

DEN HØYERE
PÅTALEMYNDIGHET

JURIST
FORBUNDET
Dommerforeningen

ADVOKATFORENINGEN

POLITIET
POLITIDIREKTORATET

**DOMSTOL-
ADMINISTRASJONEN**

BEDRE OG MER EFFEKTIV STRAFFESAKSBEHANDLING I DOMSTOLENE (2)

Anbefaling fra en arbeidsgruppe (Arbeidsgruppe 2) sammensatt av representanter fra tingrettene, lagmannsrettene, Den høyere påtalemyndighet, Politidirektoratet, Politijuristene, Statsadvokatenes forening, Advokatforeningen og Domstoladministrasjonen – avgitt 8. april 2022

Til oppdragsgiverne

Domstoladministrasjonen, riksadvokaten, Politidirektoratet, Den norske Dommerforening og Den Norske Advokatforening oppnevnte i august 2021 i fellesskap en arbeidsgruppe med mandat å ajourføre og eventuelt supplere de felles retningslinjene for straffesaksbehandlingen i tingrettene og lagmannsrettene som en tidligere arbeidsgruppe (Arbeidsgruppe 1) la frem 13. januar 2020.

Arbeidsgruppen har hatt fire møter. Gruppen legger med dette frem sin rapport med forslag til retningslinjer og maler. Alle anbefalinger er enstemmige.

Oslo, 8. april 2022

Hans-Petter Jahre
leder

Liv Johanne Atterås

Kristin Barth-Larsen

Marianne Børseth

Marius O. Dietrichson

Anne Margrethe Lund

Berit Reiss-Andersen

Katharina Rise

Bjørnar Eirik Stokkan

Tonje Tønder

Elin Helen K. Utvik

Camilla Elisabeth Vedi

Karina Larsen

Innhold

1. Bakgrunn, oppnevning og mandat	5
2. Sammendrag	6
3. Viktige lovendringer i 2021 av betydning for saksforberedelse og gjennomføring av hovedforhandling og ankeforhandling.....	8
3.1 Innledning.....	8
3.1.1 Lov 18. juni 2021 nr. 122 om endringer i straffeprosessloven (aktiv saksstyring mv)	8
3.1.2 Lov 4. juni 2021 nr. 55 om endringer i domstolloven (signatur og elektronisk forkynnelse)	8
3.2 Saksforberedelsen	8
3.2.1 Innledning.....	8
3.2.2 Grunnlaget, straffeprosessloven §§ 262 og 265	9
3.2.3 Ankeerklæringen, straffeprosessloven § 314.....	13
3.2.4 Verktøy under saksforberedelsen	13
3.2.5 Avgjørelser under saksforberedelsen, straffeprosessloven §§ 272 og 273	16
3.3 Hovedforhandling og ankeforhandling	17
3.3.1 Hjelpedokumenter, straffeprosessloven § 278	17
3.3.2 Innledningsforedraget, straffeprosessloven § 289	17
3.3.3 Dokumentasjon, straffeprosessloven § 302.....	18
3.3.4 Tilgang til sakens dokumenter, straffeprosessloven § 295	18
3.3.5 Bevisavskjæring, proporsjonalitet, straffeprosessloven § 292	18
3.3.6 Uomtviste deler av tingrettens dom, straffeprosessloven § 331.....	20
3.3.7 Elektronisk forkynnelse, domstolloven § 163b	20
4. Erfaringer fra pandemien	21
4.1 Innledning.....	21
4.2 Saksavviklingen i påtalemyndigheten	21
4.3 Saksavviklingen i domstolene.....	23
4.3.1 Saksavvikling i tingrettene.....	23
4.3.2 Saksavvikling i lagmannsrettene	23
4.3.3 Generelle trekk ved saksavviklingen i domstolene	24
4.4 Generelle erfaringer fra domstolene	24
5. HMS under hoved- og ankeforhandling i store straffesaker	27
5.1 Innledning.....	27
5.2 Samordning av HMS-ansvaret – roller og ansvarsfordeling	27
5.3 HMS i den enkelte sak	28
6. Samhandling mellom påtalemyndigheten og advokatene forut for beslutning om tiltale.....	30
6.1 Innledning.....	30

6.2	Roller	31
6.3	Oppgaver	32
6.4	Fasen forut for tiltale.....	33
6.5	Fasen mellom tingretts- og lagmannsrettsbehandling	34
7.	Oppfølging og implementering av de nasjonale retningslinjene	35
8.	Arbeidsgruppens vurderinger og forslag.....	37
8.1	Innledning.....	37
8.2	Utkastene til retningslinjer for tingrettene og lagmannsrettene.....	38
8.3	HMS	43
8.4	Samhandling forut for tiltale	44
8.5	Oppfølging og implementering	45
Vedlegg:.....		46
-	Vedlegg 1.....	47
-	Vedlegg 2.....	62
-	Vedlegg 3a.....	75
-	Vedlegg 3b.....	78
-	Vedlegg 4.....	84
-	Vedlegg 5.....	88
-	Vedlegg 6.....	90
-	Vedlegg 7.....	91
-	Vedlegg 8.....	92

1. Bakgrunn, oppnevning og mandat

Vinteren 2019 ble det nedsatt en arbeidsgruppe for å vurdere effektiviserings- og kvalitetstiltak ved behandlingen av straffesaker etter initiativ fra Den norske Dommerforening og riksadvokaten, i samarbeid med Den Norske Advokatforening og Domstoladministrasjonen. Arbeidsgruppen, bestående av representanter fra tingrettene, lagmannsrettene, Den høyere påtalemyndighet, privatpraktiserende advokater samt Domstoladministrasjonen og ledet av lagmann Hans-Petter Jahre, avga rapporten «*Bedre og mer effektiv straffesaksbehandling i domstolene*» 13. januar 2020.

Sensommeren 2021 ble det nedsatt en delvis ny gruppe med representanter også fra Politidirektoratet og Politijuristene. Gruppen har bestått av lagmann Hans-Petter Jahre (leder), lagmann Bjørnar Eirik Stokkan, nestleder/tingrettsdommer Kristin Barth-Larsen, avdelingsleder/tingrettsdommer Anne Margrethe Lund, førstestatsadvokat Katarina Rise, statsadvokat Tonje Tønder, advokat Berit Reiss-Andersen, advokat Marius O. Dietrichson, politiinspektør Liv Johanne Atterås, seniorrådgiver i Politidirektoratet Camilla Elisabeth Vedi, nestleder i Politijuristene Marianne Børseth, seniorrådgiver Elin Helen Kvalvik Utvik og rådgiver Karina Larsen. Sekretariatsfunksjonen har vært ivaretatt av Domstoladministrasjonen.

Gruppens mandat ble gitt av Den norske Dommerforening, Domstoladministrasjonen, Politidirektoratet, Den Norske Advokatforening og riksadvokaten i fellesskap. Gruppen fikk i oppdrag å foreta en ajourføring og eventuell supplering av felles retningslinjer av 13. januar 2020 for iringteføring av meddomsrettssaker i tingretten og bevisanker i lagmannsretten som innbefatter samhandlingen mellom påtalemyndigheten og forsvarerne under saksforberedelsen.

Arbeidsgruppen skulle:

- ta i betraktning lovendringer etter at arbeidsgruppen avga sin rapport, især lov om endringer i straffeprosessloven mv. (aktiv saksstyring mv.) av 18. juni 2021 nr. 122,
- evaluere de erfaringer domstolene, påtalemyndigheten og forsvarerne har gjort seg under pandemien, inkludert en økt bruk av digitale virkemidler,
- vurdere helse-, miljø- og sikkerhetsspørsmål i lys av aktorenes og forsvarernes tilretteleggingsbehov, herunder om det er behov for veiledende utgangspunkter om rettsdagens lengde, pauser og rettsfrie dager i en uke, og hvordan en bør ivareta rettens aktører ved særlig belastende saker før, under og etter hovedforhandlingen for å sikre helsemessige forhold, samtidig som en ivaretar hensynet til en effektiv saksavvikling,
- vurdere om det er behov for et system for oppfølging og implementering av retningslinjene, og hvordan det i så fall kan utformes.

Arbeidsgruppen har hatt fire møter, to digitalt og to fysisk.

Arbeidsgruppen legger med dette frem sin rapport.

Rapporten og anbefalingene er enstemmige.

2. Sammendrag

Mandatet til denne arbeidsgruppen (Arbeidsgruppe 2) har vært å ajourføre og eventuelt supplere de felles retningslinjene for straffesaksbehandlingen i lagmannsrettene og tingrettene som Arbeidsgruppe 1 la frem 13. januar 2020. Retningslinjene gjelder som utgangspunkt for saker der hovedforhandling i tingrett eller ankeforhandling i lagmannsrett varer mer enn 10 rettsdager, men det må vurderes konkret om retningslinjene bør benyttes også i saker med kortere varighet der sakens art eller kompleksitet tilsier det. Hovedforhandlingens varighet er ikke alltid et pålitelig mål på hvor omfattende saksforberedelse som er påkrevd.

Etter første strekpunkt i mandatet skal arbeidsgruppen ta i betraktning lovendringer etter at arbeidsgruppe 1 avga sin rapport, især lov om endringer i straffeprosessloven mv. (aktiv saksstyring mv.) av 18. juni 2021 nr. 122. Arbeidsgruppen redegjør for de viktigste lovendringene i kapittel 3. Utkast til reviderte retningslinjer for tingrett og lagmannsrett følger arbeidsgruppens rapport som [vedlegg 1 og 2](#). Arbeidsgruppen har også revidert planmøtemalene for tingrett og lagmannsrett, se [vedlegg 3a, 3b og 4](#), revidert påtalemyndighetens berammelsesbrev ([vedlegg 5](#)) og utarbeidet utkast til mal for rettens pålegg om tilsvar ([vedlegg 6](#)). Arbeidsgruppens vurderinger og forslag er nærmere omtalt i kapittel 8. Et sentralt tema i arbeidsgruppens drøftelser har vært hvorledes de «verktøyene» som nå er lovfestet i straffeprosessloven, bør anvendes i praksis, jf. punkt 8.2.

Arbeidsgruppen legger også ved mal for oppnevning av koordinerende bistandsadvokat ([vedlegg 7](#)). Denne malen ble laget av Arbeidsgruppe 1 og er ikke endret. Videre vedlegges en mal for fristbrev om merknader til sivile krav, jf. straffeprosessloven § 264 b ([vedlegg 8](#)). Denne malen er hentet fra Oslo tingrett.

På samme måte som Arbeidsgruppe 1 har Arbeidsgruppe 2 hatt hovedfokus på rettens samhandling med aktørene. Med den utvidede sammensetning arbeidsgruppen nå har, har den også funnet det riktig å omtale samarbeid mellom de profesjonelle aktører forut for tiltale, jf. kapittel 6 og punkt 8.4.

God saksforberedelse er det tiltaket som har størst potensial for å konsentrere hoved- og ankeforhandlingene og derved oppnå både bedre kvalitet og mer effektiv tidsbruk. Arbeidsgruppen understreker at bruken av de ulike «verktøy» som står til disposisjon, må bero på en konkret vurdering i den enkelte sak. Det skal verken være for mye eller for lite saksforberedelse. Se også Prop. 146 L (2020-2021) punkt 7.1.4. side 43-44. God saksforberedelse fremmer både kvalitet ved at hoved- og ankeforhandling lettere kan konsentreres om de reelle tvistepunktene i saken og effektivitet i form av bedre tidsbruk. Arbeidsgruppen vil for sin del presisere at det ikke er et mål at straffesakene skal avvikles på kortest mulig tid, men at det ikke skal brukes mer tid i retten enn det som er nødvendig for å sikre en rettssikker og forsvarlig behandling.

Etter andre strekpunkt i mandatet skal arbeidsgruppen evaluere de erfaringer domstolene, påtalemyndigheten og forsvarerne har gjort seg under pandemien, inkludert en økt bruk av digitale virkemidler. Dette gjøres i kapittel 4. En hovederfaring er at pandemien har gitt overraskende små utslag på saksavviklingen og restansene. Dette gjelder både for påtalemyndigheten og domstolene.

De endringene som har vært, både i registrert kriminalitet og i saksavvikling, kan ha mange og sammensatte årsaker. Pandemien og de tiltakene som ble iverksatt, er derfor bare en del av bildet. For domstolene har de midlertidige bestemmelsene, først i forskrift og så i lov, vært viktige (jf. midlertidig forskrift 27. mars 2020 nr. 459 om forenklinger og tiltak innenfor justissektoren for å avhjelpe konsekvenser av utbrudd av Covid-19, midlertidig lov 26. mai 2020 nr. 47 om tilpasninger i prosessregelverket som følge av utbruddet av covid-19 mv. og midlertidig lov 17. desember 2021 nr. 148 om enkelte tilpasninger i prosessregelverket som følge av utbruddet av covid-19). Særlig har bestemmelsene om utvidet adgang til å holde rettsmøter som helt eller delvis fjernmøte hindret mange utsettelse der en av aktørene (dommer, advokat, part, vitne eller sakkyndig) ble smittet eller satt i karantene. Også reglene om elektronisk signatur og elektronisk forkynning har hatt betydning for saksavviklingen i domstolene. Pandemien førte videre til at domstolene og de øvrige aktørene i rettspleien så å si over natten måtte ta store steg i digitaliseringsprosessen, både ved dokumenthåndteringen (de fleste sakene er nå heldigitale) og i rettsmøtene. Domstolene har også fått godt utstyr til å gjennomføre fjernavhør og fjernmøter, slik at det som lenge har vært den formelle hovedregel i straffeprosessloven § 109a annet ledd om at fjernavhør foretas ved bildeavhør, nå også har blitt den reelle hovedregel.

Tredje strekpunkt gjelder helse-, miljø- og sikkerhetsspørsmål i lys av aktorenes og forsvarernes tilretteleggingsbehov. Arbeidsgruppen besvarer dette i kapittel 5 og punkt 8.3. Arbeidsgruppens oppmerksomhetsområde er den enkelte sak. Forberedende dommer må her ivareta samordningsansvaret, slik at det legges til rette for at alle aktører har et forsvarlig arbeidsmiljø under sakens gang. Arbeidsgruppen har ikke funnet det hensiktsmessig å utarbeide egne retningslinjer og maler for HMS-arbeidet, men har innarbeidet de viktigste HMS-spørsmålene som bør tas opp under saksforberedelsen og hovedforhandlingen, i retningslinjene og planmøtemalene, se vedlegg [1](#), [3a](#) og [3b](#) (tingrett) og vedlegg [2](#) og [4](#) (lagmannsrett).

Etter det fjerde strekpunktet skal arbeidsgruppen vurdere om det er behov for et system for oppfølging og implementering av retningslinjene, og hvordan det i så fall kan utformes. Arbeidsgruppen mener at det er behov for en systematisk implementering og oppfølging av retningslinjene, og skisserer i kapittel 7 og punkt 8.5 hvorledes dette bør organiseres og gjennomføres. Kunnskap om, forankring og gjennomføring av de nasjonale retningslinjene er avgjørende for å nå de mål som begge arbeidsgruppene har løftet frem, og som også har fått lovgivers tilslutning i Prop. 146 L (2020-2021). Arbeidsgruppen understreker at det er et ledelsesansvar å bidra til den ønskede kulturendring, og at dette krever vedvarende, målrettet innsats over tid.

3. Viktige lovendringer i 2021 av betydning for saksforberedelse og gjennomføring av hovedforhandling og ankeforhandling

3.1 Innledning

3.1.1 Lov 18. juni 2021 nr. 122 om endringer i straffeprosessloven (aktiv saksstyring mv)

Ved lov 18. juni 2021 nr. 122 om endringer i straffeprosessloven (aktiv saksstyring mv) (lov 122/2021) er det gjort en rekke endringer i lovens kapittel 21 om forberedelse til hovedforhandling og kapittel 22 om hovedforhandling for tingrett. Disse kapitlene gjelder også ved ankeforhandling for lagmannsrett, jf. straffeprosessloven § 327. Lovendringene bygger på Straffeprosessutvalgets utredning og forslag til ny straffeprosesslov i NOU 2016: 24. Det overordnede formålet med endringene i kapittel 21 og 22 er å legge til rette for en mer effektiv og rettssikker straffesaksbehandling. Endringsloven trer i kraft fra den tid Kongen bestemmer. Departementet har opplyst at man tar sikte på ikrafttredelse 1. juli 2022, og at det ikke er aktuelt å la bestemmelser tre i kraft til ulik tid, selv om ikrafttredelsesbestemmelsen hjemler dette. Omtalen nedenfor av paragrafer i endringsloven er i hovedsak hentet fra forarbeidene, som i tillegg til NOU 2016: 24 er Prop. 146 L (2020-2021) og Innst. 609 L (2020–2021).

3.1.2 Lov 4. juni 2021 nr. 55 om endringer i domstolloven (signatur og elektronisk forkynnelse)

Ved lov 4. juni 2021 nr. 55 om endringer i domstolloven (signatur og elektronisk forkynnelse) (lov 55/2021) ble blant annet ny § 163 b om elektronisk forkynnelse tilføyd. Opprinnelig var dette en midlertidig regel inntatt i covid-prosessloven (midlertidig lov 26. mai 2020 nr. 47 om tilpasninger i prosessregelverket som følge av utbruddet av covid-19 mv.) § 12a (tilføyd der ved lov 19. juni 2020 nr. 82), men som følge av gode erfaringer ble regelen gjort permanent ved endring i domstolloven. Endringsloven trådte i kraft 1. desember 2021. Ved denne endringsloven og tilhørende forskrift ble det også gitt permanente regler om elektronisk signatur av rettslige avgjørelser til erstatning for midlertidige bestemmelser i covid-prosessloven §§ 7, 8 og 10. Signaturreglene har imidlertid ikke betydning for de nasjonale retningslinjene som arbeidsgruppens mandat omfatter. Disse bestemmelsene blir derfor ikke omtalt nærmere. Forarbeider til endringsloven til domstolloven er Prop. 161 L (2020-2021) og Innst. 444 L (2020–2021).

3.2 Saksforberedelsen

3.2.1 Innledning

Overordnet om rettens saksstyring, straffeprosessloven § 271a

Ved lov 122/2021 ble det tilføyd en ny § 271 a i straffeprosessloven som på et overordnet plan gir uttrykk for lovens krav til rettens saksstyring og veiledning. Bestemmelsen bygger på tvisteloven §§ 11-5 og 11-6, og lyder slik:

Retten skal styre saken for å oppnå en forsvarlig, konsentrert og effektiv behandling samt gi partene veiledning for å bidra til en riktig avgjørelse. Saksstyringen og veiledningen skal ikke skje på en måte som kan være egnet til å svekke tilliten til rettens uavhengighet eller objektivitet.

Retten kan oppfordre partene til å bidra med slike avklaringer som saken gir grunn til, fastsette frister for partenes innlegg og treffe nødvendige avgjørelser om behandlingen.

I den utstrekning det er nødvendig for å sikre en forsvarlig og konsentrert behandling, skal retten så vidt mulig avklare

- a) hvilke materielle tvistepunkter som står sentralt i saken,*
- b) om saken reiser spesielle prosessuelle spørsmål, og i tilfelle hvilke,*
- c) opplegget for bevisføringen og praktiske spørsmål knyttet til gjennomføringen av hovedforhandlingen,*
- d) om en skriftlig plan for den videre behandlingen skal utarbeides i samråd med partene, og*
- e) andre forhold av betydning.*

Retten kan oppfordre påtalemyndigheten, forsvareren og bistandsadvokaten til å utarbeide et felles utkast til fremdriftsplan.

Dette er en helt generell bestemmelse, men man kan merke seg annet ledd om samhandling med partene, tredje ledd om temaer som bør avklares, og fjerde ledd om fremdriftsplan.

Hvor omfattende rettens saksstyring bør være vil avhenge av potensialet for å oppnå en mer effektiv og konsentrert hovedforhandling. I forarbeidene (Prop. 146 L (2020-2021) punkt 21.1 side 147) fremholdes at i store og kompliserte saker vil mulighetene normalt være gode for å oppnå økt konsentrasjon om sakens faktiske og rettslige tvistepunkter, mens det i enkle og oversiktlige saker gjennomgående vil være lite å vinne på å bruke mer tid på saksstyring og planlegging under saksforberedelsen.

Etter annet ledd kan retten oppfordre partene til å bidra med slike avklaringer som saken gir grunn til. Dette kan gjelde både materielle og prosessuelle spørsmål, jf. temalisten i tredje ledd. Bestemmelsen bør ses i sammenheng med § 265 tredje ledd om oppfordring til forsvarer om å inngi et utvidet tilsvare og § 274b om pålegg til påtalemyndigheten om skriftlig redegjørelse. Aktiv bruk av oppfordring etter § 271a annet ledd kan redusere behovet både for utvidet tilsvare og redegjørelse fra påtalemyndigheten.

3.2.2 Grunnlaget, straffeprosessloven §§ 262 og 265

Grunnlaget for rettens saksforberedelse i tingretten er påtalemyndighetens oversendelse til retten (§ 262) og forsvarerens tilsvare (§ 265). Ved lovendringen ble disse paragrafene dels omredigert, dels inneholder de nye regler.

I lagmannsretten er grunnlaget tingrettens dom, ankeerklæring/ankestøtte (§§ 310 og 312) og eventuelt tilsvare/uttalelse fra motparten.

Straffeprosessloven § 262 lyder slik etter endringen:

Når påtalemyndigheten har besluttet å reise tiltale, sender den retten

- a) tiltalebeslutningen,*
- b) oppgave over de bevis som ønskes ført, med en kort redegjørelse for hva det enkelte bevis skal godtgjøre, og for andre sentrale opplysninger om beviset så langt det er grunn til det,*
- c) utdrag av skriftlige bevis som skal føres i medhold av § 302,*
- d) opplysning om hvorvidt det er behov for å sette retten med fagkyndige meddommere eller å oppnevne sakkyndige eller rettstolk,*
- e) opplysninger av betydning for spørsmålet om oppnevning av forsvarer og bistandsadvokat,*
- f) opplysninger av betydning for beramningen av hovedforhandlingen,*
- g) påtalemyndighetens syn på behovet for aktiv saksstyring fra rettens side under saksforberedelsen, og*
- h) andre opplysninger av betydning for forberedelse til og gjennomføring av hovedforhandlingen.*

Bevisoppgaven skal uttrykkelig angi eventuelle opplysninger som nevnt i § 216 i første ledd tredje punktum bokstav d første punktum, jf. § 216 m sjette ledd, og begrunne hvorfor vilkårene for å føre disse som bevis anses oppfylt.

Fremmer påtalemyndigheten krav etter § 427, skal den angi kravets faktiske og rettslige grunnlag og hvilke bevis som vil bli ført.

Når hensynet til forsvarlig og konsentrert behandling tilsier det, kan påtalemyndigheten av eget tiltak utarbeide en skriftlig redegjørelse for saken eller for særlige spørsmål som saken reiser.

Etter bokstav b skal bevisoppgaven inneholde en «kort redegjørelse for hva det enkelte bevis skal godtgjøre, og for andre sentrale opplysninger om beviset så langt det er grunn til det.» At loven stiller krav til bevisoppgavens innhold er nytt, men samsvarer langt på vei med påtalemyndighetens praksis. Det fremgår av forarbeidene at formålet med å stille krav til innholdet av bevisoppgaven dels er å bevisstgjøre partene på om det er behov for å føre det enkelte bevis, dels å gi retten et bedre grunnlag for å styre og behandle saken, jf. Prop. 146 L (2020-2021) punkt 7.2.4 side 49 og punkt 21.1 side 173.

Uttrykket «kort redegjørelse» innebærer at det på en kortfattet måte skal angis hvilket bevistema under skyld- eller straffespørsmålet beviset skal belyse, og hvilken tiltalepost beviset knytter seg til. Dette kan medføre at det er behov for å føre opp samme bevis flere steder i bevisoppgaven. Se proposisjonen punkt 21.1 side 174. Det skjerpede kravet til bevisoppgaven betyr at påtalemyndigheten skal gi en utfyllende og stikkordsmessig forklaring til det enkelte bevis, og gi informasjon om omstendigheter som kan ha betydning for vurdering av beviset. For vitner må det eksempelvis opplyses om vitnets stilling og forhold til tiltalte og fornærmede, i tillegg til beskrivelsen av hva vitnet skal forklare seg om. Bevisoppgaven bør være pedagogisk.

Også regelen i bokstav c om at dokumentutdraget skal oversendes sammen med tiltalen og bevisoppgaven er ny. Utdraget skal som utgangspunkt bare inneholde dokumenter som prosessuelt er dokumentbevis, og som påtalemyndigheten vil påberope seg i hovedforhandlingen. Bestemmelsen omfatter ikke politiforklaringer som det kan være aktuelt å lese opp eller dialogutskrifter fra avhør som skal avspilles. Utdraget skal videre kun inneholde dokumentbevis som påtalemyndigheten antar vil bli påberopt under hovedforhandlingen. Utdraget bør være ordnet kronologisk, eventuelt kronologisk innenfor hver tiltalepost eller hvert tema, sml. rettsutdragsloven § 2. Bestemmelsen om dokumentutdrag har ikke preklusiv virkning. Har det ikke vært mulig å ferdigstille et endelig dokumentutdrag før saken oversendes til retten, kan påtalemyndigheten utarbeide en foreløpig versjon og foreta senere suppleringer ved behov.

Departementet fulgte ikke opp forslaget fra flertallet i Straffeprosessutvalget om at også politiforklaringer skulle oversendes sammen med bevisoppgaven, se punkt 6.4.2 i proposisjonen. Retten kan imidlertid be om å få forklaringene, jf. nedenfor om straffeprosessloven §§ 274a og 295, se også proposisjonen punkt 6.4.3.

I bokstav g fastsettes at påtalemyndigheten skal gi uttrykk for sitt syn på behovet for aktiv saksstyring fra rettens side under saksforberedelsen. Påtalemyndigheten kan her også peke på hvilke konkrete saksforberedelsesskritt den mener bør foretas, f.eks. om det er behov for ett eller flere saksforberedende møter.

Etter tredje ledd kan påtalemyndigheten av eget tiltak sende retten en skriftlig redegjørelse for saken og de spørsmål denne reiser. Rettens adgang til å be om redegjørelse, jf. nåværende § 262 tredje ledd, reguleres etter lovendringen i ny § 274 b.

Forsvarerens tilsvare, straffeprosessloven § 265

Straffeprosessloven § 265 lyder slik etter endringen:

Forsvareren skal gi skriftlig tilsvare til retten, med kopi til påtalemyndigheten og bistandsadvokaten. Retten fastsetter en frist, som normalt bør være tre uker, til å inngi tilsvaret. Retten kan bestemme at tilsvare kan unnlates.

Tilsvaret skal angi

- a) hvilke bevis forsvaret vil føre, med en kort redegjørelse for hva det enkelte bevis skal godtgjøre, og for andre sentrale opplysninger om beviset så langt det er grunn til det,*
- b) opplysning om hvorvidt det er behov for å sette retten med fagkyndige meddommere eller å oppnevne sakkyndige eller rettstolk,*
- c) opplysning om hvorvidt ytterligere etterforskingsskritt begjæres etter § 266,*
- d) merknader til eventuelle sivile krav som nevnt i § 264 b, og*
- e) andre opplysninger av betydning for forberedelse til og gjennomføring av hovedforhandlingen.*

Forsvarer skal legge ved eventuelle tillegg til påtalemyndighetens utdrag av skriftlige bevis som skal føres i medhold av § 302.

Når retten finner behov for det, kan den oppfordre forsvareren til å inngi et utvidet tilsva som i tillegg kort angir hvilke deler av sakens faktiske og rettslige sider som er omtvistet. Opplysningene gis bare så langt forsvareroppdraget tilsier det. Det må ikke brukes mot tiltalte at utvidet tilsva ikke inngis.

Mener forsvareren at saken må avvises, eller at tiltalte må frifinnes, fordi det forhold som er beskrevet i tiltalebeslutningen, ikke er straffbart, eller straffansvaret etter beskrivelsen er falt bort, skal retten, påtalemyndigheten og bistandsadvokaten snarest mulig gjøres oppmerksom på det.

Det er nytt at forsvareren skal gi tilsva til retten. Tidligere skulle forsvareren sende sin bevisoppgave til påtalemyndigheten. Betegnelsen «tilsva» på forsvarerens tilbakemelding er også ny.

Tilsvafristen i første ledd er ikke preklusiv. Etter første ledd siste punktum kan retten bestemme at tilsva kan unnlates. Dette unntaket tar primært sikte på saker som skal behandles svært hurtig, jf. proposisjonen punkt 7.3.4 (side 54), men her kan et godt alternativ være å fastsette en kortere tilsvafrist.

Reglene i annet ledd bokstav a til e om hva tilsvaret skal inneholde viderefører i stor utstrekning forsvarers opplysningsplikt slik den var før lovendringen. Også taushetsplikten og de begrensninger som følger av forsvareroppdraget, gjelder fortsatt. Hvis forsvareren ikke har bevis å tilby, er det nok å si dette. Det kan ikke kreves en årsaksforklaring i tillegg.

Ellers kan man merke seg annet ledd siste punktum om supplerings av påtalemyndighetens dokumentutdrag. Det presiseres i forarbeidene at forsvarer ikke er forpliktet til å gi opplysninger som det vil være uforenlig med forsvareroppdraget å dele med retten og de øvrige aktørene på dette stadiet, se proposisjonen punkt 21.1 side 176. Tilsvaret har ikke preklusiv virkning; både bevisoppgaven og dokumentutdraget kan suppleres senere.

Tredje ledd om utvidet tilsva er nytt. Etter denne bestemmelsen kan retten etter en konkret vurdering oppfordre tiltalte og forsvareren til å inngi et utvidet tilsva som kort angir hvilke av sakens faktiske og rettslige sider som er omtvistet. Det er her tale om en oppfordring og ikke et pålegg, og det presiseres for tydelighets skyld i annet og tredje punktum at opplysningene bare skal gis så langt forsvareroppdraget tilsier det, og at det ikke må brukes mot tiltalte at utvidet tilsva ikke inngis.

Bestemmelsen bør ses i sammenheng med § 271a annet og tredje ledd om klargjøring av de materielle og prosessuelle tvistepunkter i saken. Jo mer omfattende og kompleks saken er, jo viktigere er slik klargjøring under saksforberedelsen.

Det fremgår av proposisjonen punkt 21.1 side 176-177 at retten når den skal ta stilling til om den skal oppfordre til utvidet tilsva må vurdere om det er utsikt til å oppnå en mer konsentrert og effektiv behandling av saken. Det skal også legges vekt på om tidlig klargjøring fra forsvarer er viktig for rettens avgjørelse av hvordan den videre saksforberedelsen skal legges opp. Det fremholdes videre at bruk av utvidet tilsva ikke er god ressursbruk i enkle og oversiktlige saker. Forsvarer er ikke pliktig til å etterkomme oppfordringen og må i samråd med tiltalte vurdere hvilke opplysninger som det er

forenlig med forsvareroppgavet å gi på dette stadiet av saken, se NOU 2016: 24 punkt 18.1.3 side 415 og 17.1.3 side 384. Det vil normalt være en forutsetning for å formidle de aktuelle opplysningene at tiltalte samtykker og forsvareren finner det forsvarlig.

3.2.3 Ankeerklæringen, straffeprosessloven § 314

Ved lovendringen ble det i § 314 om ankeerklæringen tilføyd som nytt nr. 1 i annet ledd at ved angrep på bevisbedømmelsen under skyldspørsmålet bør ankeerklæringen nevne hvilken del av bevisbedømmelsen som bestrides.

Dette er en kan-regel. Anken kan derfor ikke avvises hvis spesifisering mangler.

Bestemmelsen må ses i sammenheng med § 331 annet ledd som fastsetter at lagmannsretten kan begrense bevisføringen til den del av bevisbedømmelsen som er bestridt.

3.2.4 Verktøy under saksforberedelsen

Saksforberedende (retts)møter, straffeprosessloven § 274

Ny § 274 gir en generell hjemmel til å holde rettsmøter under saksforberedelsen. Dette kan både være planmøter og andre rettsmøter, f.eks. til behandling av prosessuelle spørsmål.

I dag holdes møter under saksforberedelsen oftest som uformelle møter, og den nye bestemmelsen er ikke til hinder for dette. Hvilken form et saksforberedende møte bør ha er således overlatt til rettens skjønn.

Hvis rettsmøte velges, må det føres rettsbok, jf. straffeprosessloven § 18. Saksforberedende møter som ikke er rettsmøter, blir vanligvis oppsummert i et brev fra retten til partene. Påtalemyndigheten må sørge for at disse dokumentføres i straffesaken.

Nytt er at § 274 annet ledd bestemmer at tiltalte, fornærmede og etterlatte bare innkalles til rettsmøter under saksforberedelsen når deres tilstedeværelse er nødvendig. Ettersom det vanligvis er mest hensiktsmessig at kun de profesjonelle aktører deltar på saksforberedende møter, vil nok denne endringen medføre at rettsmøteformen vil bli valgt i større utstrekning enn hittil.

Rettsmøter er som hovedregel offentlige og kan fritt refereres, jf. domstolloven § 124. Dette vil nok i mange tilfeller gjøre at retten vil velge å holde planmøter som uformelle saksforberedende møter, idet offentlighet kan virke begrensende på den frie meningsutvekslingen både mellom retten og aktørene og aktørene imellom og derved motvirke møtets formål. I forarbeidene (proposisjonen punkt 21.1 side 179) uttales at i ordinære planmøter, hvor tema er ulike spørsmål knyttet til sakens gjennomføring, vil det sjelden være nødvendig eller hensiktsmessig at andre enn de profesjonelle

aktørene er til stede, men dette vil lett kunne stille seg annerledes for andre rettsmøter under saksforberedelsen, for eksempel et rettsmøte til behandling av spørsmål om å avvise saken.

Tilgang til sakens dokumenter, straffeprosessloven § 274a

Ny § 274a fastsetter at retten kan gjøre seg kjent med sakens dokumenter når den finner behov for det av hensyn til saksforberedelsen eller den videre behandlingen av saken. Denne bestemmelsen erstatter § 262 første ledd siste punktum om utlån av sakens dokumenter og innebærer en betydelig utvidelse. Bestemmelsen fastsetter at retten prinsipielt har tilgang til alle sakens dokumenter på ethvert trinn av saken, det vil si både under saksforberedelsen, under hovedforhandlingen, under domskonferansen og når dommen skrives, jf. proposisjonen punkt 6.4.1 side 35-36 og punkt 21.1 side 179-180.

Det er opp til rettens skjønn i hvilken utstrekning adgangen skal benyttes. Vurderingen må foretas på bakgrunn av sakens art og omfang samt de opplysninger partene har formidlet. Etter forarbeidene bør det styrende være de behov som gjør seg gjeldende i den enkelte sak. Det forventes ikke at saksforberedende dommer rutinemessig skal gjennomgå saksdokumentene med sikte på å vurdere om partenes bevistilbud er relevante og forholdsmessige. Har retten behov for mer sakkunnskap, må den vurdere konkret om det er mer hensiktsmessig at påtalemyndigheten utarbeider en skriftlig redegjørelse for saken, eller for visse spørsmål som saken reiser jf. § 274a. Et annet alternativ er at det holdes et saksforberedende møte, jf. § 274. Avhengig av omstendighetene vil disse løsningene i større grad ivareta hensynet til og behovet for kontradiksjon.

Paragrafen åpner for at retten kan gis tilgang til utvalgte enkeltdokumenter. Siden ny § 262 medfører at relevante skriftlige bevis som skal føres, alltid skal oversendes til retten, vil det være andre dokumenter som er aktuelle etter § 274a. Disse er av ulik karakter. Dels er det tale om politiforklaringer fra tiltalte og vitner som er varslet i bevisoppgavene og som det er aktuelt å lese opp eller bruke til konfrontasjon, dels dialogutskrifter av tilrettelagte avhør og andre avhør der det er gjort opptak som det er aktuelt å spille av, og dels skriftlige erklæringer som er avgitt i saken, f.eks. fra sakkyndige vitner.

I forarbeidene (proposisjonen punkt 6.4.3 side 38-39) heter det om rettens tilgang til politiforklaringer som leses opp:

«[Regelen] vil gjøre det enklere for retten å følge med på innholdet av det som leses opp, og gir retten en bedre mulighet til å kontrollere om lovens vilkår for opplesning er oppfylt. At dommeren må skrive ned det som leses opp, er unødig tungvint, tar tid og medfører en risiko for at dommeren ikke fanger opp eller misforstår informasjon som har sentral betydning for saken. Dette gjelder særlig når hele eller store deler av forklaringen leses opp. Det er etter departementets vurdering ikke tilstrekkelige holdepunkter for at dommere vil tillegge en politiforklaring uforholdsmessig stor vekt ved bevisvurderingen bare fordi den fremlegges i skriftlig form.»

Rettens behov for tilgang til saksdokumenter vil variere fra sak til sak og stille seg ulikt for ulike typer dokumenter. Behovet kan også være et annet under hovedforhandlingen enn under

saksforberedelsen. Ved avgjørelsen av prosessuelle tvister er det normalt tilstrekkelig at retten har tilgang til de dokumenter som er relevante for det spørsmålet som er til behandling, med mindre retten allerede besitter dokumentene.

Det må sikres notoritet om hvorvidt retten er gitt tilgang til dokumentene, jf. proposisjonen side 180.

Retten må altså be om å få politiforklaringer og andre saksdokumenter. I motsetning til dokumentbevis skal de ikke oversendes rutinemessig sammen med påtalemyndighetens bevisoppgave, sml. § 262 første ledd bokstav c, og utskrift av forklaringene skal ikke inntas i dokumentutdraget.

Det er i prinsippet den samlede rett som har tilgang til saksdokumentene som gjennomgås i medhold av bestemmelsen. Under saksforberedelsen er det imidlertid normalt kun saksforberedende dommer som har tilgang.

Skriftlig redegjørelse, straffeprosessloven § 274b

Bestemmelsen viderefører § 262 tredje ledd, men er noe utvidet. Vilkåret om at retten kan kreve skriftlig redegjørelse i «særlige tilfeller» hvor den «ut fra sakens art finner det hensiktsmessig», er erstattet med vilkåret «[n]år retten finner behov for det». Formålet med endringen er å senke terskelen noe for når retten kan pålegge påtalemyndigheten å utarbeide en redegjørelse for saken. En betydelig utvidelse av anvendelsesområdet er imidlertid ikke tilsiktet. Det bør bare gis pålegg om skriftlig redegjørelse når det er et reelt behov for å avklare hva som er sakens springende punkter, noe som først og fremst vil være tilfellet i omfattende og kompliserte straffesaker, jf. proposisjonen punkt 7.7.4 side 65.

Forarbeidene fremholder at behovet for en skriftlig redegjørelse må vurderes konkret på bakgrunn av formålet med redegjørelsen, som er å tjene som verktøy for videre saksforberedelse og effektiv saksstyring og gi tiltalte grunnlag for å forberede sitt forsvar. Det uttales at ordningen ikke bør brukes i ordinære og relativt oversiktlige saker, og at redegjørelsen normalt bør begrenses til en oversikt over sentrale rettslige og faktiske spørsmål som er omtvistet, anføresler og bevis. Retten kan sette rammer for redegjørelsens form og omfang. Se proposisjonen 7.7.4 side 65 og punkt 21.1 side 180-181.

Retten skal sende kopi av redegjørelsen til forsvareren og bistandsadvokaten med frist for eventuelle merknader.

Sluttinnlegg, straffeprosessloven § 274c

Ny § 274c gir retten hjemmel til å oppfordre påtalemyndigheten og forsvareren til å inngi sluttinnlegg innen en fastsatt frist. Sluttinnlegget bør kort angi hvilke rettslige og faktiske spørsmål som er

omtvistet, de bevis parten vil føre og en fremdriftsplan for hovedforhandlingen. Sml. tvisteloven § 9-10 annet ledd om sluttinnlegg i sivile saker.

Bistandsadvokaten skal gis adgang til å uttale seg om sluttinnleggene.

Det presiseres i § 274c annet ledd at opplysninger som nevnt i første ledd annet punktum, bare kan gis så langt forsvareroppgdraget tilsier det, og at det ikke må brukes mot tiltalte at sluttinnlegg ikke inngis.

Sluttinnlegg er først og fremst aktuelt i store eller kompliserte saker. I mindre og oversiktlige saker vil sluttinnlegg sjelden tilføre saken noe av verdi utover det som har kommet frem gjennom påtalemyndighetens oversendelse til retten og forsvarers tilsvær. Se proposisjonen punkt 7.8.4 side 67.

3.2.5 Avgjørelser under saksforberedelsen, straffeprosessloven §§ 272 og 273

Bestemmelsen i § 272 er ikke en allmenn bestemmelse om hvilke avgjørelser som kan treffes under saksforberedelsen, men presiserer enkelte spørsmål som uten en klargjøring kunne ha voldt tvil. Spørsmål som før lovendringen kunne behandles forut for hovedforhandlingen, skal kunne avgjøres på dette stadiet også etter lovendringen, selv om § 272 ikke nevner dem eksplisitt.

Ny § 273 bestemmer i første ledd på hvilket tidspunkt avgjørelser om saksbehandlingen skal treffes. Avgjørelser om saksbehandlingen er både saksstyrende avgjørelser, f.eks. om bevisavskjæring eller oppnevning av sakkyndige, og avgjørelser som avslutter saken eller en del av den, f.eks. om avvisning av en tiltalepost. Slike avgjørelser skal som utgangspunkt treffes så tidlig som mulig under saksforberedelsen.

Etter § 273 annet ledd skal avgjørelser om saksbehandlingen under saksforberedelsen – herunder spørsmål om bevisføring og bevisavskjæring – som hovedregel treffes på grunnlag av skriftlig behandling. Muntlig forhandling holdes likevel når hensynet til rettfærdig og forsvarlig behandling tilsier det. Valget av skriftlig eller muntlig behandlingsform vil i stor grad være opp til rettens skjønn. Dagens regel om at det må holdes rettsmøte til muntlig forhandling når det er spørsmål om avvisning eller bevisavskjæring er således ikke opprettholdt.

§ 273 tredje ledd fastsetter at prosessledende (saksstyrende) avgjørelser som treffes under saksforberedelsen, ikke er bindende ved hovedforhandlingen eller annet rettsmøte hvor saken avgjøres. Bestemmelsen stenger således ikke for omkamp, men retten behandler bare en begjæring om omgjøring «hvis den finner grunn til det», se tredje ledd annet punktum. Dette er en nyvinning sammenlignet med gjeldende rett og tilsvarer tvisteloven § 19-10 tredje ledd. Adgangen til å nekte realitetsbehandling er særlig aktuell for svakt begrunnede omgjøringsbegjæringer som ikke bygger på nye viktige opplysninger.

I forlengelsen av dette nevnes også at det er fastsatt en ankebegrensning i §§ 315 og 377. Etter § 377 annet ledd kan en kjennelse eller beslutning om saksbehandlingen som etter loven skal treffes etter et skjønn over hensiktsmessig og forsvarlig behandling, for den skjønnsmessige avveiningen bare ankes på det grunnlag at avgjørelsen er uforsvarlig eller klart urimelig. Etter § 315 gjelder samme begrensning for adgangen til å bruke prosessledende avgjørelser som ankegrunn.

3.3 Hovedforhandling og ankeforhandling

3.3.1 Hjelpedokumenter, straffeprosessloven § 278

Nytt tredje punktum i § 278 åpner for å bruke hensiktsmessige hjelpemidler, herunder hjelpedokumenter, disposisjoner og illustrasjoner, for å lette fremstillingen av argumentasjon og bevisføring. Bestemmelsen er i all hovedsak ment å videreføre og lovfeste gjeldende rett.

Ved valget av fremstillingsmåte er det avgjørende hvilken teknikk som fremstår som mest hensiktsmessig for å opplyse saken. Hjelpemiddelet skal tjene formålet, som er å lette fremstillingen av argumentasjon eller bevis. I omfattende saker kan retten oppfordre partene til å utarbeide hjelpedokumenter, eksempelvis tidslinjer, eller bruke bestemte presentasjonsteknikker som en oversikt over alle involverte i en sak. Hensynet til kontradiksjon må ivaretas og fremstillingsmåten må ikke hemme sakens fremdrift. Der det er mulig bør partene samarbeide om hvordan materialet skal utformes.

Retten har ansvar for å kontrollere at hjelpemiddelet holder seg innenfor det lovbestemte formålet, og at muntlighetsprinsippet overholdes. For å sikre at dette skjer, er det i nytt fjerde punktum tatt inn en presisering etter mønster av tvisteloven § 9-14 annet ledd annet og tredje punktum: «Hjelpedokumenter skal ikke utgjøre bevis i saken uavhengig av den redegjørelse de skal være til støtte for, og skal heller ikke ha karakter av skriftlig prosedyre.»

3.3.2 Innledningsforedraget, straffeprosessloven § 289

I § 289 annet ledd er det tilføyd et nytt annet punktum: «Bevis kan føres under innledningsforedraget når det bidrar til sakens opplysning og er forsvarlig.» Bestemmelsen er ment å lovfeste gjeldende rett.

Dokumentasjon under innledningsforedraget er trolig mest praktisk i store og kompliserte saker, men det gjelder i prinsippet ingen begrensninger ut fra sakstypen. Det avgjørende er hva som er formålstjenlig i den enkelte sak.

Ved vurderingen skal det legges vekt på om dokumentasjon under innledningsforedraget vil forenkle fremstillingen og gi en mer hensiktsmessig ramme om hovedforhandlingen. Det må ses hen til at formålet med foredraget er å gi en innføring i saken. Dokumentasjon er særlig aktuelt for sentrale bevis.

Fremleggelsen skal foretas på en nøytral måte, og større foregripelser av bevisføringen og forhåndsprosederer må unngås.

Det fremgår av forarbeidene at etter forholdene kan også forsvareren foreta dokumentasjon i tilknytning til sine bemerkninger etter § 289 tredje ledd, se proposisjonen punkt 21.1 side 182.

3.3.3 Dokumentasjon, straffeprosessloven § 302

Etter lovendringen lyder straffeprosessloven § 302 om skriftlige bevis slik:

Skriftlige bevis føres ved at beviset gjennomgås, og det som er viktig påpekes. Gjennomgangen skal ikke være mer omstendelig enn behovet for forsvarlig bevisføring tilsier.

Bestemmelsen er langt på vei en lovfesting av praksis. Formålet er å unngå lange opplesninger fra dokumentutdraget, se proposisjonen punkt 21.1 side 184.

Særlig viktige avsnitt må likevel leses opp. Den nærmere grensedragningen mellom hva som påpekes, og hva som skal leses, overlates til partene og den dømmende rett. Det må av hensyn til rammen for rettens bevisbedømmelse i § 305 og kontradiksjonshensynet være klart hva som påberopes av partene.

Gjennomgangen skal ikke være mer omstendelig enn behovet for forsvarlig bevisføring tilsier. Kravet må praktiseres i lys av rettens ansvar for at saken blir fullstendig opplyst, jf. straffeprosessloven § 294, samt rettens plikt til å sørge for at hovedforhandlingen gjennomføres konsentrert og forsvarlig, se § 278.

For øvrig vises til omtalen av § 262 første ledd bokstav c i punkt 2.1 ovenfor om dokumentutdraget og hva det skal og ikke skal inneholde.

3.3.4 Tilgang til sakens dokumenter, straffeprosessloven § 295

Straffeprosessloven § 295 presiserer for ordens skyld at regelen i § 274a om rettens tilgang til sakens dokumenter også gjelder under hovedforhandlingen. Det vises til omtalen av § 274a i punkt 3.2.4 ovenfor.

3.3.5 Bevisavskjæring, proporsjonalitet, straffeprosessloven § 292

Straffeprosessloven § 292 er endret og omredigert, og utvider adgangen til bevisavskjæring.

Første ledd viderefører adgangen til å avskjære bevis som «gjelder forhold som er uten betydning for

dommens innhold», se gjeldende § 292 annet ledd første punktum bokstav a. Noen realitetsendring er ikke tilsiktet. Bevis som verken er relevante for avgjørelsen av skyldspørsmålet, straffespørsmålet eller eventuelle sivile krav, kan nektes etter dette alternativet. Beviset vil kunne avskjæres hvis det skal belyse bevistemaer som rent faktisk ikke er aktuelle i saken ut fra den dommen som skal avsies.

Etter første ledd kan retten videre avskjære bevis som «mangler beviskraft». Dette er en viss utvidelse sammenlignet med dagens § 292 annet ledd bokstav c om bevis som «åpenbart ikke har noen beviskraft». Med uttrykket «mangler beviskraft» siktes det til bevis som har relevans for sakens bevistemaer, men som verken kan styrke eller svekke holdbarheten av påstander om faktiske forhold. Avskjæring er med andre ord aktuelt når beviset ikke gir grunnlag for slutninger av bevismessig interesse i den ene eller andre retning.

Annet ledd gir hjemmel for å avskjære bevis av mindre betydning ut fra en forholdsmessighetsvurdering hvor bevisets bidrag til sakens opplysning ikke står i et rimelig forhold til hensynet til effektiv saksavvikling. Denne bestemmelsen representerer en nyvinning i straffeprosessen. Se nærmere i proposisjonen punkt 9.4 side 83-84 og punkt 21.1 side 182-183.

Betydningen av det tilbudte beviset må vurderes i lys av den øvrige bevissituasjonen. Uttrykket «rimelig forhold» markerer at sakens betydning og alvorlighet er sentrale momenter i den avveining som skal foretas, og det er også rom for å legge vekt på at tillatelse til å føre et konkret bevis kan være viktig for at en av de involverte skal oppleve prosessen som rettferdig. Avskjæring er alltid utelukket når det tilbudte beviset er nødvendig for å sikre et forsvarlig avgjørelsesgrunnlag i samsvar med § 294.

Skillet mellom bevis som er «for hånden», og bevis som ikke kan føres uten at hovedforhandlingen blir utsatt, er avskaffet ved lovendringen. Betydningen av bevisets tilgjengelighet og behovet for utsettelse skal i stedet tas i betraktning ved den konkrete helhetsvurderingen av om bevisføringen er forholdsmessig. Det vil i praksis være et viktig – men ikke nødvendigvis avgjørende – moment at hovedforhandlingen må utsettes dersom beviset skal kunne føres.

Som nevnt ovenfor under punkt 3.2.5 om §§ 272 og 273 kan avgjørelser om bevisavskjæring tas under saksforberedelsen. Således kan retten allerede under saksforberedelsen ta stilling til hvor omfattende bevisføring det er grunn til å tillate om et bestemt bevistema, noe det ikke er adgang til i dag. Lovendringen legger også til rette for at sent fremsatte bevisstilbud kan avskjæres forut for eller under hovedforhandlingen dersom saken må utsettes for at motpartens rett til og behov for kontradiksjon skal ivaretas.

Spørsmål om bevisavskjæring under saksforberedelsen kan i utgangspunktet behandles skriftlig, se § 273 annet ledd.

3.3.6 Uomtvistede deler av tingrettens dom, straffeprosessloven § 331

Det er tilføyd et nytt annet punktum i § 331 tredje ledd. Dersom det er tilstrekkelig klart hvilke deler av tingrettens dom som ikke er bestridt, kan disse legges til grunn uten opplesning.

Tilføyelsen innebærer at lagmannsrettens adgang til å bygge på ubestridte deler av tingrettens dom ikke lenger er avhengig av at disse delene blir lest opp eller gjennomgått under ankeforhandlingen, sml. § 305. Bestemmelsen innebærer et mindre unntak fra muntlighetsprinsippet og har som formål å effektivisere ankeforhandlingen.

3.3.7 Elektronisk forkynnelse, domstolloven § 163b

Denne bestemmelsen ble tilføyd i domstolloven ved lov 4. juni 2021 nr. 55, og trådte i kraft 1. desember 2021.

Bestemmelsen innebærer at en dom kan forkynnes for siktede ved oversendelse til en e-postadresse som siktede på forhånd har oppgitt til retten. Siktede skal bekrefte mottaket snarest mulig og senest innen en frist som er angitt i oversendelsen. Bekreftelsen anses som mottakskvittering. Forkynneestidspunktet skal fastsettes til dagen bekreftelsen ble gitt.

Retten kan pålegge siktede å være tilgjengelig for forkynnelse i et bestemt tidsrom. Pålegget skal gis i rettsmøte og føres inn i rettsboken. Er et slikt pålegg gitt, og mottaket av oversendelsen ikke bekreftes som angitt ovenfor, skal forkynneestidspunktet settes til utløpet av tidsrommet som ble fastsatt i pålegget.

4. Erfaringer fra pandemien

4.1 Innledning

Etter sitt mandat er Arbeidsgruppe 2 bedt om å evaluere de erfaringer domstolene, påtalemyndigheten og forsvarerne har gjort seg under pandemien, inkludert økt bruk av digitale virkemidler. I pkt. 4.2-4.3 redegjøres det for saksavviklingsstatistikken til påtalemyndighetene og domstolene under pandemien, sammenlignet med de foregående år. Forholdene som kan ha påvirket saksavviklingen er mange og sammensatte. Redegjørelsen nedenfor er derfor ikke ment som en analyse av mulige årsakssammenhenger, men som en kommentar til enkelte forhold som kan ha hatt betydning for saksavviklingen. Under pkt. 4.4 redegjøres det mer generelt for domstolenes erfaringer fra pandemien, med særlig fokus på bruken av fjernmøteteknologi.

4.2 Saksavviklingen i påtalemyndigheten

I 2021 ble det anmeldt 279 512 saker, og påtaleavgjort 286 751 saker, jf. figur 1.

[Figur 1] Antall anmeldelser og påtaleavgjorte saker 2017-2021

	2017	2018	2019	2020	2021	Prosentvis endring 2020-2021	Prosentvis endring 2017-2021
Antall anmeldte saker	319 282	318 566	310 821	301 287	279 512	-7,2 %	-12,5 %
Antall påtaleavgjorte saker	314 416	324 548	316 377	315 471	286 751	-9,1 %	-8,8 %

Kilde: Riksadvokaten. JUS065, JUS309, fryste tall. År for anmeldte saker er registreringsår. År for påtaleavgjorte saker er påtaleavgjørelses år.

Dette er en nedgang i antall anmeldelser på 7,2 prosent sammenlignet med 2020, og i et fem års perspektiv en nedgang på 12,5 prosent fra 2017. Det har vært en nedgang i antall påtaleavgjørelser på 9,1 prosent sammenlignet med 2020, og 8,8 prosent fra 2017. Antall restanser, dvs. ikke påtaleavgjorte saker eldre enn tre måneder, har i samme periode hatt en betydelig nedgang. Ved utgangen av 2021 var det 27 472 saker i restanse som er en nedgang på 9,2 prosent fra 2020, og en nedgang på 29,5 prosent sammenlignet med 2017. Utviklingen de siste årene skyldes nok mange og ulike forhold, men pandemien, og de inngripende tiltakene som ble iverksatt, har påvirket både kriminaliteten og politiets straffesaksbehandling og er derfor en del av årsaksbildet. Tall på antall saker som ikke var påtaleavgjort og saker som var påtaleavgjort, men ikke rettskraftige er gitt i figur 2 (se neste side).

[Figur 2] Saker under arbeid som ikke er rettskraftige 2017-2021. Tall per utgang av året.

	2017	2018	2019	2020	2021
Ikke påtaleavgjorte saker	74 665	71 816	69 601	56 781	53 224
Påtaleavgjorte, men ikke rettskraftige saker	81 355	85 260	82 034	70 696	58 751

Kilde: Riksadvokaten. JUS089. Tid regnes fra registreringstidspunkt, også for påtaleavgjorte, ikke rettskraftige.

I uke 11 i 2020 ble det som kjent iverksatt flere pandemiltak for å begrense smittespredningen. Frem til avgivelse av denne rapporten har det vært varierende hvor inngripende tiltakene har vært, fra et tilnærmet nedstengt samfunn til betydelige lettelse i tiltakene.

I mars og april 2020 ble antall anmeldelser redusert med 16,2 prosent sammenlignet med 2019. I samme periode økte antall påtaleavgjørelser med 13,7 prosent. En av årsakene til denne økningen var at påtalemyndigheten i politiet fikk frigjort tid til å påtaleavgjøre saker fordi det ble holdt svært få rettsmøter. Fra mai 2020 og ut året ble påtaleavgjørelsene redusert med 4,2 prosent fra 2019. Påtalemyndigheten i politiet hadde etter hvert i 2020 et høyt akkuratpress som følge av utsatte hovedforhandlinger fra mars måned og utover, økning i antall påtaleavgjørelser i mars og april og målrettet arbeid i politiet for å redusere antall påtaleavgjorte, men ikke rettskraftige saker.

Som nevnt over ble antall straffesaker i restanse betydelig redusert i pandemien, og da særlig i de første månedene etter mars 2020. Nedgangen skyldes både at påtalemyndigheten i politiet fikk bedre tid til å påtaleavgjøre saker på grunn av færre rettsmøter og færre anmeldelser, men også at det i flere politidistrikt ble arbeidet målrettet for å redusere restansene. Samtidig gav riksadvokaten midlertidige direktiver for straffesaksbehandlingen i pandemisituasjonen. Direktivet som flere ganger ble endret gjaldt frem til 1. desember 2021. Instruksen gav påtalemyndigheten en adgang til å øke bruken av forelegg og påtaleunntakelser, spesielt i de mindre alvorlige sakene som ellers ville medført en kortere betinget fengselsstraff. Samtidig ble det gitt en utvidet adgang til å henlegge enkelte sakstyper på grunn av manglende saksbehandlingskapasitet. Disse forholdene har samlet påvirket saksavviklingen i påtalemyndigheten i pandemien.

De strenge pandemiltakene som ble iverksatt kan blant annet ha hatt betydning for kriminaliteten som er begått i det offentlige rom. Det understrekes imidlertid at årsakene til nedgangen i den registrerte kriminaliteten i pandemien er sammensatte. Det har blant annet vært en nedgang i antall saker som grov kroppskrenkelse og kroppsskade (nedgang på 23,1 prosent fra 2017 til 2021), tyveri fra person på offentlig sted (nedgang på 48,2 prosent fra 2017 til 2021) og ordensforstyrrelse (nedgang på 39,8 prosent fra 2017 til 2021). Mindre alvorlige narkotikalovbrudd har også hatt en klar nedgang. Nedgangen kan antakelig både relateres til reduksjonen i utelivsrelatert kriminalitet, men også som en konsekvens av riksadvokatens brev 9. april 2021 om politiets håndtering og påtalemyndighetens kontroll med tvangsmiddelbruk i mindre alvorlige narkotikasaker. Pandemiltakene hadde antakelig en virkning på trafikken på veiene, som gikk ned. I 2020 omkom 93 personer i 89 ulykker, og ble det året med lavest antall drepte i trafikken i hele ulykkesregistreringens historie. Antall drepte var 14 % lavere enn i 2019 ifølge tall fra Statistisk sentralbyrå. Det var også en markert nedgang i anmeldelser for lovbrudd begått i utlandet, og lovbrudd relatert til mobile vinningskriminelle trolig som følge av den reduserte reiseaktiviteten inn og ut av Norge.

Når det gjelder saksavviklingen i påtalemyndigheten og hvordan denne har hatt innvirkning på domstolenes saksavvikling, vises til figur 3.

[Figur 3] Saker påtaleavgjort med tiltalebeslutning eller siktelse (tilståelsesdom) 2017-2021.

	2017	2018	2019	2020	2021	Prosentvis endring 2020-2021	Prosentvis endring 2017-2021
Tiltalebeslutning	40 368	42 416	41 514	40 013	36 023	-10,0 %	-10,8 %
Siktelse (tilståelsesdom)	22 111	20 192	18 791	18 403	15 271	-17,0 %	-30,9 %
Totalsum	62 479	62 608	60 305	58 416	51 294	-12,2 %	-17,9 %

Kilde: Riksadvokaten. PAL STRASAK, fryste tall.

For en mer fullstendig oversikt over straffesaksbehandlingen i politiet og påtalemyndigheten viser arbeidsgruppen til årsrapportene fra [Politidirektoratet](#) og Riksadvokatembetet ([1](#)) og ([2](#)). Disse inneholder offisielle tall og bemerkninger til disse. Mer statistikk er tilgjengelig på [politiets nettsider](#).

4.3 Saksavviklingen i domstolene

4.3.1 Saksavvikling i tingrettene

Domstoladministrasjonens saksavviklingsstatistikk for tingrettene viser at det innkam hhv. 14 320 og 13 914 meddomsrettssaker i 2020 og 2021. Tallet for 2019 var 13 923 meddomsrettssaker, mens det innkam 13 395 saker i 2018. Tingrettene avgjorde 14 064 meddomsrettssaker i 2020, og 14 052 meddomsrettssaker i 2021. Tingrettene avgjorde 14 373 meddomsrettssaker i 2019 og 13 388 saker i 2018. Restansene for 2018, 2019, 2020 og 2021 var hhv. 3640, 3190, 3446 og 3308 saker. Se figur 4.

[Figur 4] Årsstatistikk (tingrettene) – meddomsrettssaker

	Innkammet	Avgjort	Restanse
2018	13395	13388	3640
2019	13923	14373	3190
2020	14320	14064	3446
2021	13914	14052	3308

Statistikken tar utgangspunkt i årstallet sakene ble avsluttet i domstolen. Kilde: Domstoladministrasjonen.

4.3.2 Saksavvikling i lagmannsrettene

Domstoladministrasjonens saksavviklingsstatistikk for lagmannsrettene omfatter bevisanker i alle meddommersaker som er henvist til ankeforhandling og har endt med dom. Den viser samlede tall for saker som omhandler straffebud med strafferamme over og under 6 år.

Det innkam 526 bevisanker til lagmannsrettene i 2020, mot 624 bevisanker i 2021. I 2019 innkam det 742 bevisanker, mens det i 2018 innkam 746. Lagmannsrettene avgjorde 604 bevisanker i 2020 og 652 bevisanker i 2021. Tallet for 2019 var 739 avgjorte bevisanker, mens 765 bevisanker ble avgjort i 2018.

Restansene var hhv. 411, 414, 336 og 308 saker i 2018, 2019, 2020 og 2021. Se figur 5 på neste side.

[Figur 5] Årsstatistikk (lagmannsrettene) – bevisanke o/u 6 års strafferamme)

	Innkommet – henvist til ankeforhandling	Avgjort	Restanse
2018	746	765	411
2019	742	739	414
2020	526	604	336
2021	624	652	308

Statistikken tar utgangspunkt i årstallet sakene ble avsluttet i domstolen. Kilde: Domstoladministrasjonen.

4.3.3 Generelle trekk ved saksavviklingen i domstolene

Saksavviklingsstatistikken for tingrettene viser at det var en økning i innkomne meddomsrettssaker fra 2019 til 2020. Det var også en økning i innkomne saker fra 2018 til 2019. Det ble deretter en nedgang i antallet innkomne saker i 2021. Selv om det innkom flere saker i 2020 enn i 2019, ble færre saker avgjort. Det var en knapp nedgang i avgjorte saker i 2021. Dette medførte at restansene økte i 2020, før de igjen ble litt nedarbeidet i 2021. Koronapandemien kan være en del av begrunnelsen for at færre saker ble avgjort i 2020. I 2021 avgjorde lagmannsrettene flere saker enn i 2021, og restansene sank ytterligere.

For lagmannsrettene viser statistikken en markant nedgang i antallet innkomne bevisanker i 2020 i forhold til 2018 og 2019. Den ubetingede ankeretten i seksårssakene ble opphevet i 2019. Endringen trådte i kraft 1. januar 2020, slik at fra da av ble alle bevisanker (også seksårssakene) silt etter bestemmelsen i straffeprosessloven § 321 annet ledd. Denne lovendringen er utvilsomt en del av forklaringen på nedgangen i innkomne/henviste bevisanker fra 2019 til 2020. Antallet innkomne bevisanker økte igjen i 2021. Antallet avgjørelser falt også i 2020 i forhold til i 2018 og 2019, men lagmannsrettene traff flere avgjørelser enn antallet innkomne saker, slik at restansene sank. Man kan anta at lagmannsrettene har merket koronapandemien i 2020 ved at færre saker ble ferdigbehandlet i tingrettene og at det dermed var færre saker å anke videre. I tillegg kan pandemien være grunnen til at færre saker ble avgjort i 2020.

Det har også vært forskjeller mellom domstolene når det kommer til hvordan pandemien har virket inn på den enkelte domstols saksavvikling i tiden etter mars 2020.

Pr. mars 2022 opplever domstolene fremdeles effektene av pandemien. Det forventes at høyt sykefravær blant domstolansatte, parter og øvrige aktører vil påvirke saksavviklingen i 2022.

Mer detaljert årsstatistikk over domstolenes saksbehandling er tilgjengelig på [domstolenes nettsider](#).

4.4 Generelle erfaringer fra domstolene

De erfaringer som er gjort etter 12. mars 2020, og gjennom ulike faser med hel eller delvis nedstenging av samfunnet og varierende pålegg om smittevern, er et godt grunnlag til støtte for vurderinger om permanent bruk av fjernmøteteknologi.

Arbeidsgruppe 2 legger til grunn at det på tvers av aktørgruppene er bred enighet om at sentrale vitner helst bør være fysisk til stede i retten. Forsvarligheten av fjernavhør må vurderes fra sak til sak og person til person. Erfaringene fra pandemien har vist at det er særlig behov for at den siktede, og ofte den fornærmende i alvorlige straffesaker, er fysisk tilstede i retten, mens det som regel er ubetenkelig at profesjonelle aktører (f. eks. helsepersonell) forklarer seg ved fjernavhør.

Bruk av helt eller delvis fjernmøte er like fullt et godt verktøy for å sikre fremdrift i store straffesaker, for å minske kompleksitet og for å øke fleksibilitet i bevisføringen i saker med mange vitner. Erfaring viser at fremdriftsplaner er gode styringsverktøy under forhandlingene i retten. Fremdriftsplanen kan likevel ikke bli mer enn veiledende fordi det ofte viser seg at vitneavhør kan ta både lengre og kortere tid enn antatt under saksforberedelsen. Vitner som møter til avhør ved fjernmøte vil ikke skape press på gjennomføringen ved at de sitter og venter, de kan være lettere å skyve på fordi deres fremstilling ikke er avhengig av at de fysisk møter og vitneavhør pr. fjernmøte tar ofte kortere tid.

I tillegg til bruk av fjernmøteteknologien for avhør av vitner, vil fjernmøte også kunne avhjelpe situasjoner der en av partene eller aktørene ikke kan møte fysisk. Erfaringene fra pandemien viser at både parter og aktører får muligheten til å følge forhandlingen på en tilfredsstillende måte selv om de, for eksempel av helsemessige årsaker, skulle være forhindret fra fysisk oppmøte. I tilfeller der en slik hindring er forbigående, vil en stor straffesak kunne fortsette selv om en aktør midlertidig er ute av stand til fysisk fremmøte, og vilkårene for fjernmøte ellers er oppfylt. Også i saker der for eksempel fornærmede ikke vil forklare seg uten at tiltalte forlater salen, vil bruk av fjernmøteteknologi kunne avhjelpe situasjonen, jf. straffeprosessloven § 109a første ledd tredje punktum.

Flere aktører har i forbindelse med koronaepidemien påpekt svakheter ved teknologi, linjekapasitet, teknisk utstyr og brukerkunnskap samt rammene rundt fremstilling av særlig vitner i videoavhør. Det gjøres nå en grundig gjennomgang og vurdering av de generelle reglene om bruk av fjernmøter, og det er ventet en proposisjon med forslag om permanente regler med det første. Terskelen for når fjernmøte for aktører og for avhør av vitner kan gjennomføres må angis klart og tydelig.

Regler om bruk av helt eller delvis fjernmøte må ikke gjøres for detaljert og rigid, da det er den konkrete sak og omstendigheten rundt denne som vil danne rammen for vurderingen av om terskelen for helt eller delvis fjernmøte er nådd.

Det kan reises spørsmål hvorvidt store og kompliserte saker er egnet for fjernmøte. Etter arbeidsgruppens mening er størrelsen og kompleksiteten i den enkelte sak ikke i seg selv avgjørende. I store, langvarige saker med komplekse problemstillinger og omfattende bevisføring, vil det kunne være hensiktsmessig og forsvarlig å høre for eksempel ett eller flere vitner ved fjernmøte. Det er særlig i større straffesaker at fremdrift og fleksibilitet ved bruk av for eksempel fjernmøter vil kunne gi størst uttelling. Vurderingen av forsvarlighet mv. bør foretas ut fra betydningen det enkelte bevis har for saken, og ikke på grunnlag av sakens størrelse eller kompleksitet.

Vurderingen av forsvarlighet og hensiktsmessighet vil måtte relateres til eventuelle skadevirkninger ved utsettelse av saken i tilfeller noen av aktørene ikke kan møte fysisk. I løpet av pandemien er det gjort flere erfaringer med plutselige fravær på aktørsiden, men slik at saken har fortsatt ved delvis fjernmøte.

Forskrift om fjernmøter og fjernavhør i straffesaker av 12. august 2011 (FOR-2011-08-12-835) gir ikke hjemmel for annet enn fjernavhør av vitner, herunder fornærmede i alle straffesaker, sakkyndige, samt siktede i fengslingsaker, jf. straffeprosessloven § 93c (fornærmede, etterlatte og deres representanter), § 109a annet ledd (vitner) og § 185 tredje ledd (siktede i fengslingsaker). Det er ikke noen generell hjemmel for fjernmøte.

Det er altså et behov for en modernisering av regelverket for bruk av fjernmøter, slik lovgiver nå arbeider med. Siktedes (og forsvarers) fysiske møte bør behandles særskilt. Det samme gjelder vitner som antas å falle utenfor rekkevidde av straffeprosessloven § 109a første ledd fordi deres forklaring kan være særlig viktig, eller hvor andre forhold gjør bruk av fjernavhør betenkelig. Endelig må det vurderes om dommere kan møte ved fjernmøte i gitte tilfeller.

Det er ikke gjort noen entydig rettslig avklaring om hvorvidt møte via fjernmøteteknologi med lyd og bilde stiller seg annerledes enn fysisk møte, for eksempel for sentrale vitner i en straffesak.

Høyesterett er inne på temaet i HR-2019-1923-A (41), men uten at det er sagt noe om det er mer «fair» å høre vitner ved lyd- og bilde, enn bare med lyd, jf. EMK artikkel 6. Se også HR-2016-379-a avsnitt 53 hvor det i helhetsvurderingen etter artikkel 6 ble ansett som en betydelig rettssikkerhetsgaranti at hele avhøret var tatt opp på video.

I dagens situasjon, med stadig bedre fjernmøteteknologi, antas det at forskjellen mellom fysisk oppmøte og fjernmøte blir stadig mindre. Straffeprosessloven § 109a annet ledd om bruk av avhør av vitner ved bruk av lyd og bilde, er nå blitt den reelle hovedregelen ettersom alle domstoler som følge av pandemien har fått utstyr for videokonferanse.

Teknologiske problemstillinger som er påpekt under pandemien forutsettes løst i en permanent løsning. Domstolene har nylig gått over til en ny fjernmøteplattform (WebEx) som antas å være mer stabil, å gi et høyere sikkerhetsnivå, og å være mer stabil og brukervennlig. Digitaliseringsprosessen i domstolene var allerede før pandemien godt i gang, og har skutt ytterligere fart som følge av problemene som pandemien medførte. Det har medført en generell forbedring av både kvalitet og kapasitet for alle verktøy som er nødvendig for en digital iretteføring.

Arbeidsgruppen mener at erfaringene fra bruk av fjernmøte med lyd og bilde under de midlertidige prosessreglene under pandemien, viser at en permanent og mer fleksibel løsning for fjernmøte i straffesaker bør innføres slik lovarbeidet legger opp til. Dette vil skape den fleksibilitet og lettelse i gjennomføring av straffesaker generelt, og særlig for store og langvarige saker. Fleksibilitet er nødvendig for ikke å få avbrudd, utsettelse eller store belastninger for den som har ansvar for å tilrettelegge bevisføringen, og for så vidt gjennomføre saken innenfor de rammer som er bestemt.

Bruk av fjernmøteteknologi i store straffesaker som varer over tid, bør være en naturlig del av de drøftinger som skal foretas mellom sakens profesjonelle aktører under planlegging av gjennomføringen.

5. HMS under hoved- og ankeforhandling i store straffesaker

5.1 Innledning

Helse, miljø og sikkerhet (HMS) er arbeidsmiljøarbeid satt i system. Hensikten med fokus på HMS i store straffesaker er å bedre straffesaksbehandlingen ved å fremme et godt arbeidsmiljø når aktørene arbeider sammen i domstolene. Et forsvarlig psykisk og fysisk arbeidsmiljø er i tråd med formålsparagrafen i arbeidsmiljøloven § 1-1.

HMS-perspektivet omhandler i hovedsak samarbeidet mellom aktørene innen psykososialt og organisatorisk arbeidsmiljø (dialogen, saksforberedelsen, planmøtet, praktisk gjennomføring av pauser osv.), samt avklaringer innen fysisk arbeidsmiljø (eksempelvis smittevern, tilgjengelighet på nødvendig utstyr mm.) som er av betydning i samordningen. Roller og ansvar må være avklart for å imøtekomme kravet i arbeidsmiljøloven § 2-2 og internkontrollforskriften (FOR-1996-12-06-1127).

5.2 Samordning av HMS-ansvaret – roller og ansvarsfordeling

Samordning er en lovpålagt oppgave, jf. arbeidsmiljøloven § 2-2. Når flere virksomheter utfører arbeid samtidig på samme arbeidsplass skal det være en hovedbedrift som samordner HMS-arbeidet.

Hovedbedrift:

- **På virksomhetsnivå** er Domstoladministrasjonen (DA) hovedbedrift med samordningsansvaret for Norges domstoler. Samordningen gjelder her med påtalemyndigheten og politiet, samt advokatene (forsvarerne og bistandsadvokatene).
- **På lokalt driftsnivå** er den enkelte domstol hovedbedrift med et selvstendig samordningsansvar, som også omfatter den enkelte sak. Aktørene skal medvirke til samordningen, og er samtidig ansvarlig for eget HMS-arbeid gjennom egen arbeidsgiverlinje.

Samordning av HMS er særlig viktig for å imøtegå felles utfordringer i arbeidsmiljøet, og innebærer ifølge [Arbeidstilsynet](#) blant annet at:

- «[...] alle arbeidsgivere på arbeidsplassen får nødvendig opplysninger om hverandres arbeid for å kunne forebygge skader hos arbeidstakerne» og slik sikre et forsvarlig arbeidsmiljø,
- «[...] hovedbedriften må sørge for at det etableres felles retningslinjer som sikrer god informasjon om samordning av virksomhetenes internkontroll i områder hvor flere virksomheter arbeider».

På virksomhetsnivå er samordningen forankret i HMS-handlingsplanen til domstolenes hovedarbeidsmiljøutvalg (HAMU). På lokalt driftsnivå har den enkelte domstol et selvstendig samordnings- og informasjonsansvar, og HAMU bidrar som pådriver overfor domstollederne.

Kravet til samordning trer inn i de tilfeller hvor samordning anses nødvendig. Det kan være tilfelle i store straffesaker.

Rapporten fra Arbeidsgruppe 1 med vedlegg gir et godt utgangspunkt og verktøy for systematisk arbeid med samarbeid og arbeidsorganisering. Retningslinjene tydeliggjør roller og ansvar før og under rettsforhandling, og er et godt grunnlag for HMS-arbeidet i domstolene.

Det har vært en økende oppmerksomhet omkring arbeidsbelastningen og de arbeidsmiljømessige rammebetingelser og helsemessige konsekvenser i forbindelse med større rettsforhandlinger.

Det er gjennomført to undersøkelser med fokus på HMS i større rettsforhandlinger; én i regi av Politidirektoratet (2018), og én av riksadvokaten (2018/2019).

I begge rapportene kommer det fram at ledelse og støttedfunksjoner må profesjonaliseres, og at det må arbeides mer systematisk med HMS. Det handler både om holdninger til hva HMS er, roller og ansvar, og hvordan arbeide med tematikken. Det ble påpekt manglende rutiner og systematikk både i påtaleenhetene og i domstolene.

Denne arbeidsgruppens anliggende er behovet for bedre samordning og ansvarsdeling om HMS- og arbeidsmiljøforhold ved behandlingen av større straffesaker i domstolene.

5.3 HMS i den enkelte sak

HMS-delen av arbeidsgruppens mandat (tredje strekpunkt) er å

«vurdere helse-, miljø- og sikkerhetsspørsmål i lys av aktorenes og forsvarernes tilretteleggingsbehov, herunder om det er behov for veiledende utgangspunkter om rettsdagens lengde, pauser og rettsfrie dager i en uke, og hvordan en bør ivareta rettens aktører ved særlig belastende saker før, under og etter hovedforhandlingen for å sikre helsemessige forhold, samtidig som en ivaretar hensynet til en effektiv saksavvikling.»

Arbeidsgruppens oppmerksomhetsområde er den enkelte sak. Forberedende dommer må her ivareta samordningsansvaret, slik at det legges til rette for at alle aktører har et forsvarlig arbeidsmiljø under sakens gang. Aktuelle HMS-spørsmål må tas opp og diskuteres både på planmøter og under hovedforhandlingen. Aktuelle HMS-spørsmål kan inndeles i ulike kategorier, som stikkordsmessig nevnes her:

- organisatorisk arbeidsmiljø
 - rettsdagens lengde
 - rettsfrie dager
 - pauser
- psykososialt arbeidsmiljø
 - sikkerhet
 - ivaretagelse av aktørene ved særlig belastende saker
 - saker med stor medieoppmerksomhet
- fysisk arbeidsmiljø
 - ventilasjon, lufting og temperatur
 - lyd og lys
 - ergonomi

- teknisk utstyr
- fremkommelighet
- smittevern

Arbeidsgruppen har ikke funnet det hensiktsmessig å utarbeide egne retningslinjer og maler for HMS-arbeidet, men anbefaler at de viktigste HMS-spørsmålene som bør tas opp under saksforberedelsen og hovedforhandlingen innarbeides i retningslinjene og planmøtemalene, se vedlegg [1](#), [3a](#) og [3b](#) (tingrett) og vedlegg [2](#) og [4](#) (lagmannsrett).

Det må tas i betraktning ved planleggingen at hoved- og ankeforhandling i store straffesaker kan være en betydelig belastning for aktørene. Det må herunder tas hensyn til at både aktor og forsvarer må arbeide mye utenom rettsmøtet. I tillegg har alle aktører behov for forutberegnelighet.

Det organisatoriske arbeidsmiljøet ivaretas best ved at dette er et tema i planmøter, under saksforberedelsen ellers, og under hovedforhandlingen.

Det er domstolens ledelse, som regel ved administrasjonen og eventuelt i samarbeid med dommer der det er behov for det, som er ansvarlig for det psykososiale og fysiske arbeidsmiljøet. I saker der det er eller kan ventes sikkerhetsutfordringer må dette trusselbildet ivaretas. I praksis gjøres dette, i alle fall i de større domstoler, i direkte dialog mellom sikkerhetspersonell i domstolen og politiet. Forberedende dommer og aktørene blir vanligvis lite involvert.

Domstolens ansvar for å ivareta aktørene ved særlig belastende saker er begrenset til domstolens egne ansatte og meddommerne. I praksis ivaretas dette ved at man snakker sammen underveis og når saken er avsluttet om inntrykk og opplevelser ved behov. Hvis det er behov for profesjonell bistand kan eventuelt bedriftshelsetjenesten kobles inn. Arbeidsgruppen er kjent med at Hovedarbeidsmiljøutvalget i domstolene (HAMU) har utarbeidet en ny policy for ivaretagelse av meddommere og domstolansatte i særlig belastende saker, og at Domstoladministrasjonen i den forbindelse har utarbeidet en intern [veileder for ivaretagelse av meddommere i særlig belastende saker](#). En tilsvarende veileder for domstolansatte er under utvikling per april 2022.

6. Samhandling mellom påtalemyndigheten og advokatene forut for beslutning om tiltale

6.1 Innledning

I straffesaker som er eller potensielt kan utvikle seg til svært omfangsrrike saker er det i utgangspunktet et relativt stort handlingsrom for påtalemyndigheten til å foreta en fornuftig tilskjæring av etterforskningen, selv i alvorlige saker. En nærmere omtale av de ulike hensyn som særskilt bør vurderes finnes blant annet i [Riksadvokatens skriftserie nr. 1/2018](#), og omtales ikke nærmere.

Det er gjennomført flere endringer i straffeprosessloven kapittel 21, hvor både påtalemyndigheten og forsvarerne i større grad enn før lovendringen skal gi detaljerte opplysninger til retten om hvordan saken skal avvikles. Det gjelder i særlig grad rettslige eller prosessuelle problemstillinger som kan avklares forut for hovedforhandling.

Dette krever en *kulturendring* hos så vel påtalemyndigheten og advokatene (forsvarer og bistandsadvokat), og et felles ønske, vilje og mål om i større grad å samarbeide. Det fordrer en åpen muntlig og/eller skriftlig dialog med hverandre på etterforsknings- og påtaleavgjørelsesstadiet i en straffesak, samt i tiden mellom hoved- og ankeforhandling. Gjensidig tillit mellom profesjonelle aktører vil være sentralt for å nå dette målet, eksempelvis om og hvilke opplysninger i en slik kontakt som skal dokumentføres i sakens dokumenter.

Lovendringene forutsetter at aktor og forsvarer (og eventuelt bistandsadvokat) samarbeider i større utstrekning enn tidligere, eksempelvis ved utarbeiding av en felles saksbehandlingsplan for hovedforhandlingen, jf. straffeprosessloven § 271 a tredje ledd bokstav d. Partene kan i fellesskap bli pålagt å utarbeide oversikt over bevisførselen for hovedforhandlingen, jf. straffeprosessloven § 271 a tredje ledd bokstav c. I praksis er det vanlig at forsvarer og aktor samarbeider om slike forhold i dag, og gjeldende praksis er kodifisert. I den forbindelse vises til at kommunikasjon- og informasjonsutveksling mellom påtalemyndigheten og advokatene på etterforskningsstadiet, eksempelvis om etterforskningsskritt og prosessuelle spørsmål, behov for eller resultatet av bevisinnhenting og annen sakshåndtering, skal være skriftlig. Korrespondanse som brev, e-poster og referater fra dialog- og/eller telefonmøter mellom partene bør dokumentføres i straffesakens dokumenter av påtalemyndigheten.

Flere nye bestemmelser i straffeprosessloven gir hjemmel for at sentrale spørsmål kan tas opp og redegjøres for før hovedforhandling, se bl.a. straffeprosessloven § 262 tredje ledd hvor påtalemyndigheten på eget initiativ kan utarbeide redegjørelse for saken. Forsvarer skal etter straffeprosessloven § 265 gi skriftlig tilsvarende til retten med flere opplysninger enn det som hittil har vært tilfelle. Retten kan i kraft av lovendringene om aktiv saksstyring ta opp en rekke spørsmål forut for hovedforhandling, og har en utvidet adgang til å avholde saksforberedende (retts)møter forut for rettsforhandlingene. Rettens aktivitetsplikt før hovedforhandling er blitt omfattende, men rettens

saksstyring må ikke skje på en måte som er egnet til å svekke tilliten til rettens uavhengighet og objektivitet, se straffeprosessloven § 271 a første ledd annet punktum og Prop. 146 L (2020-2021) s. 23 og s. 71.

6.2 Roller

Idealet om et utstrakt samarbeid reiser spørsmål ved de ulike aktørenes roller og oppgaver under rettergangen. Når det gjelder kulturendringer er det imidlertid viktig at man har en forståelse og respekt for disse ulike roller (påtalemyndigheten, forsvarer, bistandsadvokat og domstol). Det er videre vesentlig at påtalemyndigheten og forsvarer ikke utelukkende ser på hverandre som motparter eller motstandere.

Alle i *påtalemyndigheten* skal opptre på en måte som fremmer en rettssikker og tillitvekkende strafferettspleie, og opptre objektivt i hele sin virksomhet, herunder på etterforskningsstadiet og i samhandlingen med advokater. Den skal både undersøke, vurdere og legge frem opplysninger som både taler til siktedes gunst og de som taler for skyld. I dialogen med de øvrige aktørene skal påtalemyndigheten opptre slik at det ikke stilles spørsmål ved dens nøytralitet og utføre jobben og samarbeidet med integritet.

Advokaten plikter innenfor lovens ramme å ivareta klientens interesser, og er både en rådgiver og talsmann for sin klient. Advokatens taushetsplikt er en grunnleggende forutsetning for et advokatoppdrag, og en rett og plikt en advokat har til å ivareta klientens interesse og tillit til at opplysninger fra vedkommende ikke meddeles videre.

Påtalemyndigheten har en lovfestet plikt til tidlig i saken å legge frem bevisoppgave og redegjøre for hvordan anklagen i tiltalebeslutningen kan bevises. *Forsvarer* har ingen tilsvarende plikt til åpenhet. Utgangspunktet er at advokatens relasjon til klienten er taushetsbelagt. Det kan være mange gode grunner til at forsvarer verken kan eller vil dele opplysninger med de andre aktørene forut for hovedforhandling. Det kan derfor ikke pålegges forsvarer en videre opplysningsplikt enn det som anses å være i klientens interesse. Noe annet vil røkke ved det tillitsforholdet som er grunnleggende i relasjonen mellom klient og forsvarer. Forsvarer bør imidlertid oppfordres til å klargjøre hvorvidt det er mulig å gi ytterligere avklaringer eller opplysninger før hovedforhandling eller ikke. Som fremholdt i proposisjonen, må forsvareren i samråd med tiltalte vurdere hvilke opplysninger som det er forenlig med forsvareroppdraget å gi. Det vil normalt være en forutsetning for å formidle de aktuelle opplysningene at tiltalte samtykker og forsvareren finner det forsvarlig.

Økt samarbeid mellom aktørene kan være krevende av praktiske årsaker, på grunn av den arbeidsformen aktører i rettsvesenet har. Flere arbeider fragmentarisk, eksempelvis ved at flere saker skal forberedes, samtidig som man står i hovedforhandling i en annen sak. Det at lovgiver ønsker å gjennomføre en kulturendring, slik at sakene ikke utelukkende forberedes kort tid før hovedforhandling, kan bli en utfordring. Eksempelvis for partene å finne felles tid til møter, samtaler o.l. når aktørene har andre krevende løpende oppgaver. Tidlig kontakt mellom påtalemyndighet og forsvarer er viktig for å søke å bryte på disse utfordringene, f.eks. fordi det da vil kunne være lettere å

finne tid til forberedende saksmøter. Ideelt sett bør saksforberedelsen være «synkron», dvs. at saksforberedelsen foregår samtidig og parallelt hos alle aktører, slik at alle er på samme «nivå», men arbeidsgruppen innser at dette vanskelig lar seg gjøre i praksis.

6.3 Oppgaver

Hensikten med et utvidet samarbeid mellom aktor og forsvarer (og bistandsadvokat) er å få saken opplyst så godt som mulig på et tidlig tidspunkt, slik at saken kan få en forsvarlig og effektiv behandling. Det er derfor viktig å avdekke så tidlig som mulig elementer som man kan enes om. Det kan være svært nyttig å få avklart hva man er enig og uenig om hva gjelder faktum og jus. Formålet er å sørge for at rettsforhandlingene blir konsentrert, at sakene kan behandles raskt og lede frem til materielt riktige avgjørelser.

For *påtalemyndigheten* som har bevisbyrden, og som kun skal reise tiltale hvis den er overbevist om at straffeskylden kan bevises, er det få betenkeligheter knyttet til utvidede pålegg om å redegjøre for tiltalen. For *forsvarere* er imidlertid situasjonen en annen. Ikke sjelden blir forsvareren oppnevnt når saken oversendes retten for berømmelse etter at tiltale er tatt ut. Forsvarerens oppdragsgiver er klienten, og i løpet av saksforberedelsen kan situasjonen være slik at forsvarer ikke har fått et mandat av klienten, eller det er uklart hva klienten ønsker.

Når det gjelder *bistandsadvokatens* aktivitetsplikt forut for tiltale er det lite forandringer i de nye bestemmelsene. I praksis er det ofte en dialog mellom påtalemyndigheten og bistandsadvokaten i forkant av hovedforhandlingen/ankeforhandlingen, siden det som regel er en sammenfallende interesse mellom disse aktørene.

Bistandsadvokatens aktivitetsplikt under forberedelsen til hovedforhandlingen fremgår i utgangspunktet av straffeprosessloven § 264 a og b. Når fornærmede blir underrettet om at tiltale er tatt ut, gis bistandsadvokaten frist fra påtalemyndigheten til å foreslå eventuell supplerende bevisførsel til straffekravet, jf. straffeprosessloven § 264 a, annet ledd. Oftest vil fornærmede allerede på etterforskningsstadiet ha bistandsadvokat, slik at dette trolig allerede er drøftet med klienten, og kanskje allerede er løftet frem under etterforskningen. Det er like fullt viktig at bistandsadvokaten på tidspunktet for tiltale avklarer ytterligere bevisførsel.

Etter straffeprosessloven § 264 b skal bistandsadvokaten fremsette et begrunnet erstatningskrav. I nytt tredje ledd er det nå satt en frist som i utgangspunktet er to uker før hovedforhandlingen. Dette innebærer at det bør være større muligheter til å få avklart tvistespørsmålene forut for hovedforhandlingen.

I saker der bistandsadvokaten fremmer omfattende erstatningskrav og hvor det fremstår som om kravet er nokså komplekst, kan det være aktuelt for dommeren å nekte å fremme noen av de sivile kravene, jf. straffeprosessloven § 264 b, annet ledd, femte punktum og § 428 femte ledd. En tidlig avklaring av om sivile krav egner seg for behandling i straffesaken bør søkes klarlagt mellom aktor, bistandsadvokat og forsvarer. Det er også viktig at det anførte grunnlaget for og omfanget av

eventuelle sivile krav blir klargjort så tidlig som mulig.

Også når påtalemyndigheten fremmer sivile krav på vegne av fornærmede, kan retten nekte kravet forfulgt i straffesaken hvis det åpenbart er mest hensiktsmessig å behandle det i sivilprosessens former, jf. straffeprosessloven § 427 femte ledd.

6.4 Fasen forut for tiltale

Allerede under etterforskingen bør påtalemyndigheten i politiet vurdere å innkalle til dialogmøte(r) (ev. pr. video eller telefon) med forsvarer (og eventuelt bistandsadvokat).

Aktuelle tema kan være:

- Fremdriftsplan for etterforskingen
- Gjenstående etterforskingsskritt
- Tilskjæring av saken:
 - avklare faktiske forhold som ikke krever bevis
 - om saken bør deles (skille ut noen siktede/siktelsespunkter)
- Behov for sakkyndighet

I større saker bør det være løpende kontakt mellom ansvarlig politiadvokat og statsadvokaten. Når statsadvokaten har overtatt saken, må dialogen med forsvarer og bistandsadvokat videreføres.

Et utstrakt samarbeide mellom aktoratet og forsvarer, eventuelt også med domstolen og bistandsadvokat(e), kan svekke klientens tillit til at forsvareren ivaretar hans interesser. I straffeprosessloven § 274 annet ledd er det eksempelvis presisert at sluttinnlegg kun skal gis innenfor rammen av forsvareroppgavet og det kan ikke brukes mot tiltalte at det fra forsvarerens side ikke er inngitt sluttinnlegg. Lovgiver har med andre ord sett at det er forhold knyttet til forsvarerrollen som medfører at forsvareren må ha en uavhengig rolle under saksforberedelsen.

Forsvarerrollen må være uavhengig og bygge på det oppdrag som er gitt av klienten. Forsvareren er rettens tjener ikke i kraft av å bistå retten til effektiv gjennomføring av hovedforhandling, men først og fremst ved å være motstemmen til aktoratets straffekrav og bistandsadvokatens sivile krav. Kontradiksjonenes begrunnelse er som kjent at den mest effektivt bidrar til et materielt riktig resultat.

Advokaters taushetsplikt er som nevnt et forhold som kan hindre forsvarer i en aktiv deltakelse under saksforberedelsen. Det kan være en rekke opplysninger som forsvarer er avskåret fra å gi, selv om det er opplysninger som vil kunne være nyttige under saksforberedelsen. Det er for eksempel taushetsbelagt om forsvarer og klient har hatt kontakt og i hvilket omfang.

I noen saker er det innenfor det mandatet forsvarer har fått fra klienten å samarbeide og ta kontakt med påtalemyndigheten etter at forsvarer uten unødig opphold skal ta kontakt med tiltalte og drøfte hvordan forsvaret bør føres, jf. straffeprosessloven § 264 c. Det forutsetter at politiet og

påtalemyndigheten legger til rette for et aktivt samarbeid med forsvarer, og sørger for at forsvarer blir oppnevnt av retten når det er rettslig grunnlag for det, blant annet i medhold av straffeprosessloven § 100 annet ledd.

Alle aktørene må omstille seg og tilpasse seg den samhandlingen som følger av lovendringene i straffeprosessloven kapittel 21. De ovennevnte hensyn kan tilsi at det ikke er hensiktsmessig å pålegge partene ytterligere samhandlingsplikt enn det som er lovfestet.

6.5 Fasen mellom tingretts- og lagmannsrettsbehandling

Når det foreligger en dom fra tingretten, er partene vel kjent med bevisene og anførselene. Dette bør tilsi at det er større mulighet til å samhandle mellom aktor og forsvarer i denne fasen.

For å kunne effektivisere ankeforhandlingene slik at den ikke drar unøddig ut i tid, bør aktørene samhandle om den videre bevisførsel i saken. Aktor bør ta kontakt med forsvarer for å avklare om det er enighet om hvilket faktum som skal legges til grunn, og hvilket behov det er for bevisførsel under tiltalens enkelte punkter. Det bør særlig vurderes om det er mulig å begrense bevistilbudet sammenlignet med det som ble fremlagt under hovedforhandlingen, og hvorvidt og i tilfelle hvilke deler av tingrettens dom som ikke vil bli bestridt.

Partene bør samarbeide om dokumentutdraget/ene som skal legges frem for retten. Det sentrale for bistandsadvokaten er at den tidlig nok varsler om eventuelle nye krav og bevistilbud, som ikke tidligere har vært fremmet, jf. straffeprosessloven § 434 femte ledd, tredje punktum.

7. Oppfølging og implementering av de nasjonale retningslinjene

Kunnskap om, forankring og gjennomføring av de nasjonale retningslinjene er kritisk for å nå de mål som partene i arbeidsgruppen har arbeidet frem. Retningslinjer og anbefalinger har liten verdi så lenge aktørene ikke har kunnskap om disse, eller dersom retningslinjene ikke gjøres til en del av den daglige virksomheten.

Det er viktig å kommunisere at retningslinjene ikke i seg selv skal lage noen ny prosessordning i konkurranse med prosesslovgivningen, men at de skal fylle ut og gi verktøy for anvendelsen av prosesslovgivningen i lys av også HMS-perspektivet.

Det er ingen tvil om at innføring av nye rutiner og anbefalinger er en utfordrende oppgave. Langt de fleste aktørene i straffesakskjeden, og særlig dem som har virket over tid, har skapt sine egne rutiner, handlingsmønstre og oppfatninger av både praktiske og rettslige utfordringer og problemstillinger. For at nye eller endrede rutiner skal virke, er det viktig at det skapes en felles forståelse og forankring, ikke bare av rutinenes innhold, men også av behovet for slike rutiner.

Dette gjelder særlig der ulike profesjoner i straffesakskjeden møtes i felles retningslinjer. Oppgavefordelingen er gitt i straffeprosessloven, og oppgavene og interessene i straffesaken følger den enkelte aktørens rolle. Det å tenke samhandling, selv om det er av rent praktisk art, vil ofte kunne føles fremmed og i verste fall som et angrep på den enkelte aktørens rolle.

Oppfølging og implementering bør gjennomføres over to akser. Den ene aksen er internt hos de enkelte aktørene, mens den andre aksen går fra nasjonalt til regionalt og lokalt nivå. Innenfor hver av aktørgruppene (dommerne, aktorene og advokatene) bør tiltak iverksettes på alle nivåer. Dessuten bør de enkelte aktørgruppene akse krysses, slik at det blir drøfting, erfaringsutveksling og forankring på tvers av aktørgruppene.

Advokatforeningen, riksadvokaten og Dommerforeningen/Domstoladministrasjonen bør, innenfor sine aktørgrupper, sørge for at retningslinjene blir implementert fra topp til bunn i organisasjonene. Målsettingen må være at den enkelte forsvarer, bistandsadvokat, aktor og dommer får kunnskap om retningslinjene, så vel som forståelse av at gjennomføring av disse er ønsket innenfor sin egen aktørgruppe. Arbeidsgruppen understreker at det er et ledelsesansvar å bidra til den ønskede kulturendring, og at dette krever vedvarende, målrettet innsats over tid. Kulturendringer lar seg ikke gjennomføre over natten, og det er ikke nok med sentrale beslutninger eller lovtiltak.

Nasjonale eller regionale kurs og konferanser eller møter kan bidra til å sikre en felles forståelse. Retningslinjene bør derfor bli tema både innenfor Advokatforeningens, Dommerforeningens og påtalemyndighetens kurs og konferanser på et nasjonalt eller regionalt nivå. Likevel er det ofte slik at lokale kurs og konferanser med færre deltakere og tettere relasjoner, ofte skaper et bedre miljø for både læring og diskusjon. Lokale aktørkonferanser der de ulike aktørgruppene i straffesakskjeden møtes i et felles forum, er et godt virkemiddel.

Konkret foreslår arbeidsgruppen å starte arbeidet med implementering og forankring av retningslinjene i en felles, digital «kick-off» der arbeidsgruppen sammen med Domstoladministrasjonen presenterer hovedpunkter i retningslinjene. Domstoladministrasjonen har sagt seg villig til å stå som arrangør og teknisk tilrettelegger for et slikt digitalt møte.

Det må midlertid være en uttalt målsetting at retningslinjene skal praktiseres likt gjennom straffesakskjeden, uansett hvor i landet saken behandles.

Målene for slike kurs/konferanser kan være ulike alt etter hvilken aktørgruppe en befinner seg i. Arbeidsgruppen mener at følgende mål/punkt bør være fokusert innenfor alle aktørgruppene:

- Effektiv og rettssikker behandling av saker som føres for domstolene. Fristene i straffeprosessloven skal overholdes, med mindre det foreligger forhold som etter straffeprosessloven gir grunnlag for avvik, se for eksempel straffeprosessloven § 275 første og annet ledd.
- Aktiv saksstyring fra dommernes side med tanke på en sikker og god gjennomføring av de store straffesakene.
- At det gjennom retningslinjene skapes kultur for samhandling mellom forsvarerne, bistandsadvokatene og aktorene også utenfor domstolene og før saken kommer til retten.
- Saksstyringen må gjennomføres slik at hensynet til partene og aktørene varetas også i et HMS-perspektiv.
- Økt fokus på planlegging og samhandling der forsvarere, bistandsadvokater og aktorer er mer aktive bidragsytere.
- At det gjennom retningslinjene skapes kultur for samhandling mellom dommerne og de øvrige aktørene.
- Kunnskap om de nasjonale retningslinjene.

Den største utfordringen ligger sannsynligvis i å få alle aktørene til å endre holdninger og arbeidsmønstre. Intensjonen må være å legge mer arbeid i saksforberedelsen for derved å skape rom for mer forutsigbare rettsforhandlinger. Denne utfordringen antas best møtt ved at de enkelte aktørgruppene forstår at rutinene ikke bare tjener den enkelte aktør uavhengig av hvilken rolle man har, men også den samlede gjennomføringen av straffesaken til beste for partene. Det er også en utfordring at det er så stort antall advokater som opptrer i straffesakene, og at disse til dels har svært ulike holdninger til samhandling.

8. Arbeidsgruppens vurderinger og forslag

8.1 Innledning

Denne arbeidsgruppen (heretter kalt Arbeidsgruppe 2 eller bare arbeidsgruppen) er en oppfølger av den arbeidsgruppen (Arbeidsgruppe 1) som 13. januar 2020 la frem sin rapport «Bedre og mer effektiv straffesaksbehandling i domstolene» med forslag til felles retningslinjer for behandlingen av store straffesaker i tingrettene og lagmannsrettene. Like etter at arbeidsgruppe 1 avsluttet sitt arbeid, kom pandemien som også rammet arbeidet i straffesakskjeden. Det har videre skjedd viktige lovendringer etter 13. januar 2020, særlig ved lov 18. juni 2021 nr. 122 om endringer i straffeprosessloven (aktiv saksstyring mv) (lov 122/2021), som er planlagt satt i kraft 1. juli 2022, og lov 4. juni 2021 nr. 55 om endringer i domstolloven (signatur og elektronisk forkynnelse) (lov 55/2021), som trådte i kraft 1. desember 2021. Under pandemien er det dessuten gitt midlertidige bestemmelser, jf. midlertidig lov 26. mai 2020 nr. 47 om tilpasninger i prosessregelverket som følge av utbruddet av covid-19 mv., som etter forlengelser opphørte 1. desember 2021, og midlertidig lov 17. desember 2021 nr. 148 om enkelte tilpasninger i prosessregelverket som følge av utbruddet av covid-19, som trådte i kraft 17. desember 2021 og opphører 1. juli 2022. De midlertidige lovene er uten betydning for arbeidsgruppens arbeid.

Arbeidsgruppe 1 var oppnevnt av Domstoladministrasjonen, riksadvokaten, Den norske Dommerforening og Den Norske Advokatforening i fellesskap. Lovendringene og pandemien gjorde det nødvendig å ajourføre retningslinjene. Det var også ønskelig å utvide perspektivet noe ved også å innarbeide HMS-elementer i retningslinjene.

Det ble derfor besluttet å oppnevne en ny arbeidsgruppe (Arbeidsgruppe 2) med mandat som gjengitt i kapittel 1. I tillegg til de fire oppdragsgiverne til Arbeidsgruppe 1, er nå også Politidirektoratet oppdragsgiver, og gruppens sammensetning er også bredere enn den var i Arbeidsgruppe 1 ved at også Politidirektoratet og Politijuristene er med.

I samsvar med det første strekpunktet i mandatet har arbeidsgruppen tatt utgangspunkt i de retningslinjene og andre dokumenter som Arbeidsgruppe 1 utarbeidet, og har ajourført og supplert disse i samsvar med senere lovendringer. Et sentralt tema i arbeidsgruppens drøftelser har vært hvorledes de «verktøyene» som nå er lovfestet i straffeprosessloven ved lov 122/2021, bør anvendes i praksis, jf. punkt 8.2 nedenfor. På samme måte som for Arbeidsgruppe 1, har også Arbeidsgruppe 2 hatt hovedfokus på rettens samhandling med aktørene. Med den utvidede sammensetning arbeidsgruppen nå har, har den imidlertid også funnet det riktig å omtale utenrettslig samhandling mellom partene forut for tiltale, jf. punkt 8.4 nedenfor.

Arbeidsgruppe 2 har i sitt mandat to punkter som Arbeidsgruppe 1 ikke hadde, nemlig helse-, miljø- og sikkerhetsspørsmål som behandles i punkt 8.3, og oppfølging og implementering av retningslinjene som omtales i punkt 8.5.

8.2 Utkastene til retningslinjer for tingrettene og lagmannsrettene

Revidert utkast til retningslinjer for tingretten er vedlagt rapporten som [vedlegg 1](#).

Revidert utkast til retningslinjer for lagmannsretten er vedlagt rapporten som [vedlegg 2](#).

Se også de reviderte utkastene til planmøtemaler for tingrett ([vedlegg 3a og 3b](#)) og lagmannsrett ([vedlegg 4](#)). Ettersom berammingsrutinene ikke er like i alle tingretter har arbeidsgruppen utarbeidet to planmøtemaler for tingrett, én for planmøte før berømmelse og én for planmøte etter at saken er berømmet.

Mandatet til Arbeidsgruppe 1 var å utarbeide utkast til felles retningslinjer for «særlig omfattende straffesaker». Arbeidsgruppen definerte dette som saker der hovedforhandling i tingrett eller ankeforhandling i lagmannsrett varer mer enn 10 rettsdager, men presiserte samtidig både i rapporten og retningslinjene at disse også bør anvendes i saker med kortere varighet der sakens art eller kompleksitet tilsier det. Som eksempler ble nevnt at det også i mindre saker kan være behov for å ha ett eller flere planmøter og for å be om redegjørelse fra påtalemyndigheten.

Arbeidsgruppe 2 er enig i dette. Fortsatt er utgangspunktet at retningslinjene skal gjelde for saker der hovedforhandling i tingrett eller ankeforhandling i lagmannsrett varer mer enn 10 rettsdager, men det må vurderes konkret om retningslinjene bør benyttes også i saker med kortere varighet. Sakens lengde er ikke alltid et pålitelig mål på hvor omfattende forberedelser som er påkrevd.

Arbeidsgruppe 1 fremholdt at bedre saksforberedelse er det tiltaket som har størst potensial for å konsentrere hoved- og ankeforhandlingene og derved oppnå både bedre kvalitet og mer effektiv tidsbruk. Gruppen understreket at bruken av de ulike «verktøy» som står til disposisjon, må bero på en konkret vurdering i den enkelte sak. Det skal verken være for mye eller for lite saksforberedelse. Se også Prop. 146 L (2020-2021) punkt 7.1.4. side 43-44.

Arbeidsgruppe 2 vil gjenta at god saksforberedelse både fremmer kvalitet ved at hoved- og ankeforhandling lettere kan konsentreres om de reelle tvistepunktene i saken og effektivitet i form av bedre tidsbruk. Kvalitetshensynet kan medføre at det i den enkelte sak kan være riktig å bruke mer tid og større ressurs under saksforberedelsen enn det man sparer inn senere ved en kortere og mer effektiv hoved- eller ankeforhandling. Det er ikke et mål at straffesakene skal avvikles på kortest mulig tid, men at det ikke skal brukes mer tid i retten enn det som er nødvendig for å sikre en rettssikker og forsvarlig behandling. Arbeidsgruppen mener at dette kvalitetshensynet bør vektlegges noe mer i praksis enn departementet synes å ha gjort i proposisjonen, og kan ikke fullt ut slutte seg til departementets utgangspunkt på side 44 om at besparelsene som oppnås under forhandlingene, bør være større enn tidsbruken under saksforberedelsen. Dette er greit nok som et generelt utgangspunkt, men etter arbeidsgruppens syn kan det vanskelig anvendes som rettesnor for den enkelte sak.

Formålet med saksforberedelsen er å legge til rette for at hovedforhandlingen/ ankeforhandlingen kan gjennomføres uten avbrudd og at den konsentreres om de temaer som er sentrale ved avgjørelsen av skyldspørsmålet og straffespørsmålet, jf. straffeprosessloven § 271a og 278a. Videre

skal den legge til rette for at tiltalte og forsvareren kan ta stilling til tiltalen og imøtegå denne, sml. tvisteloven § 9-2 tredje ledd for sivile saker. For å oppnå dette er det viktig at retten under saksforberedelsen så langt som mulig får klarhet i hva som er de materielle og prosessuelle tvistepunktene i saken.

En oversikt over de viktigste endringene ved lov 122/2021 er gitt i kapittel 3 foran. Etter disse endringene får tingretten et bedre grunnlag for saksforberedelsen ved at det stilles krav til bevisoppgavenes innhold, jf. straffeprosessloven § 262 første ledd bokstav b for påtalemyndigheten og § 265 annet ledd bokstav a for forsvareren, og ved at eventuelle dokumentbevis skal oversendes sammen med bevisoppgaven, jf. straffeprosessloven § 262 første ledd bokstav c for påtalemyndigheten og § 265 annet ledd siste punktum for forsvareren. For lagmannsretten er det nytt at ved angrep på bevisbedømmelsen under skyldspørsmålet bør ankeerklæringen nevne hvilken del av bevisbedømmelsen som bestrides, jf. straffeprosessloven § 314 annet ledd nr. 1.

Arbeidsgruppen anbefaler at påtalemyndigheten vurderer om det bør utarbeides maler for bevisoppgave og dokumentutdrag.

Etter at saken har kommet inn til tingretten eller anken har blitt henvist i lagmannsretten har forberedende dommer flere styringsverktøy som kan benyttes etter en konkret vurdering av behovet i den enkelte sak. De viktigste verktøyene loven gir er disse:

- Retten kan oppfordre forsvareren til å inngi et utvidet tilsvare som kort angir hvilke deler av sakens faktiske og rettslige sider som er omtvistet, jf. straffeprosessloven § 265 tredje ledd.
- Retten kan oppfordre partene til å bidra med slike avklaringer som saken gir grunn til, jf. straffeprosessloven § 271a annet ledd, herunder om hvilke materielle tvistepunkter som står sentralt i saken (tredje ledd bokstav a) og om saken reiser spesielle prosessuelle spørsmål, og i tilfelle hvilke (tredje ledd bokstav b).
- Retten kan be om tilgang til sakens dokumenter eller noen av dokumentene, jf. straffeprosessloven § 274a.
- Retten kan pålegge påtalemyndigheten å utarbeide en skriftlig redegjørelse for saken, eller for særlige spørsmål som saken reiser, jf. straffeprosessloven § 274b.
- Retten kan holde ett eller flere planmøter, enten som rettsmøter, jf. straffeprosessloven § 274 eller som uformelle møter.

Forståelsen for de ulike aktørers rolle er grunnleggende også under saksforberedelsen. Særlig er det viktig at de øvrige aktørene er seg bevisst og respekterer at forsvaret kan ha et annet perspektiv på saken, jf. proposisjonen side 54. Forsvareren må sammen med sin klient vurdere hvilke opplysninger det er forenlig med forsvareroppgavetiltaket å gi på dette stadiet av saken. Generelt vil nok dette variere mellom ulike sakstyper. Det er også stor forskjell på klientene og nok også på forsvarerne. Som eksempel nevnes at i økonomiske straffesaker med underliggende sivilrettslige tvistespor vil tiltalte i de fleste tilfeller se seg tjent med at mest mulig klarlegges under saksforberedelsen, omtrent som i sivile saker. Dette kan stille seg ganske annerledes i en narkotikasak eller en sak om seksuallovbrudd på internett. Det har også betydning hvilken instans man befinner seg i. Når domfelte anker, kan lagmannsretten ha en berettiget forventning om at forsvareren bidrar til

klargjøring av anken og derved av hva som er de materielle tvistepunktene.

For utvidet tilsvar er det for øvrig uttrykkelig bestemt i loven at opplysningene bare gis så langt forsvareroppgavetilsier det, og at det ikke må brukes mot tiltalte at utvidet tilsvar ikke inngis, jf. straffeprosessloven § 265 tredje ledd annet og tredje punktum. Det samme er fastsatt i § 274c annet ledd om sluttinnlegg.

Retten kan oppfordre til utvidet tilsvar samtidig som den sender pålegg om tilsvar etter § 265 første ledd, eller den kan avvende. Arbeidsgruppen anbefaler at det ikke gjøres til en rutine å be om utvidet tilsvar, heller ikke i store straffesaker. Hvorvidt slik oppfordring bør sendes, bør retten ta stilling til noe senere når den får mer oversikt over behovet for klargjøring, f.eks. i forbindelse med at det innkalles til planmøte.

Planmøte er utvilsomt det viktigste verktøyet retten har under saksforberedelsen. Etter arbeidsgruppens syn bør det holdes ett eller flere planmøter i alle store straffesaker. Det kan ofte være hensiktsmessig med et planmøte nokså snart etter at saken har kommet inn til retten og et nytt planmøte når det nærmer seg tiden for hovedforhandling.

Før retten innkaller til det første planmøtet må forberedende dommer ta stilling til om vedkommende har tilstrekkelig grunnlag for å kunne styre saken slik som angitt i § 271a første ledd. Dette grunnlaget vil være ulikt i tingretten og i lagmannsretten. I tingretten har retten de dokumenter og opplysninger som fremgår av påtalemyndighetens oversendelse etter § 262 og forsvarers (ordinære) tilsvar etter § 265 første, annet og fjerde ledd. I lagmannsretten har forberedende dommer tingrettens dom, anke og eventuelt støtteskriv samt eventuelt tilsvar/uttalelse fra motparten. Dessuten har forberedende dommer lagmannsrettens henvisningsbeslutning og rettens interne saksnotat fra ankeprøvingen etter straffeprosessloven § 321. Lagmannsretten har også tilgang til tingrettens saksdokumenter, herunder tiltalen og bevisoppgavene til tingretten, men lagmannsretten vil ved bevisanker rutinemessig be om nye bevisoppgaver. I tingretten vil bevisoppgaver fra begge sider være innsendt etter §§ 262 og 265.

I mange saker er de dokumentene som er nevnt overfor, tilstrekkelig som grunnlag for et planmøte. Ofte vil det imidlertid være hensiktsmessig at retten også får en – fortrinnsvis omforent – fremdriftsplan for hoved-/ankeforhandlingen forut for planmøtet, jf. § 271a fjerde ledd.

Et godt planmøte (eller flere) er nøkkelen til en vellykket saksforberedelse. Det er viktig at både dommeren og aktørene er godt forberedt til planmøtet. Selv om preklusjon ikke er aktuelt i straffesaker, er det viktig at det partene blir enige om under saksforberedelsen og det retten da beslutter, blir respektert, slik at man unngår omkamper under hovedforhandlingen. For øvrig følger det av straffeprosessloven § 273 tredje ledd annet punktum at en begjæring om omgjøring bare blir behandlet hvis retten finner grunn til det.

Forut for planmøtet bør forberedende dommer videre vurdere om retten skal be påtalemyndigheten om en redegjørelse for saken eller for særlige spørsmål som saken reiser,

jf. straffeprosessloven § 274b. Rettens behov for klarlegging av materielle og prosessuelle tvistepunkter i saken kan imidlertid ivaretas også på andre måter. Således vil godt tematiserte bevisoppgaver, jf. § 262 første ledd bokstav b og § 265 annet ledd bokstav a, redusere behovet for redegjørelse. Et annet alternativ er at retten oppfordrer partene til å bidra med slike avklaringer som saken gir grunn til, jf. § 271a annet ledd og tredje ledd bokstav a og b. I tingretten kan forberedende dommer også oppfordre forsvareren til å inngi et utvidet tilsvare, jf. § 265 tredje ledd. Arbeidsgruppen antar for sin del at hvis det trengs mer informasjon om sakens tvistepunkter før planmøtet enn det som fremgår av grunnlagsdokumentene nevnt ovenfor, er det normalt mest hensiktsmessig å be partene om klarlegging etter § 271a.

Planmøtet kan være et rettsmøte, jf. § 274, eller et uformelt møte. Selv om endringsloven legger til rette for at saksforberedende møter i større grad enn før kan holdes som rettsmøter, antar arbeidsgruppen at planmøtene fortsatt i mange tilfeller vil bli gjennomført som uformelle møter. Dette skyldes at rettsmøter er offentlige, jf. domstolloven § 123, og som fremholdt i proposisjonen punkt 21.1 side 179 er det sjelden nødvendig eller hensiktsmessig at andre enn de profesjonelle aktørene er til stede i ordinære planmøter, hvor tema er ulike spørsmål knyttet til sakens gjennomføring. Forberedende dommer må imidlertid vurdere konkret ut fra sakens art og temaene for møtet hvilken møteform som er hensiktsmessig. I store saker bør planmøtet være et fysisk møte. Videokonferanse kan være et alternativ. Telefonmøte er tilstrekkelig i mindre saker og ved oppfølging for å avklare enkeltspørsmål som oppstår underveis.

Planmøtet vil normalt være tredelt med samme inndeling som i § 271a tredje ledd bokstav a til c, det vil si a) hvilke materielle tvistepunkter som står sentralt i saken, b) om saken reiser spesielle prosessuelle spørsmål, i tilfelle hvilke, og c) opplegget for bevisføringen og praktiske spørsmål knyttet til gjennomføringen av hovedforhandlingen.

Hvis forberedende dommer vurderer at de materielle tvistepunktene ikke har blitt tilstrekkelig klarlagt på planmøtet, er det nærliggende å be påtalemyndigheten om redegjørelse etter straffeprosessloven § 274b. Rettens bestilling bør være så konkret som mulig og således begrenses til «særlige spørsmål som saken reiser». Kontradiksjon ivaretas ved at retten skal sende kopi av redegjørelsen til forsvarer og bistandsadvokat med frist for eventuelle merknader. Forsvarer bør normalt benytte sin rett til å komme med merknader.

For at hovedforhandlingen skal kunne gjennomføres i henhold til planen og konsentreres om de sentrale materielle tvistepunktene i saken er det viktig at prosessuelle spørsmål blir identifisert på planmøtet. Etter § 273 første ledd skal slike spørsmål så langt som mulig avgjøres under saksforberedelsen, og annet ledd bestemmer at behandlingsmåten som hovedregel er skriftlig. Retten må således sette frister for prosesskriv.

I den delen av møtet som gjelder gjennomføringen av hoved- eller ankeforhandlingen, vil også HMS-spørsmål stå sentralt. Retten har ansvaret for at alle aktører har et fullt forsvarlig arbeidsmiljø. Det må tas i betraktning ved planleggingen at hoved- og ankeforhandling i store straffesaker kan være en betydelig belastning for aktørene. Det må herunder tas hensyn til at både aktor og forsvarer må

arbeide mye utenom rettsmøtet. Således er det etterarbeid etter hver rettsdag samtidig som neste rettsdag må forberedes. Det kan også være undersøkelser som må gjøres og endringer i fremdriftsplanen som må iverksettes. Særlig for aktor er det også vanlig at oppgaver må utføres mens rettsmøtet pågår, f.eks. vitner som må varsles om endret møtetid, og undersøkelser som må settes i gang. Arbeidsgruppen anbefaler at det i store saker bør være én fast rettsfri dag hver uke (4-dagers uker). Det bør i tillegg settes av (minst) én rettsfri dag til prosedyreforberedelser når bevisførselen er avsluttet. Helger og høytidsdager kan ikke regnes som rettsfrie dager i denne sammenheng. Rettsdagene bør også ha faste klokkeslett for oppstart og avslutning, og det bør være et fast tidspunkt for lunsj. Lunsjpausen bør være på minst 45 minutter av hensyn til aktørene som både skal ha tid til å spise og jobbe i pausen, f.eks. må aktor ofte bruke tid å flytte vitner eller gjøre undersøkelser som retten har bedt om. Det må uansett gjenstå minst 20 minutter av pausen til å spise. Rettsfrie dager kan inndras dersom det er påkrevd for å ta inn forsinkelser underveis, men retten bør av hensyn til aktørene være tilbakeholden med dette. Retten bør også være tilbakeholden med å forlenge rettsdagene ofte og mye, sml. også åttetimersregelen i domstolloven § 139. Både arbeidsmiljøhensyn og aktørenes behov for forutberegnelighet tilsier dette i tillegg til at hensynet til rettssikkerhet og forsvarlig gjennomføring av straffesaken forutsetter at aktørene ikke utmattes. Fremdriftsplanen for hovedforhandlingen må være realistisk og legge opp til gjennomføring innenfor de tidsrammer retten har fastsatt, både antall rettsdager og rettsdagens lengde. Fremdriftsplanen er et viktig drøftingspunkt på planmøtet, og den bør også drøftes jevnlig under hovedforhandlingen. Påtalemyndigheten avgjør selv om det skal være én eller to aktorer. Medaktor skal ha formell oppnevning på samme måte som hovedaktor. Om oppnevning av flere forsvarere/medforsvarer vises til straffeprosessloven § 94 første ledd. Der det er to aktorer eller to forsvarere, er det en forutsetning at den ene kan fortsette alene dersom den andre får forfall, slik at man unngår at saken stanser.

Etter straffeprosessloven § 274a kan retten gjøre seg kjent med sakens dokumenter når den finner behov for det av hensyn til saksforberedelsen eller den videre behandlingen av saken. Bestemmelsen fastsetter at retten prinsipielt har tilgang til alle sakens dokumenter på ethvert trinn av saken, det vil si både under saksforberedelsen, under hovedforhandlingen, under domskonferansen og når dommen skrives, jf. proposisjonen punkt 6.4.1 side 35-36 og punkt 21.1 side 179-180. Det er opp til rettens skjønn i hvilken utstrekning adgangen skal benyttes. Dokumentutdraget skal sendes retten sammen med bevisoppgavene, jf. § 262 første ledd bokstav c og § 265 annet ledd annet punktum. Det er således andre saksdokumenter enn dokumentbevisene som må vurderes etter § 274a. Retten må drøfte med partene på planmøtet både hvilke dokumenter retten bør be om tilgang til samt når og hvorledes tilgangen skal gis.

Rettens behov vil variere fra sak til sak og stille seg ulikt for ulike typer dokumenter. Behovet kan ofte være forskjellig under saksforberedelsen og under hovedforhandlingen. Under saksforberedelsen oppstår behovet først og fremst når retten skal avgjøre prosessuelle tvister om bevisførselen. Her er det tilstrekkelig at retten ber om tilgang til de dokumenter som er relevante for det spørsmålet som er til behandling. Det kan også være andre dokumenter som retten trenger å sette seg inn i før hovedforhandlingen, f.eks. erklæringer fra sakkyndige som har vært oppnevnt under etterforskningen.

Under hovedforhandlingen vil rettens behov variere med hva slags dokument det er tale om. De fleste dommere vil nok ønske å ha tilgang til dialogutskrift av avhør som skal avspilles under hovedforhandlingen. Det samme gjelder ulike typer erklæringer som er avgitt i saken f.eks. rapporter om ransaking og beslag og analyser av narkotikabeslag. Prosessuelt anses slike dokumenter ikke som dokumentbevis, men som erklæringer avgitt i saken, se Aarli m.fl., *Bevis i straffesaker* punkt 5.5 side 286-287 og Keiserud m.fl. Straffeprosessloven Lovkommentar note 2 til § 149 og note 3 til § 299 (om sakkyndige vitner). Siden slike dokumenter ikke er dokumentbevis, skal de ikke følge med oversendelsen etter § 262. Det er også aktuelt å be om tilgang til politiforklaringer fra tiltalte og vitner, særlig der man må regne med at store deler av forklaringene vil bli foreholdt eller lest opp. I proposisjonen punkt 6.4.3 side 38-39 fremholdes at slik tilgang «vil gjøre det enklere for retten å følge med på innholdet av det som leses opp, og gir retten en bedre mulighet til å kontrollere om lovens vilkår for opplesning er oppfylt. At dommeren må skrive ned det som leses opp, er unødig tungvint, tar tid og medfører en risiko for at dommeren ikke fanger opp eller misforstår informasjon som har sentral betydning for saken.»

Når retten ber om tilgang til politiforklaringer, dialogutskrifter og andre erklæringer i saken, er det hensiktsmessig at slike forklaringer inntas i et eget forklaringsutdrag. De bør ikke legges i dokumentutdraget ettersom det prosessuelt ikke dreier seg om skriftlige bevis.

En praktisk fremgangsmåte, som arbeidsgruppen anbefaler, kan være at retten på planmøtet ber om at partene har aktuelle forklaringer tilgjengelig digitalt under hovedforhandlingen, slik at retten kan be om umiddelbar tilgang hvis og når behovet oppstår.

8.3 HMS

Se [kapittel 5](#).

Helse, miljø og sikkerhet (HMS) er arbeidsmiljøarbeid satt i system. Hensikten med fokus på HMS i store straffesaker er å bedre straffesaksbehandlingen ved å fremme et godt arbeidsmiljø når aktørene arbeider sammen i domstolene.

Samordning er en lovpålagt oppgave, jf. arbeidsmiljøloven § 2-2. Når flere virksomheter utfører arbeid samtidig på samme arbeidsplass skal det være en hovedbedrift som samordner HMS-arbeidet. Kravet til samordning trer inn i de tilfeller hvor samordning anses nødvendig. Det kan være tilfelle i store straffesaker.

Arbeidsgruppens oppmerksomhetsområde er den enkelte sak. Forberedende dommer må her ivareta samordningsansvaret, slik at det legges til rette for at alle aktører har et forsvarlig arbeidsmiljø under sakens gang. Aktuelle HMS-spørsmål må tas opp og diskuteres både på planmøter og under hovedforhandlingen. Aktuelle HMS-spørsmål kan inndeles i ulike kategorier, som organisatorisk arbeidsmiljø (rettsfrie dager, pauser, rettsdagens lengde mv.) psykososialt arbeidsmiljø (bl.a. ivaretagelse av aktørene ved særlig belastende saker og håndtering av mediene i saker med stor medieoppmerksomhet) og fysisk arbeidsmiljø (bl.a. teknisk utstyr). Ansvar for å

ivareta det psykososiale og det fysiske arbeidsmiljøet ligger i hovedsak hos ledelsen for domstolen.

Arbeidsgruppen har ikke funnet det hensiktsmessig å utarbeide egne retningslinjer og maler for HMS-arbeidet, men anbefaler at de viktigste HMS-spørsmålene som bør tas opp under saksforberedelsen og hovedforhandlingen, innarbeides i retningslinjene og planmøtemalene, se vedlegg [1](#), [3a](#) og [3b](#) (tingrett) og vedlegg [2](#) og [4](#) (lagmannsrett).

8.4 Samhandling forut for tiltale

Se [kapittel 6](#).

Ettersom god saksforberedelse er det tiltaket som har størst potensial for å konsentrere hoved- og ankeforhandlingene og derved oppnå både bedre kvalitet og mer effektiv tidsbruk, og siden samarbeid mellom aktørene her står sentralt, har arbeidsgruppen i forlengelse av sitt mandat også vurdert samhandling mellom aktørene i etterforskningsfasen, dvs. før straffesaken har kommet så langt som til tiltale og domstolsbehandling. Arbeidsgruppen har imidlertid ikke funnet grunnlag for å utarbeide retningslinjer eller en nasjonal veileder for dette stadiet i straffesaksbehandlingen.

I straffesaker som er eller potensielt kan utvikle seg til å bli svært omfangsrike, har påtalemyndigheten i utgangspunktet et relativt stort handlingsrom for å foreta en fornuftig tilskjæring av etterforskningen, selv i alvorlige saker.

Arbeidsgruppen fremholder behovet for en kulturendring hos så vel påtalemyndigheten som advokatene (forsvarer og bistandsadvokat), og et felles ønske, vilje og mål om i større grad å samarbeide. Dette fordrer en åpen dialog både på etterforsknings- og påtaleavgjørelsesstadiet, og i tiden mellom hoved- og ankeforhandling og forutsetter at det er gjensidig tillit mellom de profesjonelle aktørene.

Idealet om et utstrakt samarbeid må ta hensyn til og respektere at aktørene (påtalemyndighet, forsvarer, bistandsadvokat og domstol) har ulike roller og oppgaver under rettergangen. Selv om det skal tilstrebes en kulturendring i retning av større åpenhet, mer gjensidig tillit og bedre samarbeid, er det viktig at man har forståelse og respekt for de ulike rollene. Rettens saksstyring må ikke skje på en måte som er egnet til å svekke tilliten til rettens uavhengighet og objektivitet. Videre er det viktig at påtalemyndigheten og forsvarerne ikke utelukkende ser på hverandre som motparter eller motstandere. I Prop. 146 L (2020-2021) side 54 fremholdes at det er særlig viktig at de øvrige aktørene er seg bevisst og respekterer at forsvaret kan ha et annet perspektiv på saken enn dem. Forsvareren må sammen med sin klient vurdere hvorvidt og eventuelt på hvilken måte forsvareren kan samarbeide med politiet og påtalemyndigheten, og hvilke opplysninger det er forenlig med forsvareroppgaget å gi på dette stadiet av saken. Generelt vil nok dette variere mellom ulike sakstyper. Det er også stor forskjell på klientene.

Økt samarbeid mellom aktørene kan være krevende av praktiske årsaker, på grunn av den arbeidsformen aktører i rettsvesenet har. Flere arbeider fragmentarisk, eksempelvis ved at flere saker skal forberedes, samtidig som man står i hovedforhandling i en annen sak. Tidlig kontakt mellom påtalemyndighet og forsvarer er viktig for å søke å bøte på disse utfordringene, f.eks. fordi det da kan bli lettere å finne tid til forberedende saksmøter. Ideelt sett bør saksforberedelsen være «synkron», dvs. at saksforberedelsen foregår samtidig og parallelt hos alle aktører, slik at alle er på samme «nivå», men arbeidsgruppen innser at dette vanskelig lar seg gjøre i praksis.

Når det foreligger dom fra tingretten, er partene vel kjent med bevisene og anførslene. Dette tilsier at det bør være større mulighet til samhandling mellom aktor og forsvarer i fasen mellom tingrettens dom og ankeforhandling i lagmannsretten enn det er forut for tiltale og forut for hovedforhandling i tingretten.

8.5 Oppfølging og implementering

Se [kapittel 7](#).

Som følge av pandemien som kom nokså kort tid etter at rapporten og anbefalingene fra Arbeidsgruppe 1 var lagt frem, har det vært begrenset oppfølging av forslagene fra denne arbeidsgruppen, selv om mange domstoler har innarbeidet forslagene til felles retningslinjer i sine interne rutiner.

Arbeidsgruppe 2 vil peke på at kunnskap om, forankring og gjennomføring av de nasjonale retningslinjene er kritisk for å nå de mål som begge arbeidsgruppene har løftet frem, og som også har fått lovgivers tilslutning i Prop. 146 L (2020-2021). Temaet for Arbeidsgruppe 2 har i hovedsak vært å vurdere og å gi anbefalinger om hvorledes de «verktøyene» som nå er lovfestet i straffeprosessloven ved lov 122/2021, bør anvendes i praksis.

Retningslinjer og anbefalinger har imidlertid liten verdi i seg selv så lenge aktørene ikke har kunnskap om dem, eller dersom retningslinjene ikke gjøres til en del av den daglige virksomheten. For arbeidsgruppen er det viktig å kommunisere at retningslinjene ikke skal etablere en ny prosessordning i konkurranse med prosesslovgivningen, men skal utfylle og gi verktøy ved anvendelsen av de prosessuelle bestemmelser, også i lys av HMS-perspektivet.

Arbeidsgruppen anbefaler at oppfølging og implementering gjennomføres i to akser. Den ene aksen går internt hos de enkelte aktørene, mens den andre aksen går fra nasjonalt til regionalt og lokalt nivå. Innenfor hver av aktørgruppene (dommerne, aktorene og advokatene) bør tiltak iverksettes på alle nivåer. Dessuten bør de enkelte aktørgruppene akse krysses, slik at det blir drøfting, erfaringsutveksling og forankring på tvers av aktørgruppene.

Således bør Advokatforeningen, Riksadvokaten/påtalemyndigheten og Dommerforeningen/Domstoladministrasjonen, for sine respektive aktørgrupper, bidra til at

retningslinjene blir implementert på alle nivåer i organisasjonene. Videre kan nasjonale eller regionale kurs og konferanser eller møter kan bidra til å sikre en felles forståelse. Det er en uttalt målsetting at retningslinjene skal praktiseres likt gjennom straffesakskjeden, uansett hvor i landet saken behandles.

Den største utfordringen ligger sannsynligvis i å få aktørene, og særlig forsvarerne og aktorene, til å endre holdninger og arbeidsmønstre. Intensjonen må være å legge mer arbeid i saksforberedelsen for derved å skape rom for mer forutsigbare rettsforhandlinger, til beste for partene.

Arbeidsgruppen understreker at det er et ledelsesansvar å bidra til den ønskede kulturendring, og at dette krever vedvarende, målrettet innsats over tid. Kulturendringer lar seg ikke gjennomføre over natten, og det er ikke nok med sentrale beslutninger eller lovtiltak.

Vedlegg:

1. [Vedlegg 1: Felles retningslinjer for behandlingen av straffesaker i tingrettene](#)
2. [Vedlegg 2: Felles retningslinjer for behandlingen av straffesaker i lagmannsrettene](#)
3. Maler for planmøte i straffesak i tingrettene
 - a. [Vedlegg 3a: Store straffesaker – før hovedforhandling er berammet](#)
 - b. [Vedlegg 3b: Store straffesaker – etter at hovedforhandling er berammet](#)
4. [Vedlegg 4: Mal for planmøte i straffesak i lagmannsrettene](#)
5. [Vedlegg 5: Mal for berammelsesbrev](#)
6. [Vedlegg 6: Mal for pålegg om tilsvare](#)
7. [Vedlegg 7: Mal for oppnevning av koordinerende bistandsadvokat](#) (ikke oppdatert etter 2020)
8. [Vedlegg 8: Mal for fristbrev om merknader til sivile krav](#) (fra Oslo tingrett)

FELLES RETNINGSLINER FOR BEHANDLINGEN AV STRAFFESAKER I TINGRETTENE

Bokmål

Innhold

1. INNLEDNING	2
2. SAKSFORBEREDELSEN	2
Utgangspunkt	2
Nærmere om berammingsbrev	2
Berammelse av hovedforhandling	3
Tilsvar.....	3
Planmøter	3
Oppfordring om klargjøring	5
Nærmere om skriftlig redegjørelse	5
Nærmere om fagkyndige meddommere.....	6
Bistandsadvokat/felles bistandsadvokat/ koordinerende bistandsadvokat	6
Sivile krav	6
Tilgang til sakens dokumenter	7
Videre saksforberedelse	8
3. HOVEDFORHANDLINGEN	9
Digital gjennomføring	9
Dommerstyring	9
Rettens kontroll med bevisførselen	10
Innledningsforedrag	10
Innledningsforedrag i større saker	10
Sekvensiell innledning	10
Bruk av disposisjoner.....	11
Hjelpedokumenter	11
Bistandsadvokaten	12
Tiltaltes forklaring.....	12
Vitneforklaringer	12
Dokumentbevis	12
Tilgang til sakens dokumenter	13
Prosedyre, replikk og duplikk	13
Avslutning. Saken tas opp til doms	14

INNLEDNING

Det er bred enighet om at mangelfull saksforberedelse før hovedforhandling, herunder fravær av dialog mellom aktørene, er en hovedårsak til at enkelte hovedforhandlinger tar lengre tid enn nødvendig. Et formål med denne veilederen er derfor å legge til rette for en kulturendring i måten vi behandler de store straffesakene, og legge til rette for smidig og god gjennomføring av hovedforhandlingen.

I de mindre sakene er det oftest ikke behov for mer saksforberedelse enn å beramme saken, og gjennomgå berammingsbrevet, tiltalebeslutningen, tilsvaret og bevisoppgaven fra begge sider.

Anbefalingen gjelder saker der det er avsatt 10 rettsdager eller mer til hovedforhandlingen. Den kan også anvendes i saker med kortere varighet der sakens art og/eller kompleksitet tilsier det. Anbefalingen gjelder fra saken kommer inn til retten til saken tas opp til doms ved avsluttet hovedforhandling.

Grunnlaget for en vellykket avvikling av større saker legges allerede under etterforskningen. Det vises til Riksadvokatens skriftserie 1/2018 «[Effektivisering av domstolsbehandlingen av større straffesaker](#)». I punkt 2 «Sammendrag» uttales det at nøkkelen ligger i en tidlig tilskjæring, på et tilstrekkelig informert grunnlag, og med en påfølgende oppfølging og kontroll med etterforskningen (hele veien) frem til påtalevedtaket. Dialog mellom aktor og forsvarer (eventuelt bistandsadvokat) bør finne sted før saken oversendes tingretten. I punkt 4.1 forutsettes det at påtaleansvarlig senest på påtalestadiet utforsker hvilket rom som finnes for å forenkle hovedforhandlingen i samråd med forsvareren. Det vises videre til veileder om «[Aktørenes samhandling i store økonomiske straffesaker](#)» utarbeidet av en arbeidsgruppe nedsatt av Oslo tingrett med representanter fra påtalemyndigheten og advokatforeningen. I veilederen anbefales dialogmøte mellom aktor og forsvarer på tre stadier før saken sendes retten. Under etterforskningen, før tiltale og etter at tiltale er tatt ut.

SAKSFORBEREDELSEN

Utgangspunkt

Formålet med saksforberedelsen er å sørge for at hovedforhandlingen kan gjennomføres uten avbrytelser (strpl. § 278a) og at bevisførselen konsentreres om det som er omtvistet. Det er derfor nødvendig at forberedende dommer under saksforberedelsen har tilstrekkelig kjennskap til saken og dens tvistepunkter til at saksforberedelsen kan oppfylle sitt formål. Det har stor betydning for den samlede effektivitet i straffesaksavviklingen at både retten, aktor, forsvarer og eventuell bistandsadvokat avsetter tilstrekkelig tid til saksforberedelsen. Utgangspunktet ved oppstart av saksforberedelsen er at påtalemyndigheten har oversendt et berammingsbrev vedlagt tiltale og bevisoppgave til retten, samt utdrag av skriftlig bevis som skal føres.

*Nærmere om
berammingsbrev*

Ved oversending av saken til retten er berammingsbrevet et sentralt dokument. Innholdet bør gi flere opplysninger om beramming og gjennomføring av hovedforhandlingen enn tradisjonen er i dag. Berammingsbrevet skal inneholde opplysninger som er nødvendig for at retten skal kunne beramme hovedforhandling og gi grunnlag for mer aktiv saksstyring fra domstolens side, herunder være et hjelpemiddel til forberedelse og gjennomføring av planmøte. Arbeidsgruppen har laget en [mal for berammingsbrev](#).

Dersom det fremgår at det er satt frister for forsvarer eller bistandsadvokat, skal retten registrere og følge opp disse.

*Berammelse av
hovedforhandling*

I store saker bør det være en fast rettsfri dag hver uke (4-dagers uke), og det bør settes av (minst) en rettsfri dag til prosedyreforberedelser når bevisførselen er avsluttet. Helger og høytidsdager kan ikke regnes som rettsfrie dager i denne sammenheng. Lunsjpausen bør være på minst 45 minutter. Det må gjenstå minst 20 minutter av denne pausen til å spise. Rettsfrie dager kan inndras dersom det er påkrevd for å ta inn forsinkelser underveis.

Tingrettene har ulike rutiner for berammelse av hovedforhandling. I Oslo tingrett berammes for eksempel hovedforhandling med de øvrige aktører før hovedforhandlingsdommer blir satt på saken. I andre domstoler tildeles saken til hovedforhandlingsdommer før den berammes. Rutinene for beramming av hovedforhandling ved den enkelte tingrett vil få betydning for den innledende saksforberedelse.

Tilsvar

Hvis ikke retten bestemmer noe annet skal forsvarer gi skriftlig tilsvaer til retten, med kopi til påtalemyndigheten og bistandsadvokaten, jf. strpl. § 265. I store straffesaker vil det ofte være aktuelt å oppfordre forsvareren til å inngi utvidet tilsvaer. Arbeidsgruppen har laget en mal for tilsvaer.

Planmøter

I store og kompliserte eller komplekse saker bør det alltid holdes ett eller flere planmøter, jf. nedenfor. Det kan også være hensiktsmessig i kortere saker. Det er opp til rettens skjønn om planmøtet skal være et uformelt møte eller et rettsmøte, jf. strpl. § 274 første ledd. Rettsmøter er offentlige, jf. dstl. § 123. Hvis offentlighet vil kunne motvirke formålet med planmøtet, bør retten velge å gjennomføre møtet som et uformelt saksforberedende møte. I ordinære planmøter, hvor tema er ulike spørsmål knyttet til sakens gjennomføring, er det sjelden nødvendig eller hensiktsmessig at andre enn de profesjonelle aktørene er til stede, men dette kan lett stille seg annerledes for andre rettsmøter under saksforberedelsen, for eksempel et rettsmøte til behandling av spørsmål om å avvise saken, jf. Prop. 146L (2020-2021) punkt 21.1 side 179.

Arbeidsgruppen har laget en [mal for innledende planmøte i tingretten før hovedforhandling er berammet](#) og en [mal for planmøte etter beramming](#). Den første vil være aktuell å bruke for saksforberedende dommer for å få foretatt de nødvendige tilskjæringer og avklaringer for å

få berammet hovedforhandling og igangsatt nødvendig saksforberedelser inntil hovedforhandlingsdommer er funnet. Den andre vil kunne benyttes av hovedforhandlingsdommer både før og etter at hovedforhandling er berammet.

Et godt planmøte (eller flere) er nøkkelen til en vellykket saksforberedelse. Det er viktig at både dommeren og aktørene er godt forberedt. Selv om preklusjon ikke er aktuelt i straffesaker, er det viktig at det partene blir enige om under saksforberedelsen og det retten da beslutter, blir respektert, slik at man unngår omkamper under hovedforhandlingen. For øvrig følger det av strpl. § 273 tredje ledd annet punktum at en begjæring om omgjøring bare blir behandlet hvis retten finner grunn til det.

Planmøtet som holdes av saksforberedende dommer før hovedforhandling er berammet bør avholdes så raskt som mulig etter at saken er kommet inn til retten og vil mest hensiktsmessig gjennomføres som telefonmøte.

Andre planmøter bør holdes så snart retten har det nødvendige grunnlaget. Innkalling med saksliste bør sendes minst en uke på forhånd. Punktene i malen for planmøte kan danne et utgangspunkt. Dette er imidlertid en «bruttoliste» som inneholder de fleste temaer som teoretisk kan være aktuelle i en omfattende straffesak. Den må spisses slik at bare de temaer som er aktuelle i den konkrete saken, settes på sakslisten. Det er viktig å få avklart om det gjenstår ytterligere etterforskning og i så fall ved bruk av milepæler sikre fremdrift i etterforskningen.

Et planmøte i straffesak faller naturlig i fire deler. Første del handler om å avklare om berammingsbrevet har den nødvendige informasjon, og hvis hovedforhandling ikke er berammet spørsmål som er avgjørende for beramming av hovedforhandlingen. Andre del av møtet gjelder materielle temaer, tredje del prosessuelle temaer, og fjerde del gjennomføring av hovedforhandlingen.

Møtets fjerde del gjelder praktiske spørsmål knyttet til gjennomføringen av hovedforhandlingen, f. eks. behov for tolk, oversettelse av dokumentbevis, dokumentutdrag og juridisk utdrag, hjelpedokumenter og disposisjoner, rettsdagens lengde, pauser og eventuelle rettsfrie dager. Se nærmere nedenfor om utdrag, disposisjoner og hjelpedokumenter, og ovenfor om berammelse av hovedforhandling.

Også andre HMS-spørsmål bør behandles på planmøtet der det er aktuelt, således tiltak knyttet til det psykososiale arbeidsmiljøet (f.eks. håndtering av media i saker som forventes å få stor medieoppmerksomhet) og det fysiske arbeidsmiljøet (f.eks. teknisk

utstyr).

Når planmøtet ikke er rettsmøte, føres det ikke rettsbok. Konklusjonene og de beslutninger som treffes bør nedtegnes i et referat fra planmøtet. Det settes frist for partene for å komme med merknader til referatet. Aktor og forsvarer bør gi rask tilbakemelding dersom noe er uklar eller bestrides.

Nedenunder gis en mer utførlig omtale av temaer som det kan være aktuelt å ta opp i planmøte.

Oppfordring om klargjøring (§ 271 a)

Hvis dommeren trenger mer informasjon om saken og tvistepunktene bør hun oppfordre partene til å klargjøre hvilke materielle tvistepunkter som står sentralt i saken og om saken reiser spesielle prosessuelle spørsmål, jf. strpl. § 271a annet og tredje ledd. Slik klargjøring vil redusere behovet for redegjørelse, jf. nedenfor.

Nærmere om skriftlig redegjørelse

Retten bør vurdere behovet for skriftlig redegjørelse etter strpl. § 274b. Å utarbeide redegjørelse er arbeidskrevende for påtalemyndigheten. Retten bør derfor bare be om redegjørelse i de sakene der den etter en konkret vurdering finner at det er et reelt behov for slik klargjøring, for eksempel i saker der det er underliggende sivilrettslige problemstillinger. Selv om adgangen til å be om redegjørelse er noe utvidet etter strpl. § 274b sammenlignet med den tidligere bestemmelsen i strpl. § 262 siste ledd, er det verken hjemmel for eller hensiktsmessig å be om redegjørelse rutinemessig fordi det er «kjekt å ha» i større saker. En godt tematisert bevisoppgave vil for øvrig redusere behovet for redegjørelse. Det vil også klargjøring fra partene etter strpl. § 271a gjøre.

Slike redegjørelser kan være formålstjenlig:

- I økonomiske straffesaker
- I saker med komplisert faktum, der saken inneholder flere underliggende sivilrettslige problemstillinger, der hovedtyngden av bevisførselen er dokumentbevis eller reelle bevismidler
- I saker med komplisert jus

Retten må sette en frist for når redegjørelsen skal foreligge. Den bør foreligge så tidlig at forsvarer og retten får nytte av den ved saksforberedelsen. Retten sender kopi av redegjørelsen til forsvareren og bistandsadvokaten, med frist for eventuelle bemerkninger, jf. strpl. § 274b annet ledd.

Formålet med redegjørelsen er at den skal tjene som verktøy for videre saksforberedelse og saksstyring og gi tiltalte grunnlag for å forberede sitt forsvar. For å sikre formålet bør retten sette rammer for fremstillingens form og omfang, jf. Prop. 146L (2020-2021) side 181. I alminnelighet må det antas å være hensiktsmessig at redegjørelsen begrenses til en

oversikt over sentrale rettslige og faktiske spørsmål som er omtvistet, anførsler og bevis, eventuelt at fremstillingen begrenses til å gjelde nærmere angitte spørsmål. Det kan være hensiktsmessig at redegjørelsen knyttes til en spesifisert bevisoppgave, jf. strpl. § 262 første ledd bokstav b. Det er viktig at redegjørelsen ikke svulmer for mye opp, idet den i så fall lett kan bli utjenlig som verktøy.

Det er en fordel om rettens «bestilling» av en eventuell redegjørelse kan være så konkret som mulig og knyttes til straffbarhetsvilkårene i de bestemmelser tiltalen gjelder. Redegjørelsen bør få frem de springende punkter i saken. Aktor bør fremheve de bevistemaene som vil bli søkt bevist, slik at forsvarer eventuelt får oppfordring til å si fra hvis et tema/underpunkt er uomtvistet og ikke krever detaljert bevisførsel. Aktor bør også tydeliggjøre eventuelle juridiske spørsmål som byr på tvil.

Forsvarer bør som hovedregel gi kommentarer til redegjørelsen, jf. strpl. § 274b annet ledd. Forsvarer bør bruke denne muligheten til tidlig å vekke dommerens interesse for de springende punkt i saken. Videre bør forsvarer gjøre det klart hvorvidt relevante faktiske bevistemaer erkjennes, slik at bevisføringen om disse kan begrenses. Forsvarer bør også på eget initiativ identifisere eventuelle juridiske spørsmål som byr på tvil. Forsvarer bør også angi om eventuelle erstatnings- og inndragningskrav bestrides.

Retten forventer at partene medvirker til at sakens omfang begrenses og at aktuelle problemstillinger bringes frem for motparten og retten. Det kan være aktuelt for dommeren, i planmøte eller på annen måte, å påpeke særlige forhold som det er ønskelig å få belyst nærmere, etter at redegjørelsen og bemerkninger fra forsvarer foreligger.

Nærmere om fagkyndige meddommere

Det er i planmøtet naturlig å behandle rettens sammensetning, herunder habilitet og spørsmål om det skal være fagkyndige meddommere, jf. strpl. § 277. Partene må få uttale seg både om hvorvidt retten bør settes med fagkyndige meddommere og hvilken fagkyndighet disse i tilfelle bør ha. Partene kan også komme med forslag til meddommere, som det i tilfelle er naturlig å forelegge motparten. Det vil også være naturlig at retten underretter partene om hvilke meddommere det er aktuelt å oppnevne, med sikte på eventuelle innsigelser om inhabilitet eller fagkunnskap.

Bistandsadvokat/felles bistandsadvokat/koordinerende bistandsadvokat

I saker med mange fornærmede og etterlatte bør det vurderes å begrense antallet bistandsadvokater. For fornærmede/etterlatte uten interessekonflikt kan retten beslutte at de skal representeres av en felles bistandsadvokat, jf. strpl. § 107b fjerde ledd. Retten kan også beslutte at bistandsadvokatens oppdrag skal avgrenses, jf. strpl. § 107 b femte ledd.

I medhold av strpl. § 107h kan retten oppnevne en eller flere koordinerende bistandsadvokater. [Eksempel på mandat.](#)

Sivile krav

Påtalemyndigheten kan på begjæring fremme sivile krav, jf. strpl. § 427. Bistandsadvokaten fremmer sivile krav i medhold av strpl. § 428, jf. § 264b og § 265. Kravet fremsettes i prosesskrift. Her angis størrelsen på kravet (med beregninger), det faktiske og rettslige grunnlaget for kravet og hvilke bevis som vil bli ført. Det skal nedlegges påstand. Skriftlige bevis vedlegges. I de tilfeller aktor eller fornærmede fremmer kravet skal dette skje på samme måte.

Retten setter frist for forsvarer til å komme med uttalelse, jf. strpl. § 264b. Hvis tiltalte vil nedlegge påstand om frifinnelse fordi han hevder han ikke har utført den påklagde handling, skal det subsidiært likevel redegjøres for hvordan tiltalte stiller seg til det faktiske og rettslige grunnlag for kravet, samt den fremlagte dokumentasjon for dette. Det vises til at oppnevning som forsvarer også omfatter å gi uttalelse om sivile krav, jf. strpl. § 265 tredje ledd. Forsvarers uttalelse fremsettes i prosesskriv og det nedlegges påstand. Det er utarbeidet en [mal for rettens fristbrev](#).

Det følger av strpl. § 427 femte ledd og § 428 tredje ledd at retten har adgang til å beslutte at kravet ikke skal behandles i straffesaken, dersom det er åpenbart mest hensiktsmessig å behandle kravet i sivilprosessens former. Dette vil blant annet kunne være aktuelt om behandling av kravet nødvendiggjør omfattende bevisføring som ikke er nødvendig for å avgjøre straffekravet. Retten har også adgang til å beslutte at forhandlingen om et sivilt krav skal utsettes til straffesaken er pådømt, jf. strpl. § 431.

Tilgang til saksdokumenter, §§ 274a og 295

Retten bør under saksforberedelsen vurdere om den ønsker tilgang til politiets straffesaksdokumenter eller noen av disse, jf. strpl. §§ 274a og 295. Retten må i så fall be om tilgang og må ta stilling til når og på hvilken måte den vil ha tilgang til dokumentene.

Rettens behov vil variere fra sak til sak og stille seg ulikt for ulike typer dokumenter. Behovet kan ofte være ulikt under saksforberedelsen og under hovedforhandlingen. Under saksforberedelsen oppstår behovet først og fremst når retten skal avgjøre prosessuelle tvister om bevisførselen. Her er det tilstrekkelig at retten ber om tilgang til de dokumenter som er relevante for det spørsmålet som er til behandling. Det kan også være andre dokumenter som retten trenger å sette seg inn i før hovedforhandlingen, f.eks. erklæringer fra sakkyndige som har vært oppnevnt under etterforskingen.

Under hovedforhandlingen vil rettens behov stille seg ulikt for ulike typer dokumenter. De fleste dommere vil nok ønske å ha tilgang til dialogutskrift av avhør som skal avspilles under hovedforhandlingen. Det samme gjelder ulike typer erklæringer som er avgitt i saken f.eks. rapporter om ransaking og beslag og analyser av narkotikabeslag. Det er også aktuelt å be om tilgang til politiforklaringene fra tiltalte og vitner som det er aktuelt å lese opp eller foreholde under

hovedforhandlingen, særlig der man må regne med at store deler av forklaringene vil bli foreholdt eller lest opp. I Prop. 146L (2020-2021) punkt 6.4.3 side 38-39 fremholdes at slik tilgang «vil gjøre det enklere for retten å følge med på innholdet av det som leses opp, og gir retten en bedre mulighet til å kontrollere om lovens vilkår for opplesning er oppfylt. At dommeren må skrive ned det som leses opp, er unødig tungvint, tar tid og medfører en risiko for at dommeren ikke fanger opp eller misforstår informasjon som har sentral betydning for saken.»

Se nærmere nedenfor under hovedhandlingen om hvorledes slike forklaringer bør legges frem.

Det må sikres notoritet om hvilke dokumenter retten gis tilgang til.

For politiforklaringer fra tiltalte og vitner kan en praktisk fremgangsmåte være at retten unnlater å be om tilgang under saksforberedelsen, men i stedet ber partene ha aktuelle forklaringer tilgjengelig digitalt under hovedforhandlingen, slik at retten kan be om umiddelbar tilgang hvis og når behovet oppstår.

Videre saksforberedelse

Retten må ta stilling til om det er behov for ytterligere saksforberedelse, herunder om det bør holdes flere planmøter.

Hvis det etter planmøtet skal treffes beslutninger, må retten sette frist for prosesskriv, slik at kontradiksjon ivaretas. Prosessuelle spørsmål bør så langt det er mulig bli avgjort under saksforberedelsen, jf. strpl. § 273 første ledd. Avgjørelser under saksforberedelsen om saksbehandlingen treffes som hovedregel etter skriftlig behandling, jf. strpl. § 273 annet ledd.

Det bør også settes frist for å varsle eventuelle nye bevis (selv om fristen ikke er preklusiv).

Retten må ta stilling til om partene skal oppfordres til å inngi sluttinnlegg, jf. strpl. § 274c.

Det bør også drøftes om det skal settes opp en skriftlig plan for den videre behandling, jf. strpl. § 271a tredje ledd bokstav d. I de fleste tilfeller vil det ikke være behov for en slik skriftlig plan. Det vil være tilstrekkelig med planmøtene og den oppsummering av disse som gis i rettsbok eller oppsummeringsbrev.

I store saker kan det ofte være hensiktsmessig med et nytt planmøte forholdsvis kort tid før hovedforhandlingen. Aktørene er da i gang med sine forberedelser, nye prosessuelle spørsmål kan ha oppstått, og uansett er det hensiktsmessig å gå gjennom opplegget for hovedforhandlingen. Det bør da også foreligge en – helst omforent – ajourført fremdriftsplan.

HOVEDFORHANDLINGEN

<i>Digital gjennomføring</i>	Hovedforhandlingen gjennomføres digitalt i henhold til anbefaling fra arbeidsgruppe nedsatt av Advokatforeningen, Dommerforeningen Politidirektoratet, Riksadvokaten og Domstoladministrasjonen, « Samhandling i gjennomføring av digitale straffesaker ». Utdrag skal utarbeides i tråd med anbefalingen.
<i>Dommerstyring</i>	Hovedforhandlingen ledes av dommeren. Gjennomføringen skjer i samsvar med god dommerskikk og på en slik måte at tilliten til domstolen ikke svekkes. I dette ligger at dommeren også skal påse at partene fremmer sine anførsler i høflig form. Dommeren skal innfri aktørenes grunnleggende forventninger om ledelse av forhandlingene og påse at: • Punktene fra saksforberedelsen følges opp • Lovens krav til utspørring følges • Forhandlingene ikke blir unødig forsinket (herunder at aktørene er presise, at unødvendig bevisførsel avskjæres og at fremdriftsplanen følges så langt det er mulig) • Aktørene har godt tilrettelagte arbeidsforhold Dommeren bør innlede hovedforhandlingen/rettsdagen med en orientering om dagens fremdriftsplan, innlagte pauser og andre forhold av betydning for gjennomføringen. Retten bør ved behov holde jevnlig møter med aktørene ved oppstart av dagen/etter endt rettsdag. Blant temaene kan være: • Fremdriftsplanen - avvik og endringer • Bevisførselen - nødvendigheten av å føre ytterligere bevis • Eventuelt uheldig aktøradferd • Arbeidsforholdene • Praktiske tilpasninger for de kommende dagene Dersom retten ber om hjelpedokumenter eller det er annet som skal utføres etter rettsmøtet, bør det settes en tidsfrist som tar hensyn til aktørenes arbeidssituasjon.

Rettens kontroll med bevisførselen

Retten skal føre kontroll med bevisførselen. Bevisene skal knyttes til straffbarhetsbetingelsene. Se strpl. § 278a ledd om prosessledelsen. Bevis kan avskjæres i de tilfeller strpl. § 292 nevner, samt etter lovens regler om bevisforbud og de ulovfestede regler om avskjæring av ulovlig ervervet bevis. Dersom føring av et bevis vil medføre at ankeforhandlingen må utsettes, vil dette være et tungtveiende moment i forholdsmessighetsvurderingen etter strpl. § 292 annet ledd første punktum. Se også strpl. § 294 om rettens ansvar for at saken blir fullstendig opplyst.

Det ligger et betydelig potensial for tidsgevinst ved mer spisset bevisførsel, og det er viktig å være bevisst formålet med bevisførselen. Her har dommeren et særlig ansvar for å være tydelig, og de øvrige aktører et ansvar for å følge opp de signalene de får.

Innledningsforedrag

Aktors innledningsforedrag skal være kort og objektivt. Det må ikke referere bevis som det ikke vil være adgang til å føre under forhandlingene, og skal heller ikke foregripe bevisførselen, f.eks. ved å opplyse om hva vitner har forklart til politiet. Formålet med innledningsforedraget er å gi retten en innføring i saken og en oversikt over hva som er omstridt. Aktor kan imidlertid legge frem sentrale dokumentbevis i den grad dette er naturlig for å forenkle fremstillingen, jf. strpl. § 289 annet ledd annet punktum. I enkelte tilfeller kan dokumentasjon under innledningsforedraget være helt nødvendig for at formålet om å gi retten en oversikt over saken skal oppfylles.

Etter strpl. § 289 tredje ledd kan forsvareren få ordet til korte bemerkninger. Her bør forsvareren peke på hva som er tvistepunktene i saken. I omfattende saker med mye dokumentbevis kan også forsvareren foreta dokumentasjon i tilknytning til sine bemerkninger.

Innledningsforedrag i større saker

I store straffesaker, kanskje først og fremst i økonomiske straffesaker med et underliggende sivilt faktum, kan det være hensiktsmessig at både aktor og forsvarer gis anledning til å holde innledningsforedrag med dokumentasjon i tråd med det som er tvistelovens system for sivile saker. I slike saker kan det også være hensiktsmessig at aktor og forsvarer først får 10 – 15 minutter hver til å presentere «saken i et nøtteskall», slik de ser den, før aktor begynner med sitt innledningsforedrag.

Sekvensiell innledning

Dersom saken består av flere uavhengige forhold, kan det unntaksvis være praktisk at aktor holder én innledning for hver del. Forsvarer får bemerkninger til hver del. Tiltalte avgir sin partsforklaring (og bemerkninger til aktors bevis) for denne delen, før aktor gjennomgår og dokumenterer neste del. Øvrig bevisførsel tas etter at alle innledningsforedragene og partsforklaringene er ferdige eller suksessivt til hver del.

Fordelen med en oppdeling er at tiltalte kan uttale seg om det han mener er feil i den første delen før aktor går videre til den neste delen av

saken. Ulempen er at det kan være uoversiktlig og forsinkende, særlig hvis det er flere tiltalte og bevisførselen er overlappende. Det kan også være uheldig at tiltalte mister muligheten til å forklare flere forhold i sammenheng, og en fare for at retten går glipp av slike sammenhenger.

Et alternativ er også at hele saken legges opp som sekvensielle hovedforhandlinger, men dette bør bare gjøres helt unntaksvis i svært omfattede saker hvor tiltalen består av separate temaer. Transoceansaken ble som et eksempel gjennomført slik at det først ble holdt et overordnet innledningsforedrag, deretter behandlet man de enkelte tiltaleposter med innledningsforedrag, tiltaltes forklaringer, bevisførsel og prosedyre over skyldspørsmålet. Prosedyre over straffeutmålingen ble tatt til slutt.

Dommeren bør allerede i planmøte ha avklart hvordan innledningsforedragene skal legges opp.

Bruk av disposisjoner

Både påtalemyndighet og forsvarere bør fremlegge disposisjoner. Det er viktig at det for alle momenter som har grunnlag i dokumentasjonen, vises til den relevante siden i utdraget.

Disposisjonen skal ikke fremstå som komplette innledningsforedrag eller prosedyrer.

Les mer om disposisjoner på:

<https://www.domstol.no/no/hoyesterett/om/statistikk/artikler/schei/disposisjoner-til-prosedyrer-i-hoyesterett/>. Disposisjonen bør fremlegges for retten i wordformat.

Hjelpedokumenter

Adgangen til å bruke hensiktsmessige hjelpemidler, herunder hjelpedokumenter, disposisjoner og illustrasjoner, for å lette fremstillingen av argumentasjon og bevisføring er nå lovfestet i strpl. § 278 tredje punktum. Bestemmelsen er i all hovedsak ment å videreføre og lovfeste gjeldende rett.

Ved valget av fremstillingsmåte er det avgjørende hvilken teknikk som fremstår som mest hensiktsmessig for å opplyse saken. Hjelpemiddelet skal tjene formålet, som er å lette fremstillingen av argumentasjon eller bevis.

Retten har ansvar for å kontrollere at hjelpemiddelet holder seg innenfor det lovbestemte formålet, og at muntlighetsprinsippet overholdes. For å sikre at dette skjer, er det i nytt fjerde punktum i strpl. § 278 presisert at «[h]jelpedokumenter skal ikke utgjøre bevis i saken uavhengig av den redegjørelse de skal være til støtte for, og skal heller ikke ha karakter av skriftlig prosedyre.»

Retten bør under saksforberedelsen ha bestemt når sentrale hjelpedokumenter skal gjøres tilgjengelig for de øvrige aktørene. Disse skal også fremlegges digitalt.

Bistandsadvokaten Bistandsadvokaten har ikke krav på å få ordet til bemerkninger, men bør likevel ofte få det. Det vil f.eks. være nyttig for retten allerede innledningsvis å få en oversikt over hva som vil bli gjort gjeldende om sivile krav.

Tiltaltes forklaring I samsvar med hovedregelen i strpl. § 91 annet ledd bør tiltalte først avhøres av rettens leder. Dommerens oppgave er å motta tiltaltes frie forklaring. Dommeren kan i nødvendig utstrekning lede tiltalte gjennom denne ved å stille spørsmål, men konfronterende spørsmål bør overlates til partene. Tiltalte har rett til å gi en fri forklaring, og dommeren bør derfor være varsom med å begrense denne selv om den beveger seg utenfor det som er relevant for tiltalen. En stor utfordring i praksis er å unngå gjentakelser, dvs. at samme spørsmål i forskjellig innpakning stilles først av rettens leder, deretter av aktor og så av forsvarer og bistandsadvokat.

Vitneforklaringer Praktiske og rettslige forhold bør være avklart under saksforberedelsen. Aktørene bør varsle dommeren i god tid dersom det skjer endringer.

Vitneforklaringer skal konsentreres om det som er omtvistet i saken. Det bør stilles korte og presise spørsmål. Spørsmål med lange premisser og spørsmål i en prosederende/argumenterende form skal unngås. Ledende spørsmål bør tillates for å lede vitnet raskt frem til det tema vitnet er innkalt for å forklare seg om. For øvrig bør spørsmålene være åpne. Gjentakelser bør unngås. Vitnene bør i større utstrekning enn i dag, være forberedt på hva som er de sentrale tvistepunktene i saken, slik at det ikke legges opp til omfattende forklaringer om forhold som ikke er omstridt, eller ikke er av betydning for rettens avgjørelse.

Dokumentbevis Dokumentbevis bør primært føres i tilknytning til avhør av tiltalte og vitner (konfrontasjon), men kan også føres under innledningsforedraget, jf. ovenfor, eller etter at bevisførselen for øvrig er avsluttet. De deler av dokumentet som partene vil påberope i sin argumentasjon, må leses opp.

Dokumentbevisene samles i et dokumentutdrag. Dette skal være ordnet kronologisk, eventuelt kronologisk innenfor hver tiltalepost eller hvert tema. Utdraget skal bare inneholde dokumenter som prosessuelt er dokumentbevis, og kun dokumenter som parten antar vil bli påberopt under ankeforhandlingen. I tillegg bør prosessdokumenter som tiltalebeslutning, bevisoppgave, tilsvare og redegjørelse inntas. Se nærmere Prop 146 L (2020-2021) side 174 om hva utdraget skal og ikke skal inneholde.

Politiforklaringer og andre dokumenter som prosessuelt må anses som erklæringer avgitt i anledning straffesaken, kan bare inntas i utdraget

hvis motparten samtykker, jf. strpl. § 290 siste punktum, § 296 annet ledd og § 297 annet ledd. Se ellers nedenfor om tilgang til politiforklaringer og andre erklæringer i saken.

Det vises for øvrig til nasjonale retningslinjer (mars 2019) for [samhandling i gjennomføring av digitale straffesaker](#).

Tiltaltes rett til å komme med bemerkninger etter hvert bevis kan ivaretas på ulike måter og tilpasses den enkelte sak. Vitnebevis bør som hovedregel kommenteres før vitnet forlater saken. Dokumentbevis enten når det blir ført eller samlet til slutt. I saker hvor dokumentasjonen skjer i innledningsforedraget skjer det best ved at tiltalte gjennomgår sine innsigelser samlet under sin egen forklaring. Han kan da gå tilbake til de dokumentene hvor det er behov for korreksjoner eller bemerkninger.

Tilgang til sakens dokumenter

Etter strpl. §§ 274a og 295 kan retten gjøre seg kjent med sakens dokumenter når den finner behov for det. Som nevnt ovenfor under saksforberedelsen, bør retten vurdere konkret både hvilke dokumenter den vil ha tilgang til og når den vil ha dokumentene. Når retten ber om tilgang til politiforklaringer og dialogutskrifter, er det hensiktsmessig at slike forklaringer inntas i et eget forklaringsutdrag. De bør ikke inntas i dokumentutdraget ettersom det prosessuelt ikke dreier seg om skriftlige bevis.

En praktisk fremgangsmåte kan være at retten ber partene ha aktuelle forklaringer tilgjengelig digitalt, slik at retten kan be om umiddelbar tilgang hvis og når behovet oppstår under hovedforhandlingen.

Prosedyre, replikk og duplikk

Prosedyrene skal konsentreres om bevisene og sakens rettslige sider. Det skal ikke legges frem nye bevis i prosedyren. Bistandsadvokatens prosedyre skal begrenses til de sivile krav i saken. Det samme gjelder for fornærmedes eventuelle prosessfullmektig. Retten kan vurdere å sette tidsrammer for prosedyrene.

Aktors replikk bør begrenses til det i forsvarerens og eventuelt bistandsadvokatens prosedyre som foranlediger en kommentar. Replikken skal ikke være en gjentakelse eller videreføring av aktors prosedyre.

Bistandsadvokatens replikk bør begrenses til å kommentere den delen av forsvarerens prosedyre som gjelder sivile krav.

Forsvarerens duplikk bør begrenses til å kommentere aktors og bistandsadvokatens replikk.

Avslutning. Saken tas opp til doms

Når saken tas opp til doms, skal rettens leder opplyse om når dom kan ventes avsagt og hvordan dommen vil bli forkynt, jf. strpl. § 42 annet ledd. Hvis tiltalte sitter i varetekt, forkynnes dommen for ham i fengselet. For øvrig bør fremmøteforkynning eller elektronisk forkynning benyttes. I spesielle tilfeller kan det være aktuelt å avsi dommen ved opplesning i rettsmøte som siktede innkalles til, jf. strpl. § 43 annet ledd.

Etter domstoloven § 163b kan forkynnelse skje elektronisk ved oversendelse til en e-postadresse som siktede på forhånd har oppgitt til retten.

FELLES RETNINGSLINJER FOR BEHANDLINGEN AV STRAFFESAKER I LAGMANNSRETTENE

Bokmål

FORSLAG FRA ARBEIDSGRUPPEN

Gjeldende fra 1. juli 2022

Innhold

1. AVGRENŚNING.....	3
2. SAKSFORBEREDELSEN.....	3
Utgangspunkt.....	3
Grunnlag.....	3
Berammelse/Foreløpig berammelse av ankeforhandling.....	3
Forberedelse til planmøte.....	4
Oppfordring om klargjøring.....	4
Redegjørelse.....	5
Planmøte.....	6
Tilgang til saksdokumenter.....	8
Videre saksforberedelse.....	9
3. ANKEFORHANDLINGEN.....	10
Innledning – rettens kontroll med bevisførselen.....	10
Aktors innledningsforedrag og forsvarers «korte bemerkninger»	10
Disposisjon.....	11
Hjelpedokumenter.....	11
Bistandsadvokat.....	11
Tiltaltes forklaring.....	12
Vitneforklaringer.....	12
Dokumentasjon.....	12
Tilgang til sakens dokumenter.....	13
Prosedyrer, replikk og duplikk.....	13
Avslutning. Saken tas til doms.....	13

1. AVGRENSNING

Retningslinjene gjelder saker der det er henvist anke over bevisbedømmelsen under skyldspørsmålet og avsatt 10 rettsdager eller mer til ankeforhandlingen. Retningslinjene kan også anvendes i saker med kortere varighet der sakens art eller kompleksitet tilsier det. Retningslinjene kan brukes så langt de passer i mindre saker og ved begrenset anke.

I de mindre sakene er det oftest ikke behov for mer saksforberedelse enn å beramme saken, påse at man har de grunnlagsdokumenter som er nevnt i punkt 2 nedenfor, dvs. tingrettens rettsbok og dom, ankeerklæring/ankestøtte og tilsvare/uttalelse fra motparten, samt påse at man får utfyllende bevisoppgaver fra begge sider.

Retningslinjene gjelder for selve iretteføringen, dvs. perioden fra anken er henvist til saken tas opp til doms ved avsluttet ankeforhandling.

Det er bred enighet om at mangelfull saksforberedelse før ankeforhandling, herunder fravær av dialog mellom aktørene, er en hovedårsak til at enkelte ankeforhandlinger tar lengre tid enn nødvendig. Et formål med denne veilederen er derfor å legge til rette for en kulturendring i måten vi behandler de store straffesakene, og legge til rette for smidig og god gjennomføring av ankeforhandlingen.

2. SAKSFORBEREDELSEN

Utgangspunkt

Utgangspunktet ved oppstart av saksforberedelsen er at det foreligger en henvist fullstendig anke, og det er utpekt en forberedende dommer. I store saker bør det vurderes om forberedende dommer også skal være rettens leder ved ankeforhandlingen.

Grunnlag

Forberedende dommer må straks ta stilling til foreløpig berømmelse og hvorledes saksforberedelsen skal legges opp. På dette stadiet har dommeren følgende dokumenter som grunnlag for planleggingen:

- Tingrettens rettsbok og dom
- Anke/ankestøtte og tilsvare/uttalelse fra motparten
- Lagmannsrettens henvisningsbeslutning
- Lagmannsrettens silingsnotat
- Sakens dokumenter hvis rettens tilgang ennå ikke er slettet

Berømmelse/Foreløpig berømmelse av ankeforhandling

Forberedende dommer beslutter hvor ankeforhandlingen skal finne sted (rettssted) og hvor mange rettsdager som skal avsettes til saken. Begge deler er foreløpig og kan endres etter planmøtet, jf. nedenfor. I svært store og kompliserte og/eller komplekse saker er det viktig at saken ikke berammes så raskt at det ikke blir tid til en god saksforberedelse med nødvendig klargjøring av materielle og prosessuelle tvistepunkter.

I saker med mange fornærmede bør antallet bistandsadvokater begrenses så langt det lar seg gjøre. Fornærmede/etterlatte uten interessekonflikt bør oppfordres til å velge samme bistandsadvokat. Retten kan også oppnevne koordinerende bistandsadvokat, jf. strpl. § 107h.

Forberedelse til planmøte

I store og kompliserte og/eller komplekse saker bør det alltid holdes ett eller flere planmøter, jf. nedenfor.

Formålet med saksforberedelsen er å sørge for at ankeforhandlingen kan gjennomføres uten avbrytelser, jf. strpl. §§ 271a og 278a, og at bevisførselen konsentreres om det som er omtvistet. Videre skal den legges til rette for at tiltalte og forsvareren kan ta stilling til tiltalen og imøtegå denne, sml. tvisteloven § 9-2 tredje ledd for sivile saker. Det er nødvendig at forberedende dommer under saksforberedelsen har tilstrekkelig kjennskap til saken og dens tvistepunkter til at saksforberedelsen kan oppfylle sitt formål. Det har stor betydning for den samlede effektivitet i straffesaksavviklingen at både retten, aktor og forsvarer avsetter tilstrekkelig tid til planmøtet.

Det er opp til rettens skjønn om planmøtet skal være et uformelt møte eller et rettsmøte, jf. strpl. § 274 første ledd. Rettsmøter er offentlige, jf. dstl. § 123. Hvis offentlighet vil kunne motvirke formålet med planmøtet, bør retten velge å gjennomføre møtet som et uformelt saksforberedende møte. I ordinære planmøter, hvor tema er ulike spørsmål knyttet til sakens gjennomføring, er det sjelden nødvendig eller hensiktsmessig at andre enn de profesjonelle aktørene er til stede, men dette kan lett stille seg annerledes for andre rettsmøter under saksforberedelsen, for eksempel et rettsmøte til behandling av spørsmål om å avvise saken, jf. Prop. 146L (2020-2021) punkt 21.1 side 179.

Forut for planmøtet bør forberedende dommer ha fått bevisoppgave fra begge sider, jf. strpl. §§ 262 første ledd bokstav b og 265 annet ledd bokstav a, og et – fortrinnsvis omforent – utkast til fremdriftsplan for ankeforhandlingen, jf. strpl. § 271a fjerde ledd. Dokumentutdraget skal oversendes sammen med bevisoppgaven, jf. strpl. § 262 første ledd bokstav b og c.

Oppfordring om klargjøring (§271a)

Før det innkalles til planmøte må forberedende dommer ta stilling til om han har tilstrekkelig informasjon om saken i de grunnlagsdokumentene som er nevnt ovenfor, eller om han trenger flere opplysninger. Har retten behov for mer sakkunnskap, må den vurdere konkret om det er mer hensiktsmessig at påtalemyndigheten utarbeider en skriftlig redegjørelse for saken, eller for visse spørsmål som saken reiser jf. § 274a. Et annet alternativ er at det avholdes et saksforberedende møte, jf. § 274. Avhengig av omstendighetene vil disse løsningene i større grad ivareta hensynet til og behovet for kontradiksjon.

Hvis dommeren trenger mer informasjon om saken og tvistepunktene bør han oppfordre partene til å klargjøre hvilke materielle tvistepunkter som står sentralt i saken og om saken reiser spesielle prosessuelle spørsmål, jf. strpl. § 271a annet og tredje ledd. Slik klargjøring vil redusere behovet for redegjørelse, jf. nedenfor.

Redegjørelse (§ 274b)

Alternativt kan retten be om en redegjørelse fra påtalemyndigheten, jf. strpl. § 274b første ledd, eller be om tilgang til sakens dokumenter eller enkelte av saksdokumentene, jf. strpl. § 274a. Normalt er alternativet med redegjørelse å foretrekke.

Ved å velge redegjørelse ivaretas hensynet til kontradiksjon, ettersom retten skal sende redegjørelsen til forsvareren og bistandsadvokaten med frist for eventuelle bemerkninger, jf. strpl. § 274b annet ledd. Formålet med redegjørelsen er at den skal tjene som verktøy for videre saksforberedelse og saksstyring og gi tiltalte grunnlag for å forberede sitt forsvar. For å sikre formålet bør retten sette rammer for fremstillingens form og omfang, jf. Prop. 146L (2020-2021) side 181. I alminnelighet må det antas å være hensiktsmessig at redegjørelsen begrenses til en *oversikt* over sentrale rettslige og faktiske spørsmål som er omtvistet, anførsler og bevis, eventuelt at fremstillingen begrenses til å gjelde nærmere angitte spørsmål. Det kan være hensiktsmessig at redegjørelsen knyttes til en spesifisert bevisoppgave, jf. strpl. § 262 første ledd bokstav b. Det er viktig at redegjørelsen ikke svulmer for mye opp, idet den i så fall lett kan bli utjenlig som verktøy. En ulempe ved å be om redegjørelse allerede før planmøtet er at retten da ofte ikke har nok oversikt over saken til å kunne spisse bestillingen tilstrekkelig. På den annen side blir redegjørelsen mindre nyttig som styringsverktøy hvis den først foreligger senere under saksforberedelsen.

Bruk av skriftlig redegjørelse kan særlig være hensiktsmessig

- I økonomiske straffesaker
- I saker med komplisert faktum, der saken inneholder flere underliggende sivilrettslige problemstillinger, der hovedtyngden av bevisførselen er dokumentbevis eller reelle bevismidler
- I saker med komplisert jus

Å utarbeide redegjørelse er arbeidskrevende for påtalemyndigheten. Retten bør derfor bare be om redegjørelse i de sakene der den etter en konkret vurdering finner at det er et reelt behov for slik klargjøring, for eksempel i saker der det er underliggende sivilrettslige problemstillinger. Selv om adgangen til å be om redegjørelse er noe utvidet etter strpl. § 274b sammenlignet med den tidligere bestemmelsen i strpl. § 262 siste ledd, er det verken hjemmel for eller hensiktsmessig å be om redegjørelse rutinemessig fordi det er «kjekt å ha» i større saker. En godt tematisert bevisoppgave vil for øvrig redusere behovet for redegjørelse. Det vil også klargjøring fra partene etter strpl. § 271a gjøre.

Det er en fordel om rettens «bestilling» av en eventuell redegjørelse kan være så konkret som mulig og knyttes til straffbarhetsvilkårene i de bestemmelser tiltalen gjelder. Redegjørelsen bør få frem de springende punkter i saken. Aktor bør fremheve de bevistemaene som vil bli søkt bevist, slik at forsvarer eventuelt får oppfordring til å si fra hvis et tema/

underpunkt er uomtvistet og ikke krever detaljert bevisførsel. Aktor bør også tydeliggjøre eventuelle juridiske spørsmål som byr på tvil.

Forsvarer bør som hovedregel gi kommentarer til redegjørelsen, jf. strpl. § 274b annet ledd. Forsvarer bør bruke denne muligheten til tidlig å vekke dommerens interesse for de springende punkter i saken. Videre bør forsvarer gjøre det klart hvorvidt relevante faktiske bevisstemaer erkjennes, slik at bevisføringen om disse kan begrenses. Forsvarer bør også på eget initiativ identifisere eventuelle juridiske spørsmål som byr på tvil. Forsvarer bør også angi om eventuelle erstatnings- og inndragningskrav bestrides.

Planmøte

Et planmøte i straffesak faller naturlig i tre deler. Møtets første del handler om å identifisere de sentrale tvistepunktene i saken, både faktiske og rettslige, jf. strpl. § 271a tredje ledd bokstav a. Herunder må det avklares hvilke deler av tingrettens dom som kan legges til grunn som ubestridt, jf. strpl. § 331 tredje ledd. Også sivile krav må avklares, jf. § 264b.

I møtets første del er det videre naturlig å behandle rettens sammensetning, herunder habilitet og spørsmål om det skal være fagkyndige meddommere, jf. strpl. §§ 277 og 332. Partene må få uttale seg både om hvorvidt retten bør settes med fagkyndige meddommere og hvilken fagkyndighet disse i tilfelle bør ha. Partene kan også komme med forslag på meddommere, som det i tilfelle er naturlig å forelegge motparten. Det vil også være naturlig at retten underretter partene om hvilke meddommere det er aktuelt å oppnevne, med sikte på eventuelle innsigelser om inhabilitet eller fagkunnskap.

Andre del av møtet gjelder prosessuelle spørsmål og prosessuelle tvister, herunder tvister om bevisførselens omfang eller hvorledes bevisene kan føres, jf. strpl. § 271a tredje ledd bokstav b og c. Selv om det ved bevisanke skal skje en fullstendig ny behandling av straffesaken så langt anken er henvist, jf. strpl. § 331 første ledd, må bevisene være knyttet til tvistepunktene i saken. Prosessuelle spørsmål bør så langt det er mulig bli avgjort under saksforberedelsen, jf. strpl. § 273 første ledd.

Avgjørelser under saksforberedelsen om saksbehandlingen treffes som hovedregel etter skriftlig behandling, jf. strpl. § 273 annet ledd. Avgjørelser som nevnt i strpl. § 272 første ledd (avvisning eller frifinnelse fordi det forhold som er beskrevet i tiltalebeslutningen ikke er straffbart eller straffansvaret har falt bort) må i lagmannsretten treffes av tre dommere, jf. strpl. § 272 første ledd tredje punktum. For øvrig tas avgjørelsene av forberedende dommer alene. Hvis det er spørsmål om å avskjære opplesning av politiforklaring fra et ikke møtende vitne, kan forberedende dommer gjøre seg kjent med innholdet i forklaringen, jf. Prop. 146L (2020-2021) punkt 6.1 side 30 og Rt-1995-1453. Dette er annerledes når spørsmålet oppstår under hovedforhandlingen.

På planmøtet bør man også diskutere behandlingen av eventuelle sivile krav i saken, herunder om forhandlingen om dette skal utsettes etter strpl. § 431.

Møtets tredje del omhandler spørsmål av mer praktisk art knyttet til gjennomføringen av ankeforhandlingen, f. eks. om behov for tolk, oversettelse av dokumentbevis, dokumentutdrag og juridisk utdrag, hjelpedokumenter og disposisjoner. Se nærmere nedenfor om utdrag, disposisjoner og hjelpedokumenter.

I denne delen av planmøtet bør man også avklare rettsdagens lengde, pauser og eventuelle rettsfrie dager. I store saker bør det være en fast rettsfri dag hver uke (4-dagers uker), og det bør settes av (minst) en rettsfri dag til prosedyreforberedelse når bevisførselen er avsluttet. Helger og høytidsdager kan ikke regnes som rettsfrie dager i denne sammenheng. Av hensyn til aktørene er det også viktig at tidspunkt for lunsjpause er fast og at lunsjpausen er lang nok, minst 45 minutter. Det må uansett gjenstå minst 20 minutter av pausen til å spise. Rettsfrie dager kan inndras dersom det er påkrevd for å ta inn forsinkelser underveis.

Også andre HMS-spørsmål bør behandles på planmøtet der det er aktuelt, således tiltak knyttet til det psykososiale arbeidsmiljøet (f.eks. håndtering av media i saker som forventes å få stor medieoppmerksomhet) og det fysiske arbeidsmiljøet (f.eks. teknisk utstyr).

I denne delen av planmøtet bør man også drøfte om det skal settes opp en skriftlig plan for den videre behandling, jf. strpl. § 271a tredje ledd bokstav d. I de fleste tilfeller er det ikke behov for en slik skriftlig plan. Det vil være tilstrekkelig med planmøtene og den oppsummering av disse som gis i rettsbok eller oppsummeringsbrev.

Et godt planmøte (eller flere) er nøkkelen til en vellykket saksforberedelse. Det er viktig at både dommeren og aktørene er godt forberedt. Rettens og partenes saksforberedelse bør være «synkron». Selv om preklusjon ikke er aktuelt i straffesaker, og selv om beslutninger under saksforberedelsen kan omgjøres under ankeforhandlingen, jf. strpl. § 273 tredje ledd, er det viktig at det partene blir enige om under saksforberedelsen og det retten da beslutter, blir respektert, slik at man unngår tidkrevende omkamper under ankeforhandlingen. For øvrig følger det av strpl. § 273 tredje ledd annet punktum at en begjæring om omgjøring bare blir behandlet hvis retten finner grunn til det.

Planmøtet bør holdes så snart retten har det nødvendige grunnlaget. Innkalling med saksliste bør sendes minst en uke på forhånd. Punktene i [malen for planmøte](#), jf. nedenfor, kan danne et utgangspunkt. Dette er imidlertid en «bruttoliste» som inneholder de fleste temaer som teoretisk kan være aktuelle i en omfattende straffesak. Den må spisses slik at bare de temaer som er aktuelle i den konkrete saken, settes på sakslisten.

I store saker bør planmøtet være et fysisk møte. Videokonferanse kan være et alternativ. Telefonmøte er tilstrekkelig i mindre saker og ved oppfølging for å avklare enkeltspørsmål som oppstår underveis. Planmøtet bør holdes som uformelt møte med bare retten og de profesjonelle aktører til stede, ikke som rettsmøte. Hvis planmøtet holdes som rettsmøte, følger det av strpl. § 274 annet ledd at tiltalte, fornærmede og etterlatte bare innkalles hvis deres tilstedeværelse er nødvendig.

Når møtet ikke er rettsmøte, føres det ikke rettsbok. Konklusjonene og de beslutninger som treffes bør nedtegnes i et referat fra planmøtet som sendes partene, se [planmøtemalen](#). Hvis planmøtet holdes som rettsmøte, følger det av strpl. § 18 at det må føres rettsbok. Referatet/oppsummeringen bør da inntas i rettsboken. Retten bør sette frist for partene for å komme med merknader til oppsummeringen. Aktor og forsvarer bør gi rask tilbakemelding dersom noe er uklart eller bestrides.

*Tilgang til
saksdokumenter, §§
274a og 295*

Retten bør under saksforberedelsen vurdere om den ønsker tilgang til politiets straffesaksdokumenter eller noen av disse, jf. strpl. §§ 274a og 295. Retten må i så fall be om tilgang og må ta stilling til når og på hvilken måte den vil ha tilgang til dokumentene.

Rettens behov vil variere fra sak til sak og stille seg ulikt for ulike typer dokumenter. Behovet kan ofte være ulikt under saksforberedelsen og under hovedforhandlingen. Under saksforberedelsen oppstår behovet først og fremst når retten skal avgjøre prosessuelle tvister om bevisførselen. Her er det tilstrekkelig at retten ber om tilgang til de dokumenter som er relevante for det spørsmålet som er til behandling. Det kan også være andre dokumenter som retten trenger å sette seg inn i før hovedforhandlingen, f.eks. erklæringer fra sakkyndige som har vært oppnevnt under etterforskingen.

Under hovedforhandlingen vil rettens behov stille seg ulikt for ulike typer dokumenter. De fleste dommere vil nok ønske å ha tilgang til dialogutskrift av avhør som skal avspilles under hovedforhandlingen. Det samme gjelder ulike typer erklæringer som er avgitt i saken f.eks. rapporter om ransaking og beslag og analyser av narkotikabeslag. Det er også aktuelt å be om tilgang til politiforklaringene fra tiltalte og vitner som det er aktuelt å lese opp eller foreholde under hovedforhandlingen, særlig der man må regne med at store deler av forklaringene vil bli foreholdt eller lest opp. I Prop. 146L (2020-2021) punkt 6.4.3 side 38-39 fremholdes at slik tilgang «vil gjøre det enklere for retten å følge med på innholdet av det som leses opp, og gir retten en bedre mulighet til å kontrollere om lovens vilkår for opplesning er oppfylt. At dommeren må skrive ned det som leses opp, er unødig tungvint, tar tid og medfører en risiko for at dommeren ikke fanger opp eller misforstår informasjon som har sentral betydning for saken.»

Se nærmere nedenfor under ankeforhandlingen om hvorledes slike forklaringer bør legges frem.

Det må sikres notoritet om hvilke dokumenter retten gis tilgang til.

For politiforklaringer fra tiltalte og vitner kan en praktisk fremgangsmåte være at retten unnlater å be om tilgang under saksforberedelsen, men i stedet ber partene ha aktuelle forklaringer tilgjengelig digitalt under hovedforhandlingen, slik at retten kan be om umiddelbar tilgang hvis og når behovet oppstår.

Videre saksforberedelse

Retten må ta stilling til om det er behov for ytterligere saksforberedelse, herunder om det bør holdes flere planmøter. I store saker kan det ofte være hensiktsmessig med et nytt planmøte forholdsvis kort tid før ankeforhandlingen. Aktørene er da i gang med sine forberedelser, nye prosessuelle spørsmål kan ha oppstått, og uansett er det hensiktsmessig å gå gjennom opplegget for ankeforhandlingen. Det bør da også foreligge en – helst omforent – ajourført fremdriftsplan.

Hvis det etter det første planmøtet skal treffes beslutninger, må retten sette frist for prosesskriv, slik at kontradiksjon ivaretas.

Det bør også settes frist for å varsle eventuelle nye bevis (selv om fristen ikke er preklusiv).

Retten må ta stilling til om partene skal oppfordres til å inngi sluttinnlegg, jf. strpl. § 274c.

3. ANKEFORHANDLINGEN

Innledning – rettens kontroll med bevisførselen

Ankeforhandlingen skal konsentreres om det partene er uenige om. Tingrettens dom kan gjenbrukes så langt faktumfremstillingen er ubestridt, jf. strpl. § 331 tredje ledd. Bevisførsel om uomtvistet faktum foretas bare der dette er nødvendig for at retten skal forstå saken. Slik bevisførsel kan eventuelt skje ved bruk av felles saksfremstilling. (Prosessuelt vil en slik felles saksfremstilling være en erklæring avgitt i anledning saken som kan legges frem og inngå i rettens avgjørelsesgrunnlag når partene er enige om det, sml. strpl. § 296 annet ledd.)

Retten skal føre kontroll med bevisførselen. Bevisene skal knyttes til straffbarhetsbetingelsene. Se strpl. § 278a om prosessledelsen. Bevis kan avskjæres i de tilfeller strpl. § 292 nevner, samt etter lovens regler om bevisforbud og de ulovfestede regler om avskjæring av ulovlig ervervet bevis. Dersom føring av et bevis vil medføre at ankeforhandlingen må utsettes, vil dette være et tungtveiende moment i forholdsmessighetsvurderingen etter strpl. § 292 annet ledd første punktum. Se også strpl. § 294 om rettens ansvar for at saken blir fullstendig opplyst. Det ligger et betydelig potensial for tidsgevinst ved mer spisset bevisførsel, og det er viktig å være bevisst formålet med bevisførselen. Her har dommeren et særlig ansvar for å være tydelig, jf. strpl. § 278a, og partene et ansvar for å følge opp de signalene de får.

Det vil som regel være hensiktsmessig at retten og aktørene har korte, uformelle møter underveis i ankeforhandlingen, f.eks. ved hver ukestart. Tema på slike møter vil typisk være fremdriftsplanen (avvik og endringer), bevisførselen (frafall og utvidelser) og praktiske tilpasninger.

Aktors innledningsforedrag og forsvarers «korte bemerkninger», strpl. § 289.

Aktors innledningsforedrag etter strpl. § 289 annet ledd skal være kort og objektivt. Det må ikke referere bevis som det ikke vil være adgang til å føre under ankeforhandlingen, og skal heller ikke foregripe bevisførselen, f.eks. ved å opplyse om hva vitner har forklart til politiet. Formålet med innledningsforedraget er å gi retten en innføring i saken og en oversikt over hva som er omstridt. Aktor kan imidlertid legge frem sentrale dokumentbevis i den grad dette er naturlig for å forenkle fremstillingen, jf. strpl. § 289 annet ledd annet punktum. I enkelte tilfeller kan dokumentasjon under innledningsforedraget være helt nødvendig for at formålet om å gi retten en oversikt over saken skal oppfylles.

I større, mer komplekse saker bør dommeren allerede i planmøtet ha avklart hvordan aktor vil legge opp sitt innledningsforedrag - og hvordan forsvarer vil besvare det.

Etter strpl. § 289 tredje ledd kan forsvareren få ordet til korte bemerkninger. Her bør forsvareren peke på hva som er tvistepunktene i saken. I omfattende saker med mye dokumentbevis kan også forsvareren foreta dokumentasjon i tilknytning til sine bemerkninger.

I store straffesaker, kanskje først og fremst i økonomiske straffesaker, kan det være hensiktsmessig at både aktor og forsvarer gis anledning til å holde innledningsforedrag med dokumentasjon, og loven er neppe til hinder for dette.

I store straffesaker kan det også være hensiktsmessig at aktor og forsvarer først får 10-15 minutter hver til å presentere «saken i et nøtteskall», slik de ser den, før aktor begynner med sitt innledningsforedrag.

Disposisjon

Både aktor og forsvarerne bør fremlegge disposisjoner med henvisninger til ankeutdraget. Disposisjonene skal ikke fremstå som komplette innledningsforedrag eller prosedyrer. Se for øvrig nedenfor under hjelpedokumenter. Muntlighetsprinsippet må ivaretas. Retten bør tilbakevise disposisjoner som har karakter av å være skriftlige innlegg.

Les mer om disposisjoner på:

<https://www.domstol.no/no/hoyesterett/om/statistikk/artikler/schei/disposisjoner-til-prosedyrer-i-hoyesterett/>. Disposisjonen bør også sendes retten i word-format.

Hjelpedokumenter

Adgangen til å bruke hensiktsmessige hjelpemidler, herunder hjelpedokumenter, disposisjoner og illustrasjoner, for å lette fremstillingen av argumentasjon og bevisføring er nå lovfestet i strpl. § 278 tredje punktum. Bestemmelsen er i all hovedsak ment å videreføre og lovfeste gjeldende rett.

Ved valget av fremstillingsmåte er det avgjørende hvilken teknikk som fremstår som mest hensiktsmessig for å opplyse saken. Hjelpemiddelet skal tjene formålet, som er å lette fremstillingen av argumentasjon eller bevis.

Retten har ansvar for å kontrollere at hjelpemiddelet holder seg innenfor det lovbestemte formålet, og at muntlighetsprinsippet overholdes. For å sikre at dette skjer, er det i nytt fjerde punktum i § 278 presisert at «[h]jelpedokumenter skal ikke utgjøre bevis i saken uavhengig av den redegjørelse de skal være til støtte for, og skal heller ikke ha karakter av skriftlig prosedyre.»

Retten bør under saksforberedelsen ha bestemt når sentrale hjelpedokumenter skal gjøres tilgjengelig for de øvrige aktørene. Disse skal også fremlegges digitalt.

Bistandsadvokat

Bistandsadvokaten har ikke krav på å få ordet til bemerkninger, men bør likevel ofte få det. Det vil f.eks. være nyttig for retten allerede innledningsvis å få en oversikt over hva som vil bli gjort gjeldende om sivile krav.

Tiltaltes forklaring

I samsvar med hovedregelen i strpl. § 91 annet ledd bør tiltalte først avhøres av rettens leder; adgangen i strpl. § 91 tredje ledd til å overlate avhøringen til aktor og forsvarer bør bare unntaksvis benyttes. Dommerens oppgave er å motta tiltaltes frie forklaring. Dommeren kan i nødvendig utstrekning lede tiltalte gjennom denne ved å stille spørsmål, men konfronterende spørsmål bør overlates til partene. Tiltalte har rett til å gi en fri forklaring, og dommeren bør derfor være varsom med å begrense denne selv om den beveger seg utenfor det som er relevant for tiltalen. En stor utfordring i praksis er å unngå gjentakelser, dvs. at samme spørsmål i forskjellig innpakning stilles først av rettens leder, deretter av aktor og så av forsvarer og bistandsadvokat.

Vitneforklaringer

Vitneforklaringer skal konsentreres om det som er omtvistet i saken. Det bør stilles korte og presise spørsmål. Spørsmål med lange premisser og spørsmål i en prosederende/argumenterende form skal unngås. Ledende spørsmål bør tillates for å lede vitnet raskt frem til det tema vitnet er innkalt for å forklare seg om. For øvrig bør spørsmålene være åpne. Gjentakelser bør unngås. Vitnene bør i større utstrekning enn i dag, være forberedt på hva som er de sentrale tvistepunktene i saken, slik at det ikke legges opp til omfattende forklaringer om forhold som ikke er omstridt, eller som ikke er av betydning for rettens avgjørelse.

Dokumentasjon

Dokumentbevis bør primært føres i tilknytning til avhør av tiltalte og vitner (konfrontasjon), men kan også føres under innledningsforedraget, jf. ovenfor, eller etter at bevisførselen for øvrig er avsluttet. De deler av dokumentet som partene vil påberope i sin argumentasjon, må leses opp.

Dokumentbevisene samles i et faktisk utdrag. Dette skal være ordnet kronologisk, eventuelt kronologisk innenfor hver tiltalepost eller hvert tema. I tillegg til prosessdokumentene (tiltale, tingrettens dom, anke/støtteskriv, tilsvare/uttalelse, oversendelsespåtegning, senere prosesskriv og eventuell redegjørelse etter § 274b) skal utdraget bare inneholde dokumenter som prosessuelt er dokumentbevis, og kun dokumenter som parten antar vil bli påberopt under ankeforhandlingen. Se nærmere Prop 146 L (2020-2021) side 174 om hva utdraget skal og ikke skal inneholde.

Politiforklaringer og andre dokumenter som prosessuelt må anses som erklæringer avgitt i anledning straffesaken, kan bare inntas i utdraget hvis motparten samtykker, jf. strpl. §§ 290 siste punktum, 296 annet ledd og 297 annet ledd. Se ellers nedenfor om tilgang til politiforklaringer og andre erklæringer i saken.

Det vises for øvrig til [nasjonale retningslinjer \(mars 2019\) for samhandling i gjennomføring av digitale straffesaker](#).

Tiltaltes rett til å komme med bemerkninger etter hvert bevis kan ivaretas på ulike måter og tilpasses den enkelte sak. Vitnebevis bør som hovedregel kommenteres før vitnet forlater salen. Dokumentbevis kan kommenteres enten når det blir ført eller samlet til slutt. I saker hvor

dokumentasjonen skjer i innledningsforedraget er det mest hensiktsmessig at tiltalte gjennomgår sine innsigelser samlet under sin egen forklaring. Han kan da gå tilbake til de dokumentene hvor det er behov for korreksjoner eller bemerkninger.

Tilgang til sakens dokumenter

Etter strpl. §§ 274a og 295 kan retten gjøre seg kjent med sakens dokumenter når den finner behov for det. Som nevnt ovenfor under saksforberedelsen, bør retten vurdere konkret både hvilke dokumenter den vil ha tilgang til og når den vil ha dokumentene. Når retten ber om tilgang til politiforklaringer og dialogutskrifter, er det hensiktsmessig at slike forklaringer inntas i et eget forklaringsutdrag. De bør ikke inntas i dokumentutdraget ettersom det prosessuelt ikke dreier seg om skriftlige bevis.

En praktisk fremgangsmåte kan være at retten ber partene ha aktuelle forklaringer tilgjengelig digitalt, slik at retten kan be om umiddelbar tilgang hvis og når behovet oppstår under hovedforhandlingen.

Prosedyrer, replikk og duplikk

Prosedyrerne skal konsentreres om bevisene og sakens rettslige sider. Det skal ikke legges frem nye bevis i prosedyren. Bistandsadvokatens prosedyre skal begrenses til de sivile krav i saken. Det samme gjelder for fornærmedes eventuelle prosessfullmektig. Retten kan med passende varsel til partene sette tidsrammer for prosedyrene. Se ovenfor om disposisjoner.

Aktors replikk bør begrenses til det i forsvarerens og eventuelt bistandsadvokatens/prosessfullmektigens prosedyre som foranlediger en kommentar. Replikken skal ikke være en gjentakelse eller videreføring av aktors prosedyre.

Bistandsadvokatens/prosessfullmektigens replikk bør begrenses til å kommentere den delen av forsvarerens prosedyre som gjelder sivile krav.

Forsvarerens duplikk bør begrenses til å kommentere aktors og bistandsadvokatens/prosessfullmektigens replikk.

Avslutning. Saken tas opp til doms

Når saken tas opp til doms, skal rettens leder opplyse om når dom kan ventes avsagt og hvordan dommen vil bli forkynt, jf. strpl. § 42 annet ledd. Hvis tiltalte sitter i varetekt, forkynnes dommen for ham i fengselet. For øvrig bør fremmøteforkynning eller elektronisk forkynning benyttes. I spesielle tilfeller kan det være aktuelt å avsi dommen ved opplesning i rettsmøte som siktede innkalles til, jf. strpl. § 43 annet ledd.

Etter domstolloven § 163b kan forkynnelse skje elektronisk ved oversendelse til en e-postadresse som siktede på forhånd har oppgitt til retten.

Mal for planmøte tingrett - før hovedforhandling er berammet

I forkant av planmøte bør retten ha sendt innkalling med de sentrale spørsmålene som ønskes tatt opp. Gjennomføres som hovedregel som fjernmøte på telefon. Formålet er å avklare spørsmål som har betydning for tidsavsetning, samt å igangsette eventuelle prosesser/avklaringer som ikke kan/bør vente til hovedforhandlingsdommer er satt på saken.

Retten har tilgjengelig

- Berammelsesbrev
- Tiltalebeslutning
- Bevisoppgave
- Dokumentutdrag, jf. strpl. § 262 bokstav c

Møtedeltagere:

	SPØRSMÅL TIL BEHANDLING	PARTENES SYN OG RETTENS BESLUTNINGER
a)	<i>Innledning</i>	
1.	Sjekkliste mot berammingsbrev – Har det vært forsvarer/bistandsadvokat under etterforskningen – Har tiltalte vært fengslet under etterforskningen – Har det vært kontakt mellom aktor og forsvarer, eventuelt bistandsadvokat – Behov for koordinerende bistandsadvokat – Tolkebehov, (språk, for hvem, når) – Sakkyndige – Fagkyndige meddommere – Forholdet til strpl. § 13 – Er det satt frist for sivile krav	
2.	Særlige forhold ved saken	
3.	Skal saken deles eller forenes med andre saker, strpl. § 13?	
4.	Kan det være aktuelt å dele forhandlingen, strpl. §§ 287-288: – Flere straffbare handlinger/flere tiltalte – Tilregnelighet	Frist for innlegg ved eventuell uenighet.
5.	Sivile krav, se også punkt 14 – Kan det være aktuelt å nekte kravet forfulgt, jf. strpl. § 427 femte ledd og § 428 tredje ledd	

	– Kan det være aktuelt å utsette behandlingen av kravet til straffesaken er avgjort, jf. strpl. § 431	
b)	Materielle temaer	
6.	Tiltalebeslutningen (strpl. § 252): – Er det behov for presiseringer av de faktiske forholdene? – Individualisering? Andre krav til straff?	Skal vurderes om bør overlates til hovedforhandlingsdommer.
7.	Klargjøring av de materielle tvistepunktene i saken, jf. strpl. § 271a tredje ledd bokstav a: – Hva er omstridt/ikke omstridt – Erkjente faktiske forhold? – Erkjent straffeskyld? Utvidet tilsvare fra forsvarer, jf. strpl. § 265 tredje ledd? Er det aktuelt for partene å inngi felles fremstilling av omforente fakta? Bør det gis skriftlig redegjørelse etter strpl. § 274b?	I den utstrekning det har betydning for tidsavsetningene.
8.	Bevisoppgaver: (se også nedenfor) – Aktors vitner – Forsvarerens vitner – Hva skal vitnene forklare seg om – Tidsbruk – Sakkyndige vitner – hvem, om hva – Fjernavhør/Videolink (praktisk gjennomføring) – Avspilling av bilde og/eller lyd – Dokumentasjon – Hvilket faktum trenger ikke bevis	I den utstrekning det har betydning for tidsavsetningen
c)	Prosessuelle temaer	
9.	Er det tvister om bevisførselen i saken, i tilfelle hvilke? jf. strpl. § 271a tredje ledd bokstav b og c (Begjæring om bevisavskjæring KK, jf. strpl. § 216 første ledd bokstav d, taushetsplikt, forr. hemmelighet, nærstående, ...) Ønsker retten tilgang til sakens dokumenter, evt hvilke, strpl. §274a.	Vurdere å sette frister for prosesskrift. Avklare om spørsmålet kan avklares av hovedforhandlingsdommer. Ta stilling til om det må berammes rettsmøte til behandling av spørsmålet

10.	Sakkyndig: – Skal det oppnevnes sakkyndige, i tilfelle med hvilken kompetanse, mandat, strpl. kap. 11	Bør være gjort underetterforskningen
11.	Fagkyndige meddommere: – Skal det være fagkyndige meddommere, i tilfelle med hvilken fagkyndighet, strpl. § 277 første ledd?	Type fagkyndighet
12.	Språk: – Er det enighet om tolkebehovet, se berammingsbrevet – Dokumenter på andre språk, oversettelse, dstl. §§ 135, 136	
13.	Sivile krav med bistandsadvokat, strpl. § 428: – Inngivelse av prosesskrift/skriftlig forberedelse – Bestridt? – Bevisførsel – Tidsavsetting – Kompleksitet	Vurdering av behov for plan for forberedelse. Frister for forberedelse.
14.	Sivile krav uten bistandsadvokat, strpl. § 427: – Inngivelse av prosesskrift/skriftlig forberedelse – Bestridt? – Bevisførsel – Tidsavsetting – Kompleksitet	Vurdering av behov for plan for forberedelse. Frister for forberedelse.
d)	<i>Fortsatt saksforberedelse</i>	
15.	Er det behov for saksforberedende møte med hovedforhandlingsdommer?	
e)	<i>Eventuelt</i>	

Mal for planmøte tingrett – etter at hovedforhandling er berammet

I forkant av planmøte bør retten ha sendt innkalling med de sentrale spørsmålene retten ønsker å ta opp. Gjennomføres etter at hovedforhandling er berammet og saken er satt på hovedforhandlingsdommer. Møtet kan gjennomføres som fjernmøte eller i retten.

Retten har tilgjengelig:

- Berammelsesbrev
- Tiltalebeslutning
- Bevisoppgave
- Dokumentutdrag, jf. strpl. § 262 bokstav c
- Forsvarers tilsvær, jf. strpl. § 265
- Påtalemyndighetens redegjørelse og forsvarers merknad, jf. strpl. § 274b (hvis retten har bedt om det)
- Sakens dokumenter, strpl. § 274 (hvis retten har bedt om det)

Møtedeltakere:

	SPØRSMÅL TIL BEHANDLING	PARTENES SYN OG RETTENS BESLUTNINGER
a)	<i>Innledning</i>	
1.	Sjekkliste mot berammingsbrev – Har det vært forsvarer/bistandsadvokat under etterforskningen – Har tiltalte vært fengslet under etterforskningen – Har det vært kontakt mellom aktor og forsvarer, eventuelt bistandsadvokat – Behov for koordinerende bistandsadvokat – Tolkebehov, (språk, for hvem, når) – Sakkyndige – Fagkyndige meddommere – Forholdet til strpl. § 13 – Er det satt frist for sivile krav	
2.	Habilitet – Hvis HF-dommer, meddommere og eventuelt tolker er satt på saken	
3.	Særlige forhold ved saken	
b)	<i>Materielle temaer</i>	
4.	Tiltalebeslutningen (strpl. § 252): – Er det behov for presiseringer av de faktiske forholdene? – Individualisering? Andre krav til straff?	Frister for eventuelle presiseringer

5.	Klargjøring av de materielle tvistepunktene i saken, strpl. § 271a tredje ledd bokstav a: – Hva er omstridt/ikke omstridt – Erkjente faktiske forhold? – Erkjent straffeskyld? Er det aktuelt for partene å inngi felles fremstilling av omforente fakta? Bør det gis skriftlig redegjørelse, strpl. § 274b? Skal det sendes sluttinnlegg, strpl. § 274c?	Frister for eventuelle prosesskrift
6.	Bevisoppgaver: (se også nedenfor) – Aktors vitner – Forsvarerens vitner – Hva skal vitnene forklare seg om – Tidsbruk – Sakkyndige vitner – hvem, om hva – Fjernavhør/Videolink (praktisk gjennomføring) – Avspilling av bilde og/eller lyd – Dokumentasjon – Hvilket faktum trenger ikke bevis	<i>Aktor og forsvarer bør sette opp en detaljert bevisoppgave, der vitnene knyttes til hver post/hendelse og med en angivelse av hva de skal forklare seg om. Også dokumentasjonen bør knyttes til hver post. Det bør opplyses hva bilde og/eller lydbevis viser.</i> Frister for eventuell utdypning av bevisoppgavene
c)	Prosessuelle temaer	
7.	Skal saken deles eller forenes med andre saker, strpl. § 13	
8.	Kan det være aktuelt å dele forhandlingen, strpl. §§ 287-288: – Flere straffbare handlinger/flere tiltalte – Tilregnelighet	Frist for innlegg ved eventuell uenighet
9.	Er det tvister om bevisførselen i saken, i tilfelle hvilke? Strpl. § 271a tredje ledd bokstav b og c (Begjæring om bevisavskjæring KK, jf. strpl. § 216 første ledd bokstav d, taushetsplikt, forr. hemmelighet, nærstående, ...) Ønsker retten tilgang til sakens dokumenter, evt hvilke strpl. § 274a?	Sette frister for prosesskrift. Beramme eventuelle rettsmøter om bevisavskjæring
10.	Sakkyndig: – Skal det oppnevnes sakkyndige, i tilfelle med hvilken kompetanse, mandat, strpl. kap. 11	(Bør være gjort underretterforskningen)
11.	Fagkyndige meddommere: – Skal det være fagkyndige meddommere, i tilfelle med hvilken fagkyndighet, strpl. § 277 første ledd?	Type fagkyndighet.

12.	Språk: – Er det enighet om tolkebehovet, se berammingsbrevet – Avklare tolkers habilitet – Dokumenter på andre språk, oversettelse, dstl. §§ 135, 136	
13.	Sivile krav med bistandsadvokat, strpl. § 428: – Inngivelse av prosesskrift/skriftlig forberedelse – Bestridt? – Bevisførsel – Tidsavsetting – Kompleksitet – Kan det være aktuelt å nekte kravet forfulgt, jf. strpl. § 428 femte ledd – Kan det være aktuelt å utsette behandlingen av kravet til straffesaken er avgjort, strpl. § 431	Vurdering av behov for plan for forberedelse. Frister for forberedelse.
14.	Sivile krav uten bistandsadvokat, strpl. § 427: – Inngivelse av prosesskrift/skriftlig forberedelse – Bestridt? – Bevisførsel – Tidsavsetting – Kompleksitet – Kan det være aktuelt å nekte kravet forfulgt, jf. strpl. § 428 tredje ledd – Kan det være aktuelt å utsette behandlingen av kravet til straffesaken er avgjort, strpl. § 431	Vurdering av behov for plan for forberedelse Frister for forberedelse
d)	Gjennomføring av hovedforhandlingen	
15.	Praktisk gjennomføring: – Tidsbruk (gjennomgang av tidsbruken for de enkelte delene av HF) – Firedagersuke (minst én rettsfri dag pr. uke) – Rettsfrie dager (skal aktørene og tolkene være tilgjengelig også disse dagene) – Minst én rettsfri dag til prosedyreforberedelser etter bevisførsel – Rettsdagens lengde og pauser – Hvem er til stede (bisitter, antall forsvarere) – Eventuell koordinerende bistandsadvokat sin rolle – Saksforberedende møter/mer uformelle statusmøter underveis	

16.	Andre HMS-spørsmål: - Psykososialt arbeidsmiljø - Fysisk arbeidsmiljø	
17.	Aktors innledningsforedrag: – Form og varighet – Hjelpedokumenter – Dokumentasjon – Fullstendig eller sekvensielt; nøtteskall først?	Se Anbefaling om gjennomføring av store straffesaker på intranett (tradisjonelt, sekvensielt, tofaset)
18.	Forsvarers merknader: - Form og varighet - Hjelpedokumenter - Dokumentasjon - Fullstendig eller sekvensielt; nøtteskall først?	
19.	Merknader fra bistandsadvokat?	
20.	Tiltaltes forklaring: – Rammer for den frie forklaringen – Varighet – (Tolkebehov) – Rekkefølge – Sekvensielt?	
21.	Vitneførsel: Fornærmede og vitner: – Se punktene tiltalte – Forklaringsplikt? Er det avhør som ønskes lest opp hvis vitnet ikke forklarer seg? Ser pkt 23 om forklaringsutdrag – Fjernavhør – Kreves det at tiltalte forlater salen? – Behov for vitnestøtte	Frister for prosesskrift hvis uenighet som skal avklares før hovedforhandling
22.	Befaring: – Hvem skal forklare seg – Transport – Pressens tilstedeværelse	
23.	Faktisk utdrag, strpl. § 262 bokstav c: – Form, innhold, oppsett – Behov for supplering? – Frist for endelig versjon – Når skal det dokumenteres – Rettens tilgang til råmateriale som ikke dokumenteres f. eks. overgrepssaker, økonomiske saker	Se anbefaling: Samhandling i gjennomføring av digitale straffesaker
24.	Forklaringsutdrag, strpl. § 274a og § 295:	

	a) Dokumenter som retten i planmøte ber om tilgang til - dialogutskrift av tilrettelagte avhør - dialogutskrift av andre avhør som det er aktuelt å spille av - andre erklæringer som er avgitt i anledning saken, for eksempel erklæringer fra sakkyndige vitner, rapporter om ransaking og beslag eller narkotikaanalyser b) Dokumenter som retten ber partene ha tilgjengelig digitalt, slik at retten kan få umiddelbar tilgang dersom behovet oppstår under hovedforhandlingen - tiltaltes politiforklaringer - forklaringer fra møtende vitner - forklaringer fra ikke møtende vitner som det er aktuelt å lese opp	
25.	Hjelpedokumenter, strpl. § 278 – Disposisjoner – Tidslinjer – Beregninger – «Ordliste»/Ordforklaringer	Frist for å legge frem omforente hjelpedokumenter
26.	Digital gjennomføring, tekniske hjelpemidler – Orienterer om utstyr, herunder hva slags opplegg dommer/meddommere vil bruke – Hvem markerer, lagrer og oppdaterer – Behov for prosjektor, videokonferanseutstyr, annet?	Se anbefaling: Samhandling i gjennomføring av digitale straffesaker
27.	Juridisk utdrag: – Felles – Forutsettes digitalt – Oppsett og innhold	
28.	Begjæres det lukkede dører – Hvilke deler av forhandlingene? – Pressen til stede allikevel? – Prosess for beslutning (hvem skal uttale seg?)	
29.	Media – Tilrettelegging – Skjerming av tiltalte, fornærmede, vitner – Annet?	
30.	Sikkerhet – Spesielle tiltak?	

31.	Økonomi – Kostnadsdekning til reiser for tiltalte/fornærmede	For dommeren: – Inngå avtale med ev. fagkyndig meddommer i forkant av HF – Inngå ev. tolkeavtale i forkant av HF
32.	Opptak: – Skal det tas opptak? – Hvem ordner? – Når gis tilgang? – Hvordan sikre at tilhørere/uvedkommende ikke tar opptak (med fare for misbruk)?	
33.	Aktørforventning: – Rettens forventning til aktørene under hovedforhandling – Aktørenes forventning til dommeraktivitet – Hvordan fremmes prosessuelle begjæringer? – Andre forhold av betydning for «stemning»/arbeidsforhold	
e)	<i>Fortsatt saksforberedelse</i>	
34.	Er det behov for flere saksforberedende møter	
35.	Er det spørsmål som skal avgjøres etter skriftlig behandling under saksforberedelsen, frister for prosesskriv	
f)	<i>Eventuelt</i>	

Mal for planmøte - lagmannsrett

Sak nr. X

Retten har tilgjengelig på planmøtet

- *tingrettens dom*
- *tingrettens rettsbok*
- *anke/ankestøtte og tilsvare/uttalelse fra motparten*
- *lagmannsrettens henvisningsbeslutning*
- *lagmannsrettens silingsnotat (internt for dommerne)*
- *bevisoppgave fra begge sider*
- *fremdriftsplan*
- *sakens dokumenter hvis disse ikke er sendt tilbake eller er utlånt etter strpl. § 262 første ledd siste punktum*
- *påtalemyndighetens redegjørelse for saken og forsvarerens merknader, hvis retten på forhånd har bedt om dette, jf. strpl. § 262 siste ledd*

Møtested og tid:

Møtedeltakere:

	SPØRSMÅL TIL BEHANDLING	PARTENES SYN OG RETTENS BESLUTNINGER
a)	<i>Materielle temaer</i>	
1.	Klargjøring av hva lagmannsretten skal behandle, jf. henvisningsbeslutningen	
2.	Klargjøring av de materielle tvistepunktene i saken, jf. strpl. § 271a tredje ledd bokstav a	
3.	Hvilke deler av tingrettens dom er ubestridt, jf. strpl. § 331 tredje ledd?	
4.	Er det aktuelt for partene å inngi felles fremstilling av omforente fakta?	
b)	<i>Prosessuelle temaer</i>	
5.	Er det habilitetsinnsigelser?	
6.	Skal saken deles eller forenes med andre saker, strpl. § 13	
7.	Skal forhandlingen deles, strpl. §§ 286-288 og strpl. § 431	

8.	Er det tvister om bevisførselen i saken, i tilfelle hvilke? jf. strpl. § 271a tredje ledd bokstav b og c	
9.	Skal det oppnevnes sakkyndige, strpl. kap. 11? - Kompetanse - Mandat	
10.	Skal det være fagkyndige meddommere, i tilfelle med hvilken fagkyndighet, strpl. § 332 første ledd?	
11.	Språk: - Er det behov for tolk, i tilfelle for hvem og når? - Dokumenter på andre språk, oversettelse, dstl. §§ 135, 136	
12.	Skal det gjøres opptak av ankeforhandlingen?	
c)	Gjennomføring av ankeforhandlingen	
13.	Sakens ytre ramme: - Berammelsen - Firedagersuke (minst én rettsfri dag pr. uke) - Rettsdagens lengde og pauser - Rettsfrie dager - Minst én rettsfri dag til prosedyreforberedelser etter bevisførsel - Saksforberedende møter underveis - Annet?	
14.	Andre HMS-spørsmål: - Psykososialt arbeidsmiljø - Fysisk arbeidsmiljø	
15.	Tidsplanen for ankeforhandlingen, rullering underveis, strpl. § 130-liste	
16.	Aktors innledningsforedrag: - Form og varighet – omfang - Hjelpedokumenter - Dokumentasjon - Fullstendig eller sekvensielt; nøtteskall først?	
17.	Forsvarers merknader: - Form og varighet – omfang - Hjelpedokumenter - Dokumentasjon - Fullstendig eller sekvensielt; nøtteskall først?	

18.	Hjelpedokumenter og disposisjoner, jf. strpl. § 278	
19.	Dokumentasjon bør være digital. Nasjonale retningslinjer: Samhandling i gjennomføring av digitale straffesaker	
20.	Dokumentutdrag: - Digitalt - Form og oppsett - Gjenbruk fra tingretten - Innhold: kun dokumentbevis og kun dokumentbevis som vil bli påberopt, ordnet kronologisk - Hvem skal streke? - Fellesvisning Nasjonale retningslinjer: Samhandling i gjennomføring av digitale straffesaker	
21.	Når skal dokumentasjon foretas?	
22.	Forklaringsutdrag, jf. strpl. §§ 274a og 295: Hva skal det inneholde og når skal det fremlegges? Dokumenter som retten i planmøte ber om tilgang til - dialogutskrift av tilrettelagte avhør - dialogutskrift av opptak fra andre avhør som det er aktuelt å spille av - andre erklæringer som er avgitt i anledning saken, f.eks. erklæringer fra sakkyndige vitner og rapporter om ransaking og beslag eller narkotikaanalyser	
23.	Forklaringsutdrag, jf. strpl. §§ 274a og 295: Dokumenter som retten ber partene ha tilgjengelig digitalt, slik at retten kan få umiddelbar tilgang dersom behovet oppstår under ankeforhandlingen: - tiltaltes politiforklaringer - forklaringer fra møtende vitner - forklaringer fra ikke møtende vitner som det er aktuelt å lese opp	
24.	Juridisk utdrag: - Felles - Digitalt eller papir - Oppsett og innhold	
25.	Annet om bevisførselen eller gjennomføringen for øvrig?	

d)	<i>Fortsatt saksforberedelse</i>	
26.	Er det behov for flere saksforberedende møter?	
27.	Er det spørsmål som skal avgjøres etter skriftlig behandling under saksforberedelsen, jf. strpl. § 273, frister for prosesskriv	
28.	Skal det sendes sluttinnlegg, jf. strpl. § 274c?	
e)	<i>Eventuelt</i>	

Bruk lokalt brevark

NN tingrett

Deres referanse

Vår referanse

Dato

Dok.nr.

Straffesak (evt. særreaksjonssak) mot XX - Anmodning om berømmelse av hovedforhandling m.v. – 6-årssak (evt. fristsak)

Vedlagt oversendes tiltalebeslutning av XX og en ber om at hovedforhandling berammes.

Som forsvarer for tiltalte bes oppnevnt advokat XX

Som bistandsadvokat for fornærmede bes oppnevnt advokat XX

Aktor i saken er undertegnede, statsadvokat XX. [evt. informasjon om bisitter]

Verger – midlertidig verge

Tidsbruk og bevisføring:

Påtalemyndighetens bevisoppgave og foreløpige dokumentutdrag følger vedlagt. [Merknad: fremdriftsplan bør fremgå av bevisoppgave. Det bør videre fremgå om bevisoppgaven og dokumentutdraget er omforent med forsvarer og evt. bistandsadvokat]

Forsvarer får frist til x med å supplere bevisoppgaven, og en ber retten notere seg denne fristen for videre oppfølging.

Det bør formentlig avsettes X dager til hovedforhandlingen [Her bør det redegjøres for tidsbruk knyttet til dokumentasjon og prosedyrer hvis dette ikke fremgår av bevisoppgaven.] Det er ønskelig med rettsfri [..] og X dager til forberedelse av prosedyrer.

Som det fremgår av påtalemyndighetens bevisoppgave er spesialist i psykiatri, dr. NN og psykologspesialist NN (foreslått) oppnevnt som sakkyndige. Begge/bare sakkyndig NN trenger å møte. En legger til grunn at retten også konfererer med de (foreslåtte) sakkyndige før berømmelse skjer.

[Evt. Behov for tolk/språk/hvem (tiltalt/fornærmet/vitner) trenger tolk?]

[Evt. Fagkyndige meddommere. Hvilken fagkyndighet? Begrunne behovet]

[Evt. Hovedforhandlingen ønskes gjennomført digitalt og tingretten bes ta høyde for dette ved berømmelsen.[kort redegjørelse for evt behov for avspillingsutstyr]

Planmøte:

Behov/ikke behov for planmøte.

- Redegjør for evt. kontakt med forsvarer om:
 - Kan deler av faktum legges til grunn/er noen forhold erkjent
 - Avklaring om sakens tvistepunkter
 - Omfang av bevisføring og tidsbruk
 - Sentrale hjelpedokumenter
 - Prosessuelle temaer
 - Inndragning og sivile krav

Annet:

Påtalemyndigheten ser/ikke behov for skriftlig redegjørelse [kort begrunnelse]

Følgende dommere har hatt befatning med saken under etterforskingen:

Sivile krav:

Sivile krav i denne saken fremmes etter straffeprosessloven § 428 første ledd, annet punktum. Frist for å fremme krav for retten med angivelse av størrelsen på dette, faktiske og rettslige grunnlag for kravet samt angivelse av hvilke bevis som vil bli ført, settes til [14 dager frem i tid], jf. straffeprosessloven § 264b annet ledd. Retten må etter at kravet med mer er mottatt, sende kopi av dette til forsvarer med kort frist for bemerkninger.

Forslag om supplerings av bevisoppgaven hva gjelder straffekravet:

Frist for bistandsadvokaten til å foreslå supplerings av bevisoppgaven hva gjelder straffekravet settes også til [14 dager frem i tid], jf. straffeprosessloven § 264a, annet ledd.

Statsadvokat/Politiadvokat

Gjenpart av dette brev samt kopi av tiltalebeslutningen og bevisoppgave sendt:

Adressat
 Postadresse
 Postadresse2
 PostnummerOgSted
 LandUnntattNorge

Deres referanse
 EkstRefNr

Vår referanse
 VaarReferanse

Dato
 BrevDato

Sak - Frist for tilsvare fra forsvarer etter straffeprosessloven § 265

Senest [**dato**, normalt tre uker frem i tid] må forsvarer gi skriftlig **tilsvare** til retten, jf. straffeprosessloven § 265 første ledd.

Tilsvaret skal i henhold til straffeprosessloven § 265 annet ledd angi:

- a) hvilke bevis forsvaret vil føre, med en kort redegjørelse for hva det enkelte bevis skal godtgjøre, og for andre sentrale opplysninger om beviset så langt det er grunn til det,
- b) opplysning om hvorvidt det er behov for å sette retten med fagkyndige meddommere eller å oppnevne sakkyndige eller rettsstolk,
- c) opplysning om hvorvidt ytterligere etterforskingsskritt begjæres etter § 266,
- d) merknader til eventuelle sivile krav som nevnt i § 264 b, og
- e) andre opplysninger av betydning for forberedelse til og gjennomføring av hovedforhandlingen.

For sivile krav gjelder at hvis tiltalte vil nedlegge påstand om frifinnelse fordi han hevder han ikke har utført den påklagde handling, skal det subsidiært likevel redegjøres for hvordan tiltalte stiller seg til det faktiske og rettslige grunnlag for kravet, samt den fremlagte dokumentasjon for dette. Det skal nedlegges påstand.

I tillegg skal forsvarer legge ved eventuelle tillegg til påtalemyndighetens utdrag av skriftlige bevis som skal føres i medhold av § 302.

[Ved evt. *utvidet tilsvare*: I denne saken oppfordrer retten forsvarer til å inngi et *utvidet tilsvare*, der det i tillegg angis hvilke deler av sakens faktiske og rettslige sider som er omtvistet, jf. straffeprosessloven § 265 tredje ledd. Retten understreker at slike angivelser bare må gis så langt forsvareroppgdraget tilsier det, og at det ikke vil bli brukt mot tiltalte at utvidet tilsvare ikke inngis.]

Tilsvaret inngis i Aktørportalen, med kopi på e-post til aktor. [Evt: Kopi av tilsvaret sendes til påtalemyndigheten og eventuelle bistandsadvokater / øvrige forsvarere.]

Embete

User
 UserTitle:lower

Advokat

Deres referanse

Vår referanse

Dato

Politidistrikt/Statsadvokatemåter - N.N
Oppnevning som koordinerende bistandsadvokat under hovedforhandlingen

Advokatene YY og advokat XX oppnevnes som koordinerende bistandsadvokater i straffesak mot N.N.

Oppnevningen skjer i medhold av straffeprosessloven § 107 h, og er på det offentlige bekostning etter reglene i salærforskriften.

Etter straffeprosessloven § 107 h annet ledd skal de koordinerende bistandsadvokater

så langt det er mulig, samordne bistandsadvokatenes syn på spørsmål som oppstår under etterforskningen og forberedelsen av hovedforhandlingen og bidra til en hensiktsmessig gjennomføring av saken i samarbeid med øvrige aktører. Dersom det er nødvendig for en hensiktsmessig gjennomføring av saken, kan retten beslutte at spørsmål som den enkelte bistandsadvokat ønsker stilt under etterforskning, bevisopptak og hovedforhandling til andre enn egen klient, jf. § 271 andre ledd andre punktum og § 291 a, skal samordnes og stilles av koordinerende bistandsadvokat.

Hovedforhandling er berammet fra

Dere bes sende informasjon til øvrige bistandsadvokatene etter hver rettsdag. Den enkelte bistandsadvokat vil således kunne gi informasjon til sine klienter uten selv å være til stede under hovedforhandlingen.

Adressat
Postadresse
Postadresse2
PostnummerOgSted
LandUnntattNorge

Deres referanse
EkstRefNr

Vår referanse
VaarReferanse

Dato
BrevDato

Sak - Frist for merknader til sivile krav etter straffeprosessloven § 264 b

Det vises til prosesskriv av fra advokat hvor det nedlegges påstand om erstatning til fornærmede.

Det gis frist til med å kommentere kravet, jf straffeprosessloven § 264 b.

Hvis tiltalte vil nedlegge påstand om frifinnelse fordi han hevder han ikke har utført den påklagde handling, skal det subsidiært likevel redegjøres for hvordan tiltalte stiller seg til det faktiske og rettslige grunnlag for kravet, samt den fremlagte dokumentasjon for dette. Det vises til at oppnevning som forsvarer også omfatter å gi uttalelse om sivile krav, jf straffeprosessloven § 265 tredje ledd.

Retten ønsker at forsvarers uttalelse fremsettes i prosesskriv, og at det nedlegges påstand. Kopi sendes på mail til aktor.

Embete